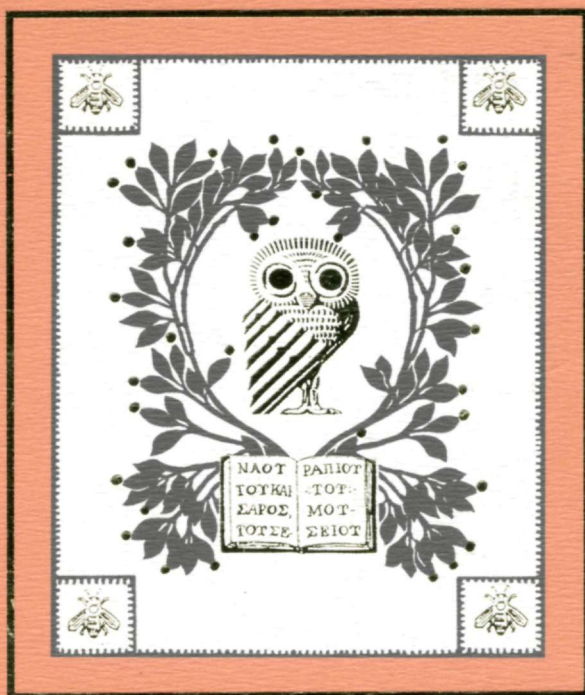

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ «ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ»

Η Ανάδυση και η Ανάδειξη
Κέντρων του Ελληνισμού
στα Ταξίδια των Περιηγητών
(15ος-20ός αιώνας)

Ανθολόγιο από τη Συλλογή
του
Δημητρίου Κοντομηνά

2005

Άποψη της Αθήνας από τα βορειοανατολικά, από την έκδοση: J.J. Horner, *Bilder des griechischen Alterthums...*,
Ζυρίχη, Orell, Füssli und Co., 1823.

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ «ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

16 Μαΐου - 16 Ιουνίου 2005

Η Ανάδυση και η Ανάδειξη
Κέντρων του Ελληνισμού
στα Ταξίδια των Περιηγητών
(15ος-20ός αιώνας)

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ
Δ. ΚΟΝΤΟΜΗΝΑ (ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2003) ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ
ΕΙΧΕ ΣΥΝΤΑΞΕΙ Η Κ. ΛΕΟΝΟΡΑ ΝΑΒΑΡΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ ΕΙΝΑΙ
Η Κ. ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

© ΚΟΤΙΝΟΣ Α.Ε., Δ. ΚΟΝΤΟΜΗΝΑΣ, 2005
ISBN 960-88249-5-8

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΟΤΙΝΟΣ Α.Ε.
Πάνου Αραβαντινού 10
Αθήνα 106 74
Τηλ.: 210 722 3722, fax: 210 723 2754
e-mail: kotinos@libraries.gr

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
Σωκράτης Μαυρομμάτης

Η Ανάδυση και η Ανάδειξη
Κέντρων του Ελληνισμού
στα Ταξίδια των Περιηγητών
(15ος-20ός αιώνας)

Ανθολόγιο από τη Συλλογή
του
Δημητρίου Κοντομηνά

Πρόλογος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

Εισαγωγή – Σχόλια
ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Σχεδιασμός – επιμέλεια Έκθεσης
Κ. ΣΠ. ΣΤΑΪΚΟΣ

ΚΟΤΙΝΟΣ 2005

Περιεχόμενα

Πρόλογος του Πρύτανη κ. Γ. Μπαμπινιώτη	XI-XII
Προς τον αναγνώστη	XIII-XIV
Εισαγωγή	XV-XXIV
ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄ <i>Αθήνα: η πόλη, τα μνημεία, τα περίχωρα</i>	3-53
ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄ <i>Χερσαίοι και θαλάσσιοι σταθμοί στους δρόμους των περιηγητών</i>	57-105
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	109-116
Κατάλογος Εκθεμάτων	117-119
Ευρετήριο Ονομάτων	121-123

Πρόλογος

τού Πρύτανη, Καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη

Ένα μεγάλο μέρος των πληροφοριών στις οποίες στηρίχθηκαν οι ιστορικοί, οι φιλόλογοι, οι μελετητές τής Τέχνης και τού Πολιτισμού, οι ερευνητές εν γένει τής ιστορίας τού Ελληνισμού από τον 15ο μέχρι και τον 19ο αιώνα, ακόμη και για τις αρχές τού 20ού, πέρα από τις πηγές, πέρα από τα γραπτά κείμενα, πέρα από την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, ήταν οι πληροφορίες που παίρνουμε από την «περιηγητική φιλολογία», από τα κείμενα των ξένων περιηγητών που επισκέφθηκαν, περιδιάβασαν, γνώρισαν από κοντά και έγγραφαν γι' αυτά που είδαν στην Ελλάδα και στις γύρω χώρες. Άρα τα κείμενα των περιηγητών –η συλλογή, η μελέτη και η επιστημονική αξιοποίησή τους– είναι πολύτιμη πηγή γνώσης τής Ελλάδος και των Ελλήνων, προσώπων, πραγμάτων, τόπων, γεγονότων, πηγή πολύτιμων –ενίοτε μοναδικών– πληροφοριών για τον ελληνικό κόσμο. Γι' αυτό και η συλλογή τέτοιων έργων από τον Δημήτρη Κοντομηνά –με την καθοδήγηση ενός δεινού γνώστη τού βιβλίου, ιδίως τού παλιού και σπάνιου βιβλίου, τού Κωνσταντίνου Στάικου– αποτελεί συμβολή στη διάσωση ενός πολύτιμου θησαυρού γνώσεων για τον ελληνικό κόσμο. Αποτελεί εθνική και πολιτισμική συμβολή, τής οποίας «γεύση» μόνον, μικρό αλλά αντιπροσωπευτικό δείγμα, θα έχουν την ευκαιρία να θαυμάσουν οι επισκέπτες τής Έκθεσης που εγκαινιάζεται σήμερα στο Πολιτιστικό Κέντρο «Κωστής Παλαμάς», με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η Ανάδυση και η Ανάδειξη Κέντρων τού Ελληνισμού στα Ταξίδια των Περιηγητών (15ος – 20ός αιώνας)».

Ο πλούτος και η ποικιλία των πληροφοριών που αντλούνται από τα «Περιηγητικά» εκπλήσσουν τον αναγνώστη. Πρόκειται για γραπτές μαρτυρίες που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα γνώσεων, που ξεκινάει από την αρχαιολογία (πληροφορίες για αρχαιότητες, μνημεία, αναπαραστάσεις, αποτυπώσεις, σχεδιαγραφήσεις, κατόψεις, μετρήσεις) και την τοπογραφία, για να περάσει από την ιστορία (προσώπων, γεγονότων), στη λαογραφία (καθημερινός βίος, ενδυμασίες, τροφές, ήθη, έθιμα, παραδόσεις, λαϊκές αντιλήψεις), στην κοινωνιολογία (κοινωνική διαστρωμάτωση, πληθυσμικές ομάδες, επαγγέλματα, μορφές οργάνωσης), στην οικονομία (μισθοί, εισοδήματα, κόστος ζωής, οικονομικοί πόροι, εμπόριο, οικονομικά βάρη, φορολογία), για να φθάσει τελικά στον πολιτισμό (παιδεία, θρησκεία, τέχνη). Κι όλα αυτά με αλληλοσυμπληρούμενες, ενίοτε επαναλαμβανόμενες, πληροφορίες από προσωπικές μαρτυρίες ή αφηγήσεις άλλων,

από αναφορές και αποστολές που αναλαμβάνονταν είτε ως προσωπικές αναζητήσεις είτε κατόπιν κρατικών εντολών.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των περιηγητικών βιβλίων, που τα κατέστησε έργα τέχνης και πολύτιμα (σήμερα) συλλεκτικά αντικείμενα, είναι η εικονογράφηση αυτών των βιβλίων και η τυπογραφική τους εμφάνιση. Οι συντάκτες των «περιηγητικών» έπαιρναν κατά κανόνα μαζί τους ζωγράφους, αρχιτέκτονες ή σχεδιαστές –ενίοτε οι ίδιοι οι περιηγητές διέδεταν αντίστοιχες ικανότητες–, οι οποίοι ζωγράφιζαν, αναπαριστούσαν, σχεδίαζαν και, γενικά, απεικόνιζαν τα μνημεία, τους ανθρώπους, τα τοπία και, γενικώς, τα αξιοθέατα των περιοχών που επισκέπτονταν. Αν συνδυάσει κανείς αυτή την πρακτική, που λειτουργούσε όπως η σημερινή φωτογραφική ή κινηματογραφική απεικόνιση, με την καλαισθησία και το υψηλό αισθητικό επίπεδο της τυπογραφικής τέχνης (με τα καλοσχεδιασμένα γράμματα, τα καλλιτεχνικά έγχρωμα πρωτογράμματα, τα επίτιτλα, τα κομψοτεχνήματα της μικρογραφικής τυπογραφίας), τότε αντιλαμβάνεται ότι τα βιβλία αυτά δεν αποτελούν απλώς όργανα πληροφόρησης αλλά και έργα αισθητικής απόλαυσης, η οποία όλο και περισσότερο λείπει στην εποχή μας με την κυριαρχία της ωφελιμοδηρίας και τού εξισωτισμού. Γι' αυτό και η επαφή με τέτοια έργα (σε Εκδόσεις, σε Βιβλιοθήκες, σε αναπαραγωγές) αποτελεί μορφή καλλιέργειας. Γι' αυτό και η διάσωση, διατήρηση και προβολή τέτοιων έργων σε ευκαιρίες όπως η σημερινή, αποτελεί συμβολή στην Παιδεία. Είναι υπόθεση Πολιτισμού και Παιδείας.

Εκ μέρους των πρυτανικών αρχών θέλω να ευχαριστήσω τον εκλεκτό Έλληνα Δ. Κοντομηνά για την ευγενική αποδοχή του να εκδέσουμε μέρος τού περιηγητικού θησαυρού που συνιστά τη Συλλογή του στο νεότευκτο Πολιτιστικό Κέντρο τού Πανεπιστημίου Αθηνών, στο Πολιτιστικό Κέντρο «Κωστής Παλαμάς». Τον συγχαίρουμε, γιατί με τη Συλλογή του αυτή προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στην καλύτερη γνώση της ιστορίας, της παράδοσης και της ταυτότητάς μας. Τον ευχαριστούμε επίσης, για τη γενναιόδωρη στάση του απέναντι στην οργάνωση της έκδοσης.

Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω τον αρχιτέκτονα εσωτερικών χώρων και μοναδικό γνώστη τού παλαιού βιβλίου και των βιβλιοθηκών κ. Στάικο, ο οποίος –με την ιδιότητα τού συλλέκτη και γνώστη τού βιβλίου και τού κατασκευαστή γνωστών μεγάλων βιβλιοθηκών– επιμελήθηκε αφιλοκερδώς αυτή την Έκδοση. Μη ξεχνάμε άλλωστε ότι στον ίδιο οφείλουμε το αισθητικό μεγαλείο της διαμόρφωσης των εσωτερικών χώρων τού κτηρίου Παλαμά, που γενναιόδωρα χρηματοδότησε το «Ίδρυμα Σταύρου Νιάρχου».

Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται στην Ιόλη Βιγγοπούλου για την επιλογή των εκθεμάτων και τη συγγραφή του Καταλόγου και σε όλους όσοι δούλεψαν για την επιτυχία αυτής της Έκδοσης, τις υπηρεσίες τού Πανεπιστημίου και τους έχοντες την ευθύνη της λειτουργίας τού κτηρίου «Κωστής Παλαμάς».

Προς τον αναγνώστη

Τα βιβλία που παρουσιάζονται στην Έκδοση με τον τίτλο «Η Ανάδυση και η Ανάδειξη Κέντρων τού Ελληνισμού στα Ταξίδια των Περιηγητών (15ος – 20ός αιώνας)» αποτελούν ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημήτρη Κοντομηνά και επιλέχθηκαν με γνώμονα να προβάλλουν διαχρονικά το ενδιαφέρον του πνευματικού κόσμου της Δύσης για την Αθήνα, κυρίως, όπως και άλλα ελληνικά ιστορικά κέντρα.

Η συγκρότηση κάθε βιβλιοθήκης, κάποια δεδομένη στιγμή, αντιπροσωπεύει όχι μόνο τον βίο και τα έργα του δημιουργού της, αλλά, είτε με τον ένα είτε με τον άλλο τρόπο, μια γενικότερη στάση ζωής.

Η βιβλιοθήκη του κ. Δ. Κοντομηνά στις αρχές της δεκαετίας του '80 δεν αποτελούσε παρά μια συλλογή βιβλίων που εξυπηρετούσαν μάλλον τα γενικότερα εγκυκλοπαιδικά του ενδιαφέροντα και τα ειδικά θέματα που περιστρέφονταν γύρω από τις επαγγελματικές του ενασχολήσεις. Δέκα όμως περίπου χρόνια αργότερα, γύρω στο 1992, η βιβλιοθήκη του εμπλουτίστηκε με μια ιδιαίτερα σημαντική συλλογή, τουλάχιστον 400 τίτλους, το κύριο σώμα της οποίας απαρτιζόταν από περιηγητικά βιβλία, ενώ ένας σχετικά μικρός αριθμός αφορά εκδόσεις αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών συγγραφέων αλλά και κλασικά έργα της ιστορίας του βυζαντινού πολιτισμού, όπως του Ch. Diehl και του G. Schlumberger.

Έκτοτε χρονολογείται και η απαρχή της δικής μου ενασχόλησης με το τμήμα αυτό της βιβλιοθήκης, καθώς «φυλλομέτηρσα» και εξετίμησα κάθε ένα από τα βιβλία αυτά. Παράλληλα, η φιλία η οποία άρχισε να αναπτύσσεται, κυρίως μέσα από τη συνεργασία μας σε θέματα άλλου χώρου (αρχιτεκτονικά), μου επέτρεψε να διαγνώσω και να συνειδητοποιήσω, σταδιακά, τα βαθύτερα πιστεύω του κ. Δ. Κοντομηνά γύρω: από τον ρόλο της παιδείας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Έτσι, εκτιμώντας την αξία κάθε γραπτού και εικονογραφικού υλικού μιας Ελλάδας που χάνεται, αλλά και των μνημείων που μαρτυρούν τον πολιτισμό της στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, προχωρήσαμε σιωπηλά, αλλά με ταχείς ρυθμούς στον εμπλουτισμό του κυρίως σώματος της βιβλιοθήκης, δηλαδή των «περιηγητικών». Η πολυπραγμοσύνη και οι ποικίλες ενασχολήσεις του σε ένα ευρύτατο γεωγραφικό χώρο μπορεί να μην του επέτρεπαν να «σπουδάσει» κάθε νέο απόκτημα της συλλογής του, ωστόσο: σε καθημερινές, κατά περιόδους, πρωινές συναντήσεις μας τον ενημέρωνα για το κάθε νέο «μέλος» της συλλογής, τις ιδιαιτερότητές του και τον θεματολογικό του προσδιορισμό.

Δεν αποσκοπούσαμε στη συγκρότηση μιας καθαρά βιβλιοφιλικής συλλογής: αποκλειστικά με σπάνιες εκδόσεις, σταχωμένες από μεγάλους καλλιτέχνες και σε ειδικά τραθήγματα, αλλά στον εντοπισμό και στην απόκτηση κάθε βιβλίου που «ζωγράφισε» χαρακτηριστικές πτυχές του ελληνικού πολιτισμού από τον 15ο ως τα μέσα του 20ού αιώνα. Αναμνήσεις λογίων, ποιητών, αρχαιοδιφών, επιγραμματολόγων, ταξιδιωτών, διπλωματών, φυσιολογών, προσκυνητών, αρχαιολόγων και ιστορικών, σε συνδυασμό με πλήθος εικονογραφικό υλικό που συνοδεύει κατά κανόνα τις εκδόσεις αυτές, η βιβλιοθήκη του κ. Δ. Κοντομηνά συνδέει ένα πανόραμα που ζωντανεύει τα έργα και τις ημέρες των Ελλήνων στη Δύση και την Ανατολή.

Ανάμεσα στο πλούσιο αυτό βιβλιολογικό υλικό δεν ξεχωρίζει κανείς μόνο τα «κλασικά» περιηγητικά βιβλία, όπως των Clarke, Dodwell, Haygarth, Pococke, Rouqueville, Spon, Wheler, Dapper, Le Bruyn και άλλων, αλλά και ομάδες βιβλίων με φιλελληνικά θέματα, όπως και κείμενα γύρω από την κλασική γεωγραφία και την περιηγητική λογοτεχνία. Μεταξύ αυτών διακρίνει κανείς, σε πολλές εκδόσεις, τον Τηλέμαχο του Fenelon και τον Ανάχαρση του αββά Barthélemy, την Περιήγηση της Οικουμένης του Διονυσίου Περιηγητή και τη Γεωγραφία του Στράβωνα (σε πολλές και σπάνιες εκδόσεις), αλλά και τον Ανάπλου του Νεάρχου (ναυάρχου του Μ. Αλεξάνδρου), όπως και τον Περίπλου του Μαρκιανού από την Ηράκλεια. Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα τμήματα της βιβλιοθήκης περιλαμβάνει γαλλικά δοκίμια πολιτικών των αρχών του 20ού αιώνα, τα οποία αντανakλούν την αλλαγή της στάσης της Γαλλίας απέναντι στην Ελλάδα κατά την περίοδο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Φιλελληνικά φυλλάδια και βιβλίδια δεν λείπουν από τη συλλογή, καθώς και άλλα της εποχής του ρομαντισμού – ας μνημονεύσουμε εδώ την Προσευχή στην Ακρόπολη του E. Renan.

Σήμερα η βιβλιοθήκη αυτή, με τους 900 τίτλους και τους 1.500 τόμους της, αντιπροσωπεύει μια από τις σημαντικότερες γνωστές ιδιωτικές συλλογές, εμπεριέχοντας μεγάλο αριθμό βιβλίων τα οποία εντάσσονται σε μια βιβλιογραφική αντίστοιχη θεματική για πρώτη φορά.

Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος

Εισαγωγή

Πριν από είκοσι χρόνια, στα πλαίσια των εκδηλώσεων της ανακήρυξης της Αθήνας ως πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 1985, οργανώθηκαν εκθέσεις για την ιστορία και την εξέλιξη της πόλης από τους προϊστορικούς χρόνους έως τη σύγχρονη εποχή. Ήταν άλλη μία αφορμή να έρθουν στο φως και τα «τεκμήρια» των περιηγητών, που ζωντάνεψαν την εικόνα αλλά και την «ιδέα» που σχημάτιζαν οι Ευρωπαίοι για την πόλη η οποία, από τη μεγάλη εποχή της Αρχαιότητας, περνούσε βαθμιαία στη Νέα Πόλη, την πόλη του 19ου αιώνα. Έκτοτε, με αφορμή τους περιηγητές, παρακολουθούμε μέχρι πρόσφατα, σχετικά με την Αθήνα, μια σειρά από μελέτες, εκθέσεις, εκδόσεις και ό,τι άλλο παράγωγο προϊόν γεννιέται από την έρευνα και την πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία.

Τι θα μπορούσε λοιπόν να προσφέρει μία ακόμα Έκθεση για την Αθήνα με αφορμή τους περιηγητές και το εικαστικό κυρίως υλικό από τα έργα τους; Ίσως τίποτα καινούργιο, ίσως μία ακόμη προσέγγιση που πυροδοτεί τη σκέψη λίγο πιο μακριά και πιθανόν υπενθυμίζει τη βασική αρχή της έρευνας, ότι δηλαδή «οι πηγές δεν εξαντλούνται». Και οι περιηγητές έχουν ακόμα να μας πουν και να μας δείξουν με τα κείμενα και τις εικόνες τους, εξαρτάται από την οπτική γωνία, τα ερωτήματα και τις παραμέτρους που δέτονται.

Θα έχουμε λοιπόν τη δυνατότητα να απολαύσουμε μέσα από το υλικό αυτό, πώς η Αθήνα αναδύθηκε, βαθμιαία αναδείχτηκε, και πιο τολμηρά μεταλλάχτηκε από τον 15ο έως τον 20ό αιώνα μέσα από το βλέμμα των περιηγητών. Γιατί μία πόλη όπως η Αθήνα, πλάστηκε ως πόλος έλξης όλων σχεδόν των περιηγητών από τον 17ο κυρίως αιώνα και μετέπειτα. Ταυτόχρονα μας δίδεται η δυνατότητα να ξετυλίξουμε τους χερσαίους και θαλάσσιους δρόμους των ταξιδιωτών και να σταθούμε σε πόλεις, λιμάνια, κάστρα και οικισμούς, τοποθεσίες και αρχαιότητες, ανθρώπους και σκηνές του καθημερινού βίου, γιατί και οι λιγότερο εντυπωσιακοί χώροι έχουν να αφηγηθούν τη συνάντησή τους με τους ταξιδιώτες.

Στον φιλόξενο χώρο του Πολιτιστικού Κέντρου - Εντευκτηρίου «Κωστής Παλαμάς», ο συγκεκριμένος εκθεσιακός χώρος και οι διάφοροι περιορισμοί αφενός και το υλικό από την πλουσιότερη συλλογή του κ. Δ. Κοντομηνά αφετέρου, μας έφεραν στην πολύ δύσκολη θέση της επιλογής των έργων και ενός αντιπροσωπευτικού και μόνο αριθμού εκθεμάτων για τις δύο ενότητες. Έτσι λοιπόν η πρώτη ενότητα αναφέρεται στην Αθήνα: την πόλη, τα μνημεία και τα περίχωρά της, ενώ η δεύτερη παρουσιάζει διάφορους σταθμούς, κέντρα του Ελληνισμού, στα δρομολόγια των ταξιδιωτών από τη Δύση προς την Ανατολή.

Η Έκθεση δεν φιλοδοξεί και ούτε μπορεί να εξαντλήσει τα πλουσιότερα και σημαντικά αυτά κεφάλαια της Ιστορίας μας. Ίσως γίνεται η αφορμή να προγραμματίζονται μελλοντικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες που να προκύπτουν από αυτά τα θέματα, θέματα που παρουσιάζονται αλλά και λανθάνουν. Στη συγκεκριμένη στιγμή θα ήθελα και πάλι να απευθύνω τις ειλικρινείς ευχαριστίες μου προς τον κύριο Δημήτρη Κοντομηνά που μου διέδωσε την πολύτιμη συλλογή του προς έρευνα και τον κύριο Κωνσταντίνο Στάικο που με εμπι-

στεύτηκε, και όχι μόνο, για άλλη μία φορά. Ο αξιόλογος Κατάλογος της Συλλογής (2003), που συντάχθηκε από την κυρία Λεονόρα Ναβάρη, αποτέλεσε, μαζί με τη βιβλιογραφία που παραθέτουμε, απαραίτητο εγχειρίδιο για την περαιτέρω έρευνα και σύνθεση, αρμοδιότητα η οποία βαρύνει αποκλειστικά και μόνον τους υπεύθυνους της οργάνωσης και αυτής της Έκδοσης. Ευχαριστώ τους φίλους και συναδέλφους μου στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών για την κάθε είδους υποστήριξη, καθώς και τις: Στέλλα Τσάμου, Μαίρη Καραβά και Άννα Χατζηαντωνίου για την εκδοτική μορφή του Καταλόγου και για τη συνεργασία τους στα διάφορα στάδια της οργάνωσης της Έκδοσης.

Δεδομένου ότι ο Παρθενώνας είναι το μοναδικό μνημείο στον κόσμο για το οποίο έχουν δημοσιευτεί οι περισσότερες μελέτες, άρθρα, μονογραφίες, σχόλια κλπ. κατ' επέκταση, για την Αθήνα και μόνο η βιβλιογραφία είναι εκτενέστατη. Λαμβάνοντας λοιπόν υπ' όψιν το σκεπτικό της Έκδοσης περιοριζόμαστε σε μία εξαιρετικά φειδωλή, ενδεικτική και πρόσφατη βιβλιογραφία, που άπτεται κυρίως του περιηγητισμού –και όπου μπορεί ο αναγνώστης να ανατρέξει για μια πιο αναλυτική ενημέρωση–, αλλά είναι προσιτή και στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

Έως σήμερα, οι μελετητές με ειδικά γνωστικά αντικείμενα ανατρέχουν και αντλούν από το περιηγητικό υλικό (κείμενα και εικόνες) ποικίλες πληροφορίες και με αυτές τεκμηριώνουν πολλές φορές τις έρευνές τους. Όμως αδυνατούν να καλύψουν και μια βιβλιογραφική ενημέρωση σε θέματα περιηγητισμού. Ωσαύτως, οι ασχολούμενοι με τον περιηγητισμό δεν δύνανται πάντα να αναπτύξουν ή να τεκμηριώσουν τα κείμενα και τα εικονιζόμενα με την αξιοσύνη του ειδικού. Με αφορμή αυτή την Έκδοση, είμαστε σε θέση, νομίζουμε για πρώτη φορά, αφενός να παραδώσουμε στο κοινό, με σχολαστική ενημέρωση, ό,τι έχει σχέση με το περιηγητικό φαινόμενο και αφετέρου να τεκμηριώσουμε με δεβαιότητα τα κείμενα και τα φαινόμενα. Ελπίζουμε η προσπάθειά μας να επιτρέψει στο κοινό και στους αναγνώστες να ταξιδεύουν – όπως και εμάς προσωπικά μας ταξιδεύουν, πλουτοφόρα πάντα, σε πολύμορφους κόσμους οι περιηγητές.

Αθήνα: η πόλη, τα μνημεία, τα περίχωρα

Μια πόλη είναι ο τόπος που την περικλείει ανάγυρα, είναι τα όρη και οι λόφοι που την κυκλώνουν η θάλασσα στον ορίζοντά της, ο ουρανός που τη στεφανώνει· είναι οι άνθρωποι που την κατοικούν, που την περπάτησαν, είναι η ζωή τους σε αυτήν. Είναι τα κτίσματα, τα μνημεία, τα ερείπια του παρελθόντος. Μια πόλη είναι οι σιωπές και οι ήχοι της· είναι η ιστορία της, οι καταγεγραμμένες μνήμες, οι μύθοι, οι θρύλοι. Είναι τα γεγονότα, μικρά και μεγάλα, είναι τα συμβάντα, ηρωικά και ασήμαντα. Είναι οι επώνυμοι και οι αφανείς που έζησαν, πέρασαν και σημείωσαν γι' αυτήν· και πάντα είναι το φυσικό της περίγραμμα και ο ήλιος που το φωτίζει αιώνες ίδια, κατ'εποχές αλλιώς. Μια πόλη όμως μπορεί να είναι και σύμβολο, ιδέα, όραμα. Μια πόλη είναι αυτό που η ίδια γράφει και στεριώνει στο πέραςμα του χρόνου, αλλά και αυτό που οι άλλοι θεωρούν γι' αυτήν, γράφουν γι' αυτήν. Μια πόλη είναι ένα στερέωμα αυτοτελές και διαχρονικό· οι ταξιδιώτες διάττοντες αστέρες, μετεωρίτες στη ζωή της.

Οι ιστορίες ταξιδιών είναι ιστορίες ενθουσιασμών, εμπειριών και λογοκλοπών· είναι ιστορίες ανθρώπων αλλά και τόπων. Οι μαρτυρίες αυτές από προσωπικές αυτοψίες αλλά και θεωρητικές γνώσεις, τα οράματα ή οι ιδεολογίες που συγκρούονται με εμπειρίες, συνδέτουν στερεότυπα τα οποία και αλληλοτροφοδότησαν την περιηγητική γραμματεία στη

μεγάλη αυτή καμπύλη των πέντε αιώνων. Στην αρχή του περιηγητικού ρεύματος ο ταξιδιώτης συνδέεται για τον τόπο και τους ανθρώπους αμυδρές νησίδες πραγματικότητας (16ος - αρχές 17ου αι.). Σταδιακά, ο δυτικός άνθρωπος αντιμετωπίζει με περισσότερη ευαισθησία και γνώση το παρελθόν αλλά και το καινούργιο (τέλος 17ου - 18ος αι.). Με τον Διαφωτισμό όμως και τα ανθρωπολογικά ενδιαφέροντα υπεισέρχεται ένας ανέλπιστος εμπλουτισμός στο ιδεολογικό αλλά και το πραγματολογικό επίπεδο (18ος αι.). Τέλος, με την είσοδο του 19ου αιώνα, δεν υπάρχει πια μόνο ο περιηγητής-συγγραφέας και το θεωρητικο-ιστορικό παρελθόν του τόπου ή το μνημειακό παρόν του Έλληνα. Τώρα ο περιηγητής συναντά ολοζώντανο το ανθρώπινο δυναμικό. Τον 20ό αιώνα συνεχίζει και με άλλους τρόπους έκφρασης: η βαθιά πίστη και λατρεία τους για ό,τι ελληνικό.

Το ταξίδι λοιπόν, αυτή η προσωπική περιπέτεια, είναι και κάτοπτρο της αμφίδρομης σχέσης ταξιδιώτη και επισκεπτόμενου τόπου/πληθυσμού. Σχέση που τροφοδοτήθηκε βαθμιαία από τον 15ο ως τις αρχές του 20ού αι. και προβάλλει μια κλιμακωτή γνώση, η οποία καλλιεργήθηκε σαν αλυσιδωτή αντίδραση. Η πρόσληψη λοιπόν του χώρου και των ανθρώπων της Αθήνας ακολούθησε πιστά το παλιρροϊκό κύμα όλων των πνευματικών, πολιτικών και πολιτιστικών ρευμάτων που στη διάρκεια του 16ου έως τον 20ό αιώνα παρέσυραν τους Ευρωπαίους ταξιδιώτες στο μεγάλο παιχνίδι της Ιστορίας.

Η Αθήνα, αχνά πολύ αχνά, διστακτικά σχεδόν, διαγράφεται στον ορίζοντα των ταξιδιωτικών αφηγήσεων. Περισσότερο απουσιάζει στα πρώιμα τέτοιου τύπου έντυπα κείμενα. Με τον Κυριάκο Αγκωνίτη (Ciriaco Pizzeccolli Anconitano) –που παραμένει «μοναχική και ιδιαίτερη περίπτωση ταξιδιώτη»– σηματοδοτείται ήδη από τον 15ο αιώνα η αρχαιολόγηση της Αθήνας. Ταυτόχρονα, λόγια ιστορικο-γεωγραφικά έργα (H. Schedel) που απεικονίζουν πόλεις –με περίσσια φαντασία και ολίγη αληθοφάνεια– ενισχύουν τη θεωρητική γνώση αλλά καλλιεργούν και την περιέργεια των αναγνωστών για τόπους μακρινούς. Η πόλη αρχίζει να διαφαίνεται σαν σταθμός, σπάνια επιθυμητός, στους δρόμους των ταξιδιωτών του 16ου αιώνα. Και ως τον 17ο αιώνα παρέμεινε ένας χώρος περισσότερο ζωντανός στην σκέψη των λογίων της Δύσης, που από την Αναγέννηση και μετά ενέκυψαν περισσότερο στην αρχαία ελληνική γραμματεία και φιλοσοφία και αργότερα στην αρχαιο-ρωμαϊκή τέχνη. Γύρω στα 1674-75 η Αθήνα εισέρχεται αιφνιδιαστικά στην ευρωπαϊκή συνείδηση με τα πρώτα λεπτομερειακά τοπογραφικά σχεδιαγράμματα της πόλης και με το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον που αλληλοτροφοδοτείται με σχετικές δημοσιεύσεις. Μια ομάδα από περιηγητές, επιστήμονες, συγγραφείς, ιησουΐτες καπουτσίνους, ιστοριογράφους και πρόξενους (P. Babin, J. Spon, G. Wheeler, A. Guillet, R. de Dreux, G. Nointel), εμπλέκονται σε συζητήσεις και καταγραφές και προδιαγράφουν τον νέο καθοριστικό συμβολικό δεσμό Αθήνας - Ευρώπης αλλά και τη «νέα ηγεμονική πρόσληψη» της τελευταίας με τον «ελληνικό ιστορικό και γεωγραφικό χώρο» που δεν είναι άμοιρος και της σύγχρονης του πραγματικότητας.

Από τον Αγκωνίτη λοιπόν και τα πρώιμά του σχέδια για τον Παρθενώνα, και τη φανταστική και απρόσωπη εικόνα της πόλης, που αναγνωρίζεται περισσότερο από τα επεξηγηματικά κείμενα και όχι από τα κείμενα στην εικόνα (H. Schedel, N. Gerbelius), περνάμε σ' ένα ενδιαμέσο μόρφωμα (A. G. Guillet) που αναζητά μία Αθήνα αλλά δεν τολμά να αντιμετωπίσει κατάματα τη γνώση και την αγνωσία του χώρου. Το ταξίδι και το κείμενο του J. Spon, τομή στην εξέλιξη της περιηγητικής γραμματείας, αλλά και η εν μέρει κλεψιτυπία του G. Wheeler, πέφτουν σαν ολύμπιοι κεραυνοί στη λόγια γνώση των Δυτικών για την Αθήνα. Με εκπληκτική ταχύτητα οι πληροφορίες ανακυκλώνονται (V.-M. Coronelli) ή προκαλούν το ενδιαφέρον (R. Pococke), ενώ η ανατίναξη (1687) του πιο σημαντικού μνημείου της Αρχαϊό-

τητας αναστατώνει πρόσωπα και πνεύματα, τα οποία και αναζητούν εκ των υστέρων την για πάντα χαμένη πληρότητα του αρχαίου ναού. Από την Αθήνα πηγάζουν εμπνεύσεις εικαστικές που εκφράζουν το όραμα της Ευρώπης για την Ελλάδα γενικότερα (J. D. Le Roy) ή και μυθιστορηματικές ιστορικές πραγματείες ή λογοτεχνήματα που ιστορούν με τον πιο ειδυλλιακό τρόπο ένα πανόραμα του αρχαίου κόσμου (J. J. Barthélemy), ενώ η πρώτη συστηματική αποστολή μελέτης και αποτύπωσης των μνημείων (J. Stuart και N. Revett), που διαφύλαξε σε καλαίσθητους πίνακες με άρτιες μετρήσεις τις *Αρχαιότητες των Αθηνών*, προκάλεσε τον ενθουσιασμό και εγκαθιστά στέρεα πια στη συνείδηση του ευρωπαϊκού κοινού το μέγεθος της τελειότητας της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής και τέχνης.

Έτσι λοιπόν, ο βομβαρδισμός του Παρθενώνα το 1687, στη διάρκεια της επιχείρησης του Βενετού Μοροζίνη εναντίον των Τούρκων, οι σχεδιαστικές αποτυπώσεις των μνημείων από τους ταξιδιώτες που έφεραν στην Ευρώπη το νεοκλασικό ύφος, η συστηματική καταγραφή, μέτρηση και ενασχόληση με τις αρχαιότητες και φυσικά η «διάσωση» γλυπτών από τυχόν βανδαλισμούς εκ μέρους των Τούρκων είναι μερικά από τα σημαντικότερα κεφάλαια στη σύγχρονη ιστορία της Αθήνας, που έμελλε να καθορίσουν και το μέλλον της. Παράλληλα, ο σχηματισμός, κυρίως από ιδιώτες, αξιολογώτατων συλλογών, με αρχαία έργα προερχόμενα από τη γη αυτή του φωτός —πολλές από τις οποίες κατέληξαν στα μεγάλα μουσεία των ευρωπαϊκών πόλεων—, γίνεται «κίνημα» που εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα ανάκτησης του αρχαιοελληνικού παρελθόντος, το οποίο μάλιστα πήρε διαστάσεις κοινωνικού φαινομένου, επιδημίας «θήρας αρχαιοτήτων», με τον «σκοπό» του κλασικού ιδεώδους, ως πρότυπου τη νέας φιλοσοφικής θεώρησης του κόσμου, «να αγιάζει» τα μέσα απόκτησης των έργων.

Ο 18ος αιώνας όμως είναι και η εποχή της ελληνικής αναγέννησης, που γίνεται αισθητή στους ξένους επισκέπτες, οι οποίοι μιλούν γι' αυτήν και πιστεύουν στην ανασύνταξη του Ελληνισμού. Οι κραδασμοί της Γαλλικής Επανάστασης, πολλαπλά αισθητοί στον Ελληνισμό, και ο μαρασμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποδεικνύονται ευνοϊκοί για την ελληνική υπόθεση. Η συστηματική παρατήρηση της νεοελληνικής μορφωτικής και εθνικής φυσιογνωμίας, καθώς και η πληροφόρηση του ευρωπαϊκού κοινού για τις ριζικές διεργασίες οι οποίες συντελούνταν στην ελληνική κοινωνία και οδηγούσαν στην ελευθερία, οφείλονται κατά πολύ στους ταξιδιώτες. Με βιωματική πλέον εμπειρία παρακολουθούν τη σφυρηλάτηση της εθνικής συνείδησης, που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην πορεία ανασυγκρότησης των Ελλήνων και η οποία κλιμακώθηκε στην Επανάσταση.

Σημαντικοί περιηγητές κινούνται στην αρχή του 19ου αιώνα, οι οποίοι με δεξιοτεχνικό ύφος εκφράζουν σε τόπο ευμενή τους προσωπικούς τους μύθους και τη ζεύξη αρχαίου/νέου ή καταγράφουν με προσεγμένες παρατηρήσεις ό,τι σημαντικό έχει να επιδείξει η πόλη. Η οδοιπορία στον χώρο γίνεται τρόπος ανάγνωσης του αρχαιολογικού τοπίου και εκεί εντάσσονται τα μνημεία, η ιστορία, οι σύγχρονοι άνθρωποι, οι τεκμηριωμένες πληροφορίες. Μνημεία, ερείπια, ναοί, τοπίο, αγάλματα, φιλολογικά ερανίσματα, ποιητικοί συνειρμοί, επιγραφές και μυθοπλασίες, όλα παρελαύνουν στα οδοιπορικά τους σε εμπνευσμένους συνδυασμούς και μια πνοή φιλελληνικού ανέμου τρέφει τους ταξιδιώτες και γαλουχεί τα οδοιπορικά και τα εικαστικά έργα τους. Η ανάδειξη της πόλης, τόσο σε επίπεδο συμβολικό αλλά και έμπρακτα, σε αρχαιολογικό χώρο μεγίστου ενδιαφέροντος, οδήγησε όλη την περίοδο που παρουσιάζουμε εκατοντάδες επισκέπτες, ειδικούς και ειδήμονες (Ed. D. Clarke, J. Hobhouse), λογοτέχνες (W. Haygarth, Lord Byron) και ζωγράφους (R. Dalton, S. Pomardi, O. M. von Stackelberg, H. W. Williams), ρομαντικούς (S. Scrofani) και πολιτικούς (W. Turner) σε ένα προσκύνημα στον χώρο κυρίως της Ακρό-

πολης και των μνημείων της, αλλά και στις άλλες αρχαιολογικού ενδιαφέροντος τοποθεσίες. Όμως ο Λόρδος Elgin βγήκε νικήτης στο κυνήγι των ελληνικών αρχαιοτήτων, οργανώνοντας τη μεγαλύτερη λαφυραγώγηση αρχαίων γλυπτών και αρχιτεκτονικών μελών κυρίως από την Αθήνα, τα οποία πουλήθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο και παραμένουν πολύτιμη παρακαταθήκη και θλιβερή μνήμη της αρχαιοφίλης αρπακτικότητας.

Η επιβλητική ωστόσο μορφή του Λόρδου Βύρωνα, που με την ποίησή του και την προσωπική κατάθεση ζωής στην ελληνική υπόθεση μετουσιώθηκε σε «ήρωα της σύγχρονης Ελλάδας», ενδυναμώνει την ελπίδα της Απελευθέρωσης που διαπερνά και τα έργα των περιηγητών. Έκτοτε αρχίζει ένα πραγματικό προσκύνημα στα εναπομείναντα λείψανα της Αρχαιότητας και όλα τα επιμέρους στοιχεία που διάρθρωσαν την αθηναϊκή πολιτεία πλανάται στις αναζητήσεις τους: η φυσιογνωμία του τοπίου της, η θάλασσα και το κλίμα που σμίλεψαν τη νοοτροπία των ανθρώπων της και συνέβαλαν στη δημιουργία ενός εξαιρετου πολιτισμού, που σφράγισε τον αρχαίο κόσμο και έδωσε τις βάσεις του σύγχρονου παγκόσμιου πολιτισμού. Το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες συμβαδίζει και με την αγωνία για τον νεότερο Ελληνισμό και τόσο η Επανάσταση όσο και η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους αναδιπλώνουν και ανανεώνουν την κινητικότητα των περιηγητών.

Το 1834 η Αθήνα θα ονομαστεί επισήμως πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και έδρα του νεαρού Βαυαρού βασιλιά των Ελλήνων Όθωνα. Αρχίζει μία νέα περίοδος για την πόλη. Το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο που εμπνεύστηκαν Γερμανοί και Έλληνες αρχιτέκτονες, αντάξιο του παρελθόντος της, δεν εφαρμόστηκε ποτέ, η ανοικοδόμηση όμως παρ' όλα αυτά ήταν ραγδαία. Κοντά στα δημόσια κτήρια νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, που προσομοιάζουν και εξισώνουν τη νέα πρωτεύουσα με τις ευρωπαϊκές πόλεις, τα σπίτια πυκνώνουν και απλώνονται σε καινούργιες συνοικίες, ενώ τα αρχαία ερείπια αρχίζουν σιγά σιγά να αυτονομούνται σε ιδιαίτερους χώρους.

Οι Ευρωπαίοι επισκέπτες συζητούν πια τα πολιτικά δρώμενα την περίοδο της άφιξης του Όθωνα ή και την άναρχη περίοδο της έξωσής του, λογοτέχνες, στρατιωτικοί συναντούν, συνομιλούν και συνθέτουν τα πορτρέτα πολιτικών και δημόσιων προσώπων της αθηναϊκής κοινωνίας. Η συνύπαρξη των επισκεπτών με πρόσωπα της ελληνικής πολιτικής, η μακροχρόνια παραμονή τους, οι πολύπλευρες αναζητήσεις (καλλιτεχνικές, λογοτεχνικές) αποδέχονται πλούσια αρχεία με ποικίλο υλικό (σχέδια, πίνακες, ποιήματα, βιογραφίες, οδοιπορικά). Η ζωή στη νέα πρωτεύουσα αποκαλύπτεται με διεισδυτικές λεπτομέρειες, οι αρχαιολογικοί χώροι και σε όλη την Αττική συναγωνίζονται στην προσέλκυση επισκεπτών, αναμιγνύονται πολιτική και εθνογραφία, και το φυσικό περιβάλλον υπερισχύει και μεγαλουργεί στους εντυπωσιασμούς τους (H. Scharling). Οι αρχαιολογικές εξερευνήσεις συμπορεύονται με το ενδιαφέρον για το κοινωνικό και το ανθρώπινο τοπίο, την πολιτική κατάσταση και τις διακυμάνσεις της, και η θυζαντινή αρχαιολογία αναφαίνεται δειλά αλλά στέρεα (V. Godard-Faultrier). Γερμανοί και Δανοί επιστήμονες και καλλιτέχνες, με πρωταρχικούς στόχους την *εισπνοή* και μελέτη της αρχαίας ελληνικής τέχνης, όπως αυτή λάμπρυνε την Αθήνα, εισχώρησαν και στον απλοϊκό βίο της καθημερινότητας των σύγχρονων Ελλήνων, ενώ ο Πρώσος μηχανικός F. Aldenhoven τυπώνει σε αθηναϊκό τυπογραφείο χάρτη (1838), τοπογραφικό της πρωτεύουσας και το *Δρομολόγιο* (1841), που ξεπερνά τον τίτλο του και αποτελεί αποκαλυπτική εικόνα της Αθήνας, η οποία προσομοιάζει με μία εκ των ένδον καταγραφή δημογραφικών και κοινωνικών στοιχείων που διαπλέκονται στη ζωή της πόλης.

Απόηχοι του ρομαντικού ρεύματος σηματοδότησαν το συγγραφικό ύφος, μέσα από το οποίο προβάλλονται στα εύγλωττα ερείπια, οι ανάγκες και με επείγοντα τρόπο η υπαρξια-

κή κλίση. Τα ξεχασμένα μυστικά, οι κρυμμένες αντιστοιχίες εκφράζονται με δεξιοτεχνικό ύφος σε μια φανταστική διάσταση που αγνοεί ολοκληρωτικά το πραγματικό (E. Renan). Αξιωματικοί της θανατικής φρουράς, αλλά και ο αυλικός περίγυρος και οι επισκέπτες του, σε ημερολόγια ή άλλα έργα, με καλοπροαίρετη αντικειμενικότητα σκιαγραφούν απλά και με σαφήνεια τους ανθρώπους και τον χώρο (A. F. Stademann).

Τα ιστορικο-αισθητικά δοκίμια συνοδεύουν εξίσου σημαντικές τοπογραφικές και αρχαιολογικές καταγραφές (A. Boetticher), οι αρχαιολογικές αναζητήσεις συμπορεύονται με το ενδιαφέρον για τον κοινωνικό περίγυρο και το ανθρώπινο δυναμικό, την πολιτική κατάσταση και τις διακυμάνσεις της (E. Beulé), ενώ η συγκριτική έρευνα αρχαίου και νεότερου πολιτισμού επιτρέπει τη συγγραφή έργων όπου συνδυάζονται οδοιπορικά, πρόσφατα ιστορικά γεγονότα και χαρακτηριστικές προσεγγίσεις του ελληνικού λαού (E. Curtius).

Σε εκκλησιαστικούς οφείλουμε αξιοσημείωτα έργα, όπου ενσωματώνονται πλουσιόπαροχα φιλολογικές ιστορήσεις με την προσωπική παρατήρηση από επιτόπια περιήγηση (Chr. Wordsworth). Οι Αμερικανοί εισβάλλουν δυναμικά, μετά τους πρώτους φιλέλληνες συμπολίτες τους, και παραμένουν ενεργά μέλη της αθηναϊκής κοινωνίας, με αξιοσημείωτη περίπτωση τον Γ. Περδικάρη, Έλληνα από τη Βέροια, καθηγητή και πρώτο Αμερικανό πρόξενο στην Αθήνα, με αμφιπρόσωπους πολιτικούς και κοινωνικούς σχολιασμούς.

Είναι πραγματικά εντυπωσιακός ο αριθμός των επισκεπτών και η αυθόρμητη ανάγκη τους να περιγράψουν όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα τη νέα εικόνα που τους παραδίδει η ζωντανή αυτή πόλη. Στα κείμενά τους διαγράφεται μια αστείρευτη φλυαρία, που αγωνίζεται να διαφοροποιηθεί κάθε φορά σε προσωπικό λογοτεχνικό ύφος, ενώ προσπαθούν να φέρουν στην επιφάνεια εικόνες του περιγύρου αλλά και του συναισθηματικού τους κόσμου (H. Belle).

Η Αθήνα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ταυτίζεται στην πραγματικότητα με την ιστορία και την τύχη του σύγχρονου Ελληνισμού. Η βαθμιαία απελευθέρωση του βορειοελλαδικού χώρου, η προσάρτηση των Ιονίων νήσων και της Κρήτης υπήρξαν επίπονες για τον ελληνικό λαό και δημιουργούσαν δετικό πολιτικό αναβρασμό στην Αθήνα, και έτσι οι ζωντανοί διάλογοι που γεμίζουν τα ταξιδιωτικά κείμενα φωτογραφίζουν με αμεσότητα τα καθημερινά στιγμιότυπα. Όταν το κράτος περνάει πλέον από την «εφηβεία» στην ωρίμανση και την πάλη των νέων εδαφικών του διεκδικήσεων, ο εξευρωπαϊσμός του αντιμετωπίζεται άλλοτε ειρωνικά, άλλοτε με επιείκεια· η χώρα των ηρώων γίνεται η χώρα των πολιτικών και οι Ολυμπιακοί Αγώνες με τους πολλαπλούς απόηχους προσελκύουν και άλλους επισκέπτες.

Και τον 20ό πια αιώνα, οι συγγραφείς περιστρέφονται σε εναλλασσόμενους ρόλους: είναι ταυτόχρονα οι ίδιοι λογοτέχνες, φωτογράφοι, ερευνητές, ποιητές, καλλιτέχνες... πάνω απ' όλα όμως είναι ταξιδιώτες (J. A. Macclymont, C. Mauclair, A. Bon). Μόνο που τώρα δεν συγκροτείται από την πλευρά τους μια συνολική «στάση», αλλά προβάλλεται περισσότερο μια «διάσταση» των δεμάτων που συγκροτούν τον χώρο (R. S. Hichens). Έτσι ξαναεπιστρέφουν στην ιστορική μνήμη και στο τοπίο· ή μάλλον στο τοπίο που έτρεφε και τρέφει την ιστορία του κάθε τόπου. Και τούτο είναι που συνεχίζει να εμπλουτίζει την εικαστική αναπαράσταση και του αθηναϊκού χώρου ή να κληροδοτεί μια βαθιά πίστη και μια λατρεία για ό,τι ελληνικό (H. Holdt).

Μια πόλη ωστόσο είναι και η ζωή της, η καθημερινότητά της, οι άνθρωποι, τα μικροσυμβάντα, τα στιγμιότυπα, οι λεπτομέρειες, και αυτό συνήθως μένει ύστερα από το βαρύγδουπο και απρόσωπο παρελθόν ή τη σιωπή των ερειπίων. Σε κάθε επισκέπτη μένουν οι ήχοι, οι μυρωδιές, η θέα και θα φορτώσει τις αποσκευές του με αυτά τα μικρά που κα-

ή τα Ιεροσόλυμα ήταν κατά προτίμηση μέσω της Βενετίας, η οποία είχε κτήσεις σε όλη την ανατολική Μεσόγειο, εξασφάλιζε τον αναγκαίο ανεφοδιασμό και ήταν εκείνη που διακινούσε και οργάνωνε το προσκυνηματικό ταξίδι. Από τον 13ο αιώνα η Βενετία διαφεντεύει τις θάλασσες προς όλη την ανατολική Μεσόγειο και συνεχίζει τους επόμενους αιώνες να είναι ο οικονομικός, εμπορικός, διπλωματικός και καθοδηγητικός παράγων για την ισορροπία των δυνάμεων της Μεσογείου, παραμένοντας η προνομιούχος εμποροναυτική δύναμη που οργάνωνε το προσκυνηματικό ταξίδι και ο μεγάλος κόμβος μεταφοράς ταξιδιωτών στην Ανατολή. Από το λιμάνι της απέπλεαν αλεπάλληλα δρομολόγια πλοίων εμπορικών ή προσκυνηματικών, τα οποία ανεφοδιάζονταν, στάθμευαν και διακινούσαν ταξιδιώτες στα μεγάλα λιμάνια της Αδριατικής και στα νησιά του Ιονίου πελάγους με τις πόλεις-λιμάνια κέντρα στήριξης της θαλασσοκρατίας της και της εμπορικής της δύναμης.

Έτσι η Κέρκυρα και αμέσως μετά η Ζάκυνθος, τα Κύθηρα νοτιότερα και λιγότερο η Κεφαλλονιά αποτελούσαν αναγκαίο σταθμό για τα πλοία πριν ανοιχτούν στο πέλαγος προς την Κρήτη και τη Μέση Ανατολή. Από τη Βενετία λοιπόν, τη Ραγούζα, τα Ιόνια νησιά, την Κρήτη και την Κύπρο, ως απαραίτητους σταθμούς, έφθαναν στους Αγίους Τόπους ή, με σταθμό την Κρήτη και τη γενουάτικη, ως το 1566, Χίο κατευθύνονταν στην πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας. Αργότερα τα μασσαλιώτικα καράβια έγιναν πιο άνετα από τις γαλέρες, κομψότερα και ασφαλέστερα για την άμυνα από τους πειρατές, ως προς τον εξοπλισμό, την ταχύτητα και την πείρα των ναυτικών, που συγκρινόταν με αυτήν των Ολλανδών στους ανοιχτούς ωκεανούς. Το ταξίδι λοιπόν από τη Μασσαλία, με σταθμούς τη Σαρδηνία, τη Μπαρμπαριά, τη Μάλτα ή τα Κύθηρα, ακολουθούσε τους ίδιους δρόμους προς το Αρχιπέλαγος ή τα Δαρδανέλλια. Από την Κωνσταντινούπολη πάλι, με στάσεις στη Χίο και τη Ρόδο, οι ταξιδιώτες είχαν προορισμό την Αλεξάνδρεια και φυσικά την Παλαιστίνη. Οι χερσαίοι δρόμοι διέσχιζαν τη Βαλκανική Χερσόνησο και από το Βελιγράδι, μέσω Σόφιας και Αδριανούπολης, κατέληγαν πάλι στην οθωμανική πρωτεύουσα, ή από τη Ραγούζα, με σταθμούς το Νόβι-Παζάρ και τη Σόφια, ακολουθούσαν την υπόλοιπη διαδρομή έως την Κωνσταντινούπολη. Ελάχιστα δρομολόγια έγιναν ως τον 17ο αιώνα στη Μικρά Ασία.

Δεν θα αναφερθούμε εδώ διόλου στις συνθήκες ταξιδιού και στα καταλύματα, στα καραβάν-σεράι και στα χάνια, στα εφόδια, στους ταξιδιωτικούς οδηγούς και στους χάρτες, στις προμήθειες και στους κινδύνους, στην πειρατεία και τη ληστεία, στα συμφωνητικά, στους διερμηνείς και στους συνοδούς, στα καραβάνια και στις γαλέρες, στις αντιξοότητες και στις δοκιμασίες που τους επεφύλαττε η πολύμηνη πλεύση ή οδοιπορία, και σε όλες τις άλλες λεπτομέρειες που αναπλάθουν την εικόνα του ταξιδιού των χρόνων εκείνων. Αυτά όλα ή και μεμονωμένα αποτελούν άλλο τεράστιο θέμα, που τα ίδια τα περιηγητικά έργα μπορούν να επιδείξουν με αποσπάσματα και εικόνες.

Ο 17ος είναι ο αιώνας με τους ταραχώδεις τελευταίους Βενετοτουρκικούς πολέμους και με τη νέα ανατροπή στην ισορροπία των δυνάμεων για τη διακίνηση του εμπορίου – με την ανακάλυψη του δρόμου της Καλής Ελπίδας από τους Πορτογάλους και την απευθείας προμήθηση των Ευρωπαίων σε αγαθά πολυτελείας της Ανατολής χωρίς τη μεσολάβηση των μουσουλμάνων. Είναι επίσης ο αιώνας της γέννησης της αρχαιολογίας, κατά τη διάρκεια του οποίου οι προσκυνητές των Αγίων Τόπων και οι απεσταλμένοι στην Πόλη μεταστρέφονται κυρίως σε εμπόρους και «προσκυνητές της γνώσης», εμπειρικούς παρατηρητές που διεισδύουν βαθμιαία στον ελληνικό κορμό σηματοδοτώντας τη συστηματικότερη περιήγηση, όπου συνδυάζονται οι επιτόπιες παρατηρήσεις με την υγιή κριτική των αρχαίων κειμένων. Ένας άλλος παράγοντας που καθόρισε την παρουσία και διακίνηση των

ξένων στον ελλαδικό χώρο είναι η εγκατάσταση ιεραποστόλων (ιησουίτες στην Αθήνα το 1645) και καπουτσίνων που διευκόλυναν την επικοινωνία, συγκέντρωναν πληροφορίες αρχαιολογικού περιεχομένου και είχαν επιδοθεί στον αγώνα προσηλυτισμού των ελληνικών πληθυσμών. Η δυναμική εισβολή των Άγγλων περιηγητών του 17ου αιώνα στην ανατολική Μεσόγειο οφείλεται αφενός στην καθυστερημένη, σε σχέση με τις άλλες χώρες, εγκαθίδρυση πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη στο τέλος του 16ου αιώνα και, φυσικά, στην ίδρυση της Levant Company. Έτσι αφενός, δειλά στην αρχή και πιο συστηματικά αργότερα, οι ταξιδιώτες οδοιπορούν στην ανατολική Μικρά Ασία και αφετέρου το ρεύμα εμπόρων που περιηγείται τα νήσια εισχωρεί σιγά σιγά και προς την ηπειρωτική ενδοχώρα.

Το ταξίδι όμως του J. Pitton de Tournefort (1700-1702) καθώς και το προϊόν του ταξιδιού αυτού (1717) ανέτρεψε όχι μόνο τη μέχρι τότε γνώση του αναγνωστικού κοινού για τα νησιά του Αρχιπελάγους κυρίως, αλλά και άνοιξε νέους και ελκυστικούς ταξιδιωτικούς δρόμους. Έκτοτε, οι επισκέπτες του ελληνικού χώρου αναζητούν τα τεκμήρια του Tournefort ή αποσκοπούν να πρωτοτυπήσουν ανιχνεύοντας όλο και πιο άγνωστες τοποθεσίες, ή μάλλον αρχίζουν ν' αναφέρονται σ' αυτές.

Ο 18ος εντούτοις αιώνας θα έπρεπε να ονομάζεται με πρώτο συστατικό της λέξης του τη ρίζα *αρχαιο-*! Αρχαιολόγοι, αρχαιογνώστες και αρχαιοφίλοι επιδίδονται σε μια ακόρεστη αρχαιολατρία-αρχαιομανία-αρχαιοθηρία. Στο γενικότερο πνεύμα ανάκτησης του αρχαιοελληνικού παρελθόντος ύψωσαν κάθε περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης και της ανατολικής Μεσογείου σε τόπο ύψιστου ενδιαφέροντος. Τα δρομολόγια διασπώνται προς όλες τις κατευθύνσεις, αποκόπτονται από την πεπατημένη, παρόλο που τα περισσότερα κατέληγαν ή ξεκινούσαν προς και από την πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Αθήνα ταυτόχρονα γίνεται επιτακτικά στόχος επίσκεψης και την προσεγγίζουν είτε από δρόμους της Στερεάς είτε από την Πελοπόννησο είτε από τη θάλασσα. Πόλεις, κάστρα, χωριά, οικισμοί, τοποθεσίες, αρχαία ιερά, περιοχές, νησιά, λιμάνια όλα παίρνουν μια θέση στις αναζητήσεις τους και οι οδοιπορίες ή οι πλεύσεις που επιλέγουν δεν παραγκωνίζουν κανέναν απολύτως προορισμό. Διπλωματικά ταξίδια με τα οποία εκπληρώνονται και επιθυμίες προσκυνητών, μικρότερης εμβέλειας αποστολές, αρχαιολογικά ενδιαφέροντα και συλλεκτικές απληστίες μετακινούν ταξιδιώτες στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σε όλες τις αρχαιολογικές τοποθεσίες.

Ποτέ όμως άλλοτε δεν βρέθηκαν συγχρόνως τόσο σημαντικοί και δραστήριοι ταξιδιώτες στον ελλαδικό χώρο, όσο το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα, που αντικατοπτρίζουν και τα πολλαπλά πρόσωπα του ταξιδιωτισμού. Από την Ήπειρο του Αλή Πασά ως την πολυνησία του Αιγαίου Αρχιπελάγους, από την Ιθάκη του Οδυσσέα ως τις Κυδωνίες και τη Χίο με τις όμορφες γυναίκες, από την πολύβουη Κωνσταντινούπολη ως την Κρήτη και από την εμπορική Σμύρνη ως τη δυτική Πελοπόννησο, από το μαντείο των Δελφών ως το λιμάνι της Θεσσαλονίκης και από τις αλυκές της Κύπρου ως τη Ζάκυνθο με τις σταφίδες, δρόμοι, μονοπάτια, θάλασσες και όρη διασχίζονται από φανατικούς ταξιδιώτες, λάτρεις του παρελθόντος και έκπληκτους «αναγνώστες» της νεοελληνικής πραγματικότητας.

Ο 19ος αιώνας όμως είναι και ο πιο πολυτάραχος και ο πιο «πολυταξιδεμένος». Επειδή ακριβώς είναι η εποχή με τις ποικίλες εσωτερικές μεταβολές στα εδαφικά σύνορα, με τα ποικίλα δυτικοευρωπαϊκά ενδιαφέροντα αλλά και τις ποικίλες πολιτισμικές μεταβολές, ο τεράστιος όγκος ταξιδιών δεν ενσωματώνεται σε κατηγοριοποιήσεις ως προς τους στόχους. Η μαζική μετακίνηση έχει εισβάλει, δολώνει η προσωπική περιπέτεια, η αρχαία σοφία χάνεται στην καθημερινότητα και η Ανατολή γίνεται ψυχαγωγία.

Η ανατροπή του πλαισίου εξουσίας που συντελείται με τα γεγονότα της Επανάστασης και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους φέρνουν ένα νέο κύμα ταξιδιωτών στον νότιο ελληνικό χώρο. Είναι πραγματικά εντυπωσιακός ο αριθμός των επισκεπτών και η αυθόρμητη ανάγκη τους να περιγράψουν όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα τη νέα εικόνα που τους παραδίδει ο χώρος. Από τη μια η ζωή στην πρωτεύουσα του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους και από την άλλη οι αρχαιολογικοί χώροι της Πελοποννήσου να συναγωνίζονται στην προσέλκυση επισκεπτών. Τα άγνωστα ὄρεινά μονοπάτια, η πολιτική κατάσταση και οι διακυμάνσεις της, οι επιστημονικές μελέτες *in situ*, οι τοπογραφικές και αρχαιολογικές καταγραφές, οι συλλεκτικές μανιές, η ελληνική καθημερινότητα σε λιγότερο γνωστές τοποθεσίες, ο συνδυασμός περιηγήσεων, βοτανολογικών παρατηρήσεων και οι ταξιδιωτικοί εντυπωσιασμοί με πολεμικές ανταποκρίσεις και τα θαλασσινά ταξίδια, όπου αναφαίνεται η ακριβή χάρη της ελληνικής νησιωτικής ταυτότητας, όλα, «μετακινούν» τους ταξιδιώτες προς όλες τις κατευθύνσεις.

Στα Ιόνια νησιά το ταξιδιωτικό ρεύμα σημαίνει μία επικράτηση, κατ' αρχάς, των αγγλικής καταγωγής επισκεπτών, οι οποίοι και προσπαθούν να εποπτεύσουν τα πάντα. Με την ένωση των Ιονίων νήσων στο ελληνικό βασίλειο οι αρχαιολογικές έρευνες και οι γεωγραφικές μελέτες βρήκαν πρόσφορο έδαφος. Στην Κρήτη οι ταξιδιώτες, εκτός από αποστολές ή δημοσιογραφικές μετεωρίσεις και απόηχους από ηθογραφικές και φυσιολατρικές οδοιπορίες, εμμένουν σε βοτανολογικές ή και επιγραφικές έρευνες.

Στον βορειοελλαδικό χώρο εξαπλώνονται δρομολόγια με αρχαιολογικές, πολιτικές, θρησκευτικές και ανθρωπολογικές επικαλύψεις, εξειδικευμένους επιστημονικούς και νεοαναφαινόμενους πολιτικούς στόχους. Η πολιτική ρευστότητα, με την όξυνση της ανατολικής κρίσης, γίνεται η κατευθυντήριος συντεταγμένη όπου βάδισαν εδελοντές και μέλη στρατιωτικών αποστολών, γραμματείς πρεσβειών, ταξιδευτές ανώνυμοι ή ανταποκριτές του Τύπου και των μυστικών υπηρεσιών. Ταυτόχρονα, η βαθμιαία εισχώρηση των ταξιδιωτών προς την αχανή ενδοχώρα της Μικράς Ασίας ορίζει πορείες άρρηκτα συνδεδεμένες περισσότερο με αρχαιοθηρίες παρά με ρομαντικές οδοιπορίες. Το γραφικό τοπικό χρώμα, ο μουσουλμανικός μοιρολατρισμός και οι κλασικές μνήμες συνταξιδεύουν σ' ένα νέο, πρόσφορο και σχετικά παρθένο έδαφος.

Από τους εκατοντάδες ταξιδιώτες του 19ου αιώνα, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, όλοι τους επισκέφτηκαν ή παρέμειναν και επί μακρόν στην Κωνσταντινούπολη, πόλη των θαυμάτων και των πολιτικών μηχανορραφιών. Ο εκσυγχρονισμός που συμβίωνε ταυτόχρονα με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, η μοναδική συνύπαρξη ζωντάνιας και καχυποψίας, νωχέλειας και δράσης, που την χαρακτήριζε, χάραξαν και την αειδαλή πορεία της. Πορεία ομόδρομη με τους ταξιδιώτες, καθόσον παρέμεινε η αιώνια γοητευτική βασίλισσα της Ανατολής.

Τέλος, τον 20ό πια αιώνα, οι ταξιδιωτικοί δρόμοι εισχωρούν κυρίως στη φύση και η ιδιαίτερη αυτή προσέγγιση επισκιάζεται από το βάρος του ιστορικού παρελθόντος. Τώρα υπάρχουν οι αρχαιολογικοί χώροι, οι τοποθεσίες, καθένας με την ιδιαιτερότητά του, ενώ η διαπλεκόμενη πολιτική και διπλωματία σκιάζει τους δρόμους. Όμως η ιστορική μνήμη, ο μύθος και το τοπίο πολλαπλασιάζουν τη συγγραφική και εικαστική κυρίως κινητικότητα και διαπλέκουν έναν καινοφανή χάρτη πορείας: το απύθμενο των νέων οραμάτων.

Ιόλη Βιγγοπούλου

*Ιστορικός-Εντεταλμένη Ερευνήτρια
Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ*

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

Αθήνα: η πόλη, τα μνημεία, τα περίχωρα

3

1. Κυριάκος Αγκωνίτης. *Kyriaci Anconitani Itinerarium nunc primum ex ms. cod. in lucem erutum ex bibl. illus. clarissimique Baronis Philippi Stosch... Florentiae MDCCXLII. Ex novo typographio Joannis Pauli Giovannelli ad Insigne Palmae Sumptibus Typographi. Praesidium Permissu* [Φλωρεντία, J. P. Giovannelli, 1742].

Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Με τον Ciriaco Pizzeccolli Anconitano, γνωστό ως Κυριάκο Αγκωνίτη (1391-1452) αρχίζει και τελειώνει περιοδικά για τον 15ο αιώνα η αρχαιολόγηση του ελληνικού κόσμου. Απομονωμένη περίπτωση ταξιδιώτη, περισσότερο περιοδεύοντα ουμανιστή, περιηγήθηκε, από το 1404 έως το 1452, σε πολλαπλά ταξίδια την Ιταλία, τη Μικρά Ασία, την ηπειρωτική Ελλάδα και το Αιγαίο. Παρόλη την εμπορική, κυρίως, δραστηριότητά του μετουσιώθηκε σε πρωτοπόρο, εμπνευσμένο και διορατικό «συλλέκτη αρχαίων επιγραφών». Το εξάτομο οδοιπορικό του, γραμμένο στα λατινικά, κάηκε το 1514. Σώθηκαν ωστόσο, και στη συνέχεια δημοσιεύτηκαν, αποσπάσματα που είχαν αντιγραφεί πριν από την πυρκαγιά. Οι μελετητές πολλαπλών γνωστικών αντικειμένων ανασυνέδεσαν τον βίο του και ταξινόμησαν το καταγεγραμμένο από τον ίδιο υλικό, κυρίως επιγραφικό. Στην Αθήνα έφθασε για πρώτη φορά τον Απρίλιο του 1436. Ερχόταν από την Ήπειρο, την Πάτρα και μέσω Αιγίου, Άμφισσας, Θήβας κατευδύνθηκε μετά στην Αθήνα, στην Ελευσίνα, στα Μέγαρα, στα Καλάβρυτα και από την Πάτρα πάλι στις ακτές της Δαλματίας και στη Βενετία. Εντυπωσιάστηκε από τον πλούτο των μαρμάρινων ερειπίων και εκφράστηκε με θαυμασμό για τα γλυπτά του Παρθενώνα, για τον οποίο μας άφησε και τα πρωιμότερα σχέδια. Στη δεύτερή του επίσκεψη στην Αθήνα, στις αρχές του 1444, κράτησε πάλι σχέδια και σημειώσεις για τα μνημεία και έφυγε για τη Χαλκίδα, τη Χίο και την Αδριανούπολη.

Omont, 1898 * Bodnar, 1960 * *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1973 * Colin, 1981 * *Αθήνα*, 1985 * Yérasimos, 1991 * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * *Αθήναι*, 2000 * *Μεγάλοι περιηγητές*, 2004 * Navari, Contominas 181 * «*Η Αθήνα*», 2004 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

2. GERBELIUS, Nicolas. *Nicolai Gerbelij in descriptionem Graeciae Sophiani, Praefatio... Eiusdem de situ, nominibus et regionibus Graeciae Perbrevis in picturam Sophiani Introductio* [ex officina Ioannis Oporini..., Βασιλεία 1545].

Σχήμα: μικρό folio, 29 εκ.

Το 1540 ο Κερκυραίος Νικόλαος Σοφιανός, ουμανιστής αλλά και με γνώσεις μαθηματικών και αστρονομίας, εξέδωσε στη Βενετία το έργο *Περιγραφή της Ελλάδος*, με χάρτη και πίνακα των τοπωνυμίων, που έγινε δεκτό ευμενώς από τους λογίους της εποχής και εκδόθηκε άλλες δύο φορές, το 1543 και το 1552.

Σώζεται η έκδοση του 1545 με τα σχόλια του Nicolai Gerbelius, κλασικιστή, ιστορικού και καθηγητή νομικών στη Βιέννη και στο Στρασβούργο, που αναφέρεται στην *Περιγραφή...* του Σοφιανού. Στις ξυλογραφίες εντός του κειμένου παρίστανται, σε γοτθικό ύφος, αρχαίες αλλά και σύγχρονες ελληνικές πόλεις και τοποθεσίες. Η άποψη της Αθήνας είναι ίδια με αυτήν στο έργο του S. Münster *Cosmographia* (Basel 1541). Περιγράφοντας την Αθήνα και τον Πειραιά παραθέτει στο κείμενό του αποσπάσματα από τον Πλίνιο, τον Επιμενίδα, τον Στράβωνα, τον Πausanία, τον Πίνδαρο, άλλους αρχαίους συγγραφείς, καθώς και στίχους του Ομήρου από την *Ιλιάδα*.

Τόπος και Εικόνα, I, 1978 * *Αθήνα*, 1985 * Τόλιας – Κουμαριανού, 2004 * Navari, *Contominas* 285 * «Η Αθήνα», 2004 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

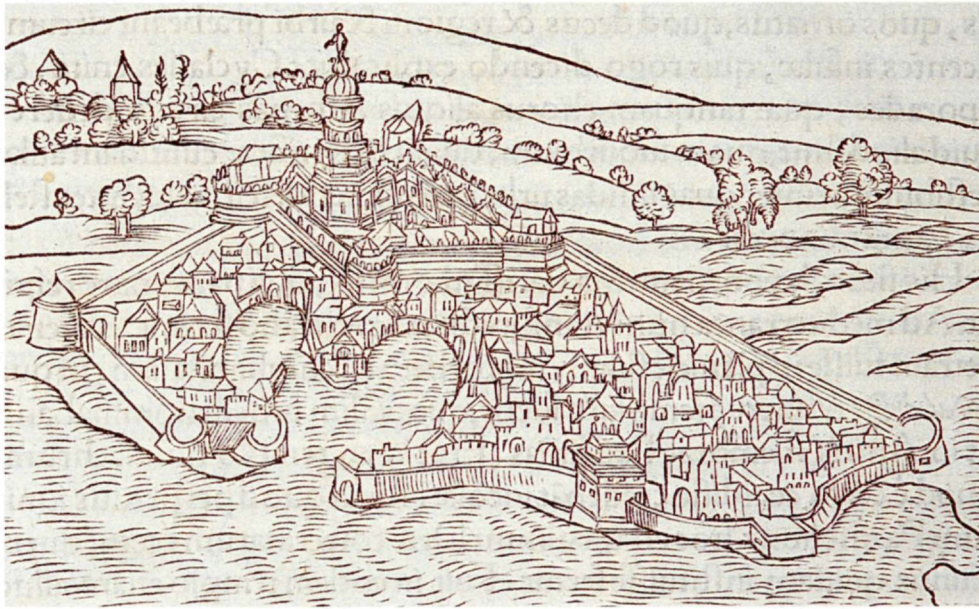
3. SPON, Jacob. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, fait aux années 1675 et 1676*, τόμ. I-II, Χάγη, Rutgert Alberts, 1724.

Σχήμα: μικρό 8ο, 16 εκ.

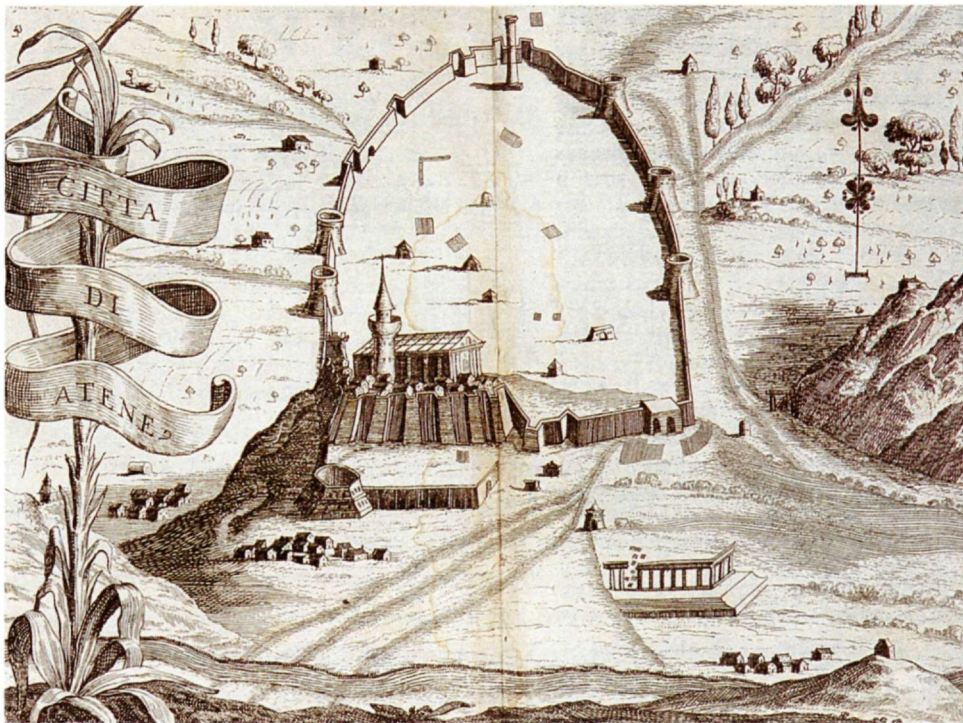
Ο Γάλλος γιατρός, με τα αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, Jacob Spon εγκαινιάζει με τα δύο ταξίδια του στην Ελλάδα (1674 και 1676) την επιστημονική περιήγηση, φαινόμενο που παρατηρείται μέχρι σήμερα. Είχε ήδη εκδώσει σχόλια για το έργο *Περιγραφή της Αθήνας* του ιησουίτη Père Babin και ενεπλάκη αργότερα σε λόγια διαμάχη με τον André Georges Guillet για το ίδιο θέμα. Ταξίδεψε με τον George Wheeler, που γνώρισε στη Ρώμη, αλλά δημοσίευσαν ξεχωριστά τα χρονικά τους. Το έργο του (πρώτη έκδοση το 1678 στη Λυών) αποτελεί μέγα φιλολογικό γεγονός στην εποχή του και αποτελεί τομή στην εξέλιξη των περιηγητικών πονημάτων. Επιμελής και προσεκτικός παρατηρητής, με τη βαθιά πολυμάθεια που τον διέκρινε, την υγιή κριτική των αρχαίων κειμένων και την, για πρώτη, φορά επιτόπια έρευνα, θεωρείται ως ο πραγματικός εισηγητής της αρχαιολογίας της πόλης των Αθηνών, η οποία ήταν και ο αληθινός προσρισμός του ταξιδιού του. Για τη λεπτομερή καταγραφή της πόλης, της οποίας παραθέτει κάτοψη με επεξηγηματικό πίνακα, είχε ως οδηγούς τον πρόξενο J. Giraud και τον Pausanία. Με αξιόπιστες και μεθοδικές περιγραφές παρουσιάζει τη συνολική εικόνα της, αλλά και τον Υμηττό, τον Πειραιά, τα χωριά και τα περίχωρα της Αττικής. Στη θέα του Παρθενώνα εκδηλώνει αισθήματα δέους και θαυμασμού. Οι παρατηρήσεις του εισχωρούν και στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο των Αθηναίων, ενώ το έργο του ολοκληρώνεται με «γλωσσάριο της κοινής ελληνικής».

Laborde, 1854 * Omont, 1898 * Δρούλια, «Ο Spon», 1968 * Σιμόπουλος, I, 1972 * *Τόπος και Εικόνα*, I, 1978 * Constantine, 1984 * *Αθήνα*, 1985 * Etienne – Mossière, 1993 * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * *Αθήνα*, 2000 * Αυγουστίνου, 2003 * Navari, *Contominas* 686 * «Η Αθήνα», 2004 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

2

4

4. CORONELLI, Vincenzo-Maria. *Memorie Istoriografiche de' Regni della Morea, Negroponte e Littorali fin' a Salonichi Accresciute in questa seconda edizione. Nel Laboratorio del P.M. Coronelli Cosmog[rafo] della Ser. Republica di Venezia...* [Βενετία 1686].

Σχήμα: 8ο, 17 εκ.

Ο V.-M. Coronelli (1650-1718), ιδρυτής της Γεωγραφικής Ακαδημίας των Αργοναυτών στη Βενετία, ανέλαβε να απεικονίσει τις νικηφόρες μάχες των συμπατριωτών του κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο (1684-87). Ιερωμένος, κοσμογράφος, πρόδρομος της υδροδυναμικής, με εκατόν σαράντα εκδόσεις, ο Coronelli ήταν υπεύθυνος, ως το 1707, για την παραγωγή, από το πολυπληθές εργαστήριο του, πλούσιων χαρτογραφικών εκδόσεων που επηρέασαν την εξέλιξη των έντυπων γεωγραφικών εκδόσεων. Τα σχέδιά του συνοδεύουν έκτοτε πάμπολλες επανεκδόσεις ή μεταφράσεις των έργων του, είτε εικονογραφούν μεταγενέστερα ταξιδιωτικά χρονικά, ιστορικά συγγράμματα και γεωγραφικά έργα. Το επεξηγηματικό κείμενο στο τοπογραφικό σχέδιο της Αθήνας, το οποίο αναπαράγει την άποψη του Spon, μνημονεύει την ευνοϊκή θέση της πόλης, αλλά και της ακρόπολής της, και τα μνημεία που είδε ο Γάλλος γιατρός το 1676.

Τόπος και Εικόνα, Ι, 1978 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * *Αθήναι*, 2000 * *Τόλιας, Νησολόγια*, 2002 * Navari, *Contominas* 168 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

5. BARTHÉLEMY, Jean Jacques. *Receuil de cartes géographiques, plans, vues et médailles de l'Ancienne Grèce, relatifs au Voyage du jeune Anacharsis*, troisième édition, Παρίσι, de Bure l'aîné, 1790.

Σχήμα: 30x20 εκ.

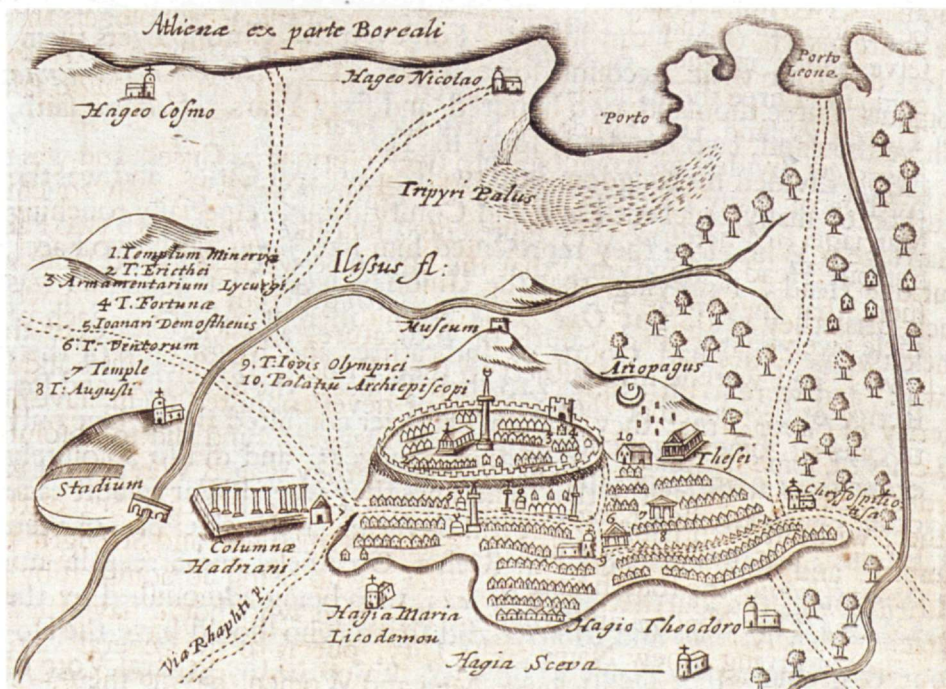
Από ευκατάστατη οικογένεια ο J. J. Barthélemy (1716-1795) μετά από ταξίδι του στη Ρώμη εμπνεύστηκε ένα μυθιστόρημα με ήρωα ένα νεαρό Σκύδη που περιπλανάται στον αρχαίο ελληνικό κόσμο του 4ου αι. π.Χ., αλλά και με αναδρομές στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια. Ο ήρωας Ανάχαρσης έφθασε στην Αθήνα το 363 π.Χ. και περιπλανήθηκε σε Αττική, Βοιωτία, Φωκίδα, Ηλεία, Μυτιλήνη, Μικρά Ασία, Δήλο, Μαύρη Θάλασσα, Θεσσαλία, Πελοπόννησο, Σικελία και Αιγαιακό Αρχιπέλαγος. Στο κείμενο παρεμβάλλονται αναφορές στον δημόσιο βίο των αρχαίων Ελλήνων. Ο συγγραφέας άρχισε να διαβάζει και να γράφει το 1757 και δημοσίευσε το έργο του το 1788, τονίζοντας ότι συνέδεσε μάλλον «ένα ταξίδι παρά την ιστορία». Το πολύτομο λογοτέχνημα, μια ιστορική ανάπλαση του αρχαιοελληνικού κόσμου, εμπλουτισμένο με χάρτες και σχέδια του Barbié du Bocage, πυροδότησε την αρχαιογνωσία του αναγνωστικού κοινού και έγινε best seller της εποχής. Έτυχε αλληπάλληλων επανεκδόσεων έως και τον 19ο

αιώνα και ιστορεί, με τον πιο ειδυλλιακό τρόπο, ένα πανόραμα του αρχαίου κόσμου. Η Αθήνα παρουσιάζεται ως η πόλη με την εκπλεπνυσμένη καλλιτεχνική και πνευματική ζωή με τον ιδανικό πολιτισμό στο απόγειό του. Ο Άτλας που συνοδεύει το πολύτομο έργο περιέχει κάτοψη της περιοχής, χάρτες της Αττικής, της Μεγαρίδας, την Ακαδημία και τα περίξ αυτής, τα Προπύλαια, τον Παρθενώνα, το Θησείο και αρχαίο θέατρο, καθώς και μια συμβολική άποψη με τον Πλάτωνα στο Σούνιο ανάμεσα στους μαθητές του.

Τσιγκάκου, 1981 * Αυγουστίνου, 2003 * Navari, *Contominas* 29 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

6. WHEELER, George. *Voyage de Dalmatie, de Grèce, et du Levant. Enrichi de médailles, et de figures des principales antiquitez qui se trouvent dans ces lieux... Traduit de l'Anglois*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Jean Wolters, 1689.

Σχήμα: 8ο μικρό, 16 εκ.

6

Ο Άγγλος G. Wheeler (1650-1723) θεώρησε ότι «η κοινοκτημοσύνη των κινδύνων και των δαπανών του ταξιδιού συνεπάγεται και την κοινοκτημοσύνη των επισημονικών αποτελεσμάτων», και έτσι η δημοσίευση του χρονικού του αποτελεί μέτρια αντιγραφή του έργου του J. Spon, με τον οποίο συνταξίδεψε (1675-1676) στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία. Σε αντίθεση με τον συνοδοιπόρο του, περιη-

γήθηκε περισσότερο από περιέργεια παρά από έφεση προς την αρχαιογνωσία. Το έργο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1682. Η περιγραφή της Αθήνας, παρόλη τη λογοκλοπή, και οι βοτανικές του παρατηρήσεις –συναποκόμισε πάνω από χίλια φυτά– κατατάσσουν το έργο στα πρότυπα της αγγλικής περιηγητικής λογοτεχνίας. Τα κεφάλαια για την Αθήνα, με παραπομπές από τον Ηρόδοτο και τον Πausανία και σχέδια για τα αρχαία μνημεία καθώς και επιγραφές, αναφέρονται και στη σύγχρονη πόλη, στο κλίμα, στη διοίκηση, στις συνήθειες των κατοίκων, στην εκκλησιαστική κατάσταση, στα προϊόντα, στο εμπόριο αναλυτικά και, όπως το κείμενο του Spon, περιέχουν σχόλια για τη γλώσσα.

Spencer, 1954 * Σιμόπουλος, Ι, 1972 * *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1973 * *Τόπος και Εικόνα*, Ι, 1978 * Constantine, 1984 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * *Αθήναι*, 2000 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contominae* 790 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

7

7. SCHEDEL, Hartmann. *Liber Cronicarum*, Νυρεμβέργη, S. Schreyer/Sebastian Kambermeister, 1493.

Σχήμα: folio, 43 εκ.

Γνωστό ως *Χρονικό της Νυρεμβέργης*, μεγαλόπνοο ιστορικό και γεωγραφικό έργο από την πόλη όπου ανθούσε η θεωρία και η πρακτική της γεωγραφικής επιστήμης αλλά και η τέχνη και τεχνική της χαρακτηριστικής την εποχή των J. Van Eyck και Al. Dürer. Η πρώτη αυτή σπανιότατη έκδοση με λατινικό κείμενο, σε γοτθικούς χαρακτήρες, περιέχει χίλιες οκτακόσιες ξυλογραφίες (οι περισσότε-

ρες επαναλαμβάνονται), οι οποίες αναπαριστούν πολιτείες από την Κεντρική Ευρώπη ως τη Νότια Βαλκανική και ηγεμόνες από αυτές. Παρά τα εύλογα στοιχεία του φανταστικού, οι εικόνες, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, γίνονται περισσότερο σήματα του χώρου, όπου αναμιγνύονται ψυχία αληθοφάνειας με φανταστικές λεπτομέρειες. Το ίδιο ισχύει και για το κείμενο με αυτούσια αποσπάσματα από ιστορικές πηγές και σωρεία πληροφοριών και γνώσεων χωρίς ειρμό και τάξη. Τα ελληνικά θέματα, δώδεκα μόνο, είναι και αυτά χαραγμένα από το εργαστήριο των Michael Wolgemut και Wilhelm Pleydenwurff. Η άποψη της Αθήνας, *Athene vel Minerva*, χωρίς κανένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο της, χρησιμοποιείται και για την αναπαράσταση τριών άλλων πόλεων, στους πίνακες LXXIII, LXXVII και CCLXXVII.

Τόπος και Εικόνα, I, 1978 * Αθήνα, 1985 * Αθήναι, 2000 * Ο Παρθενώνας, 1994 * Navari, Contominas 65 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

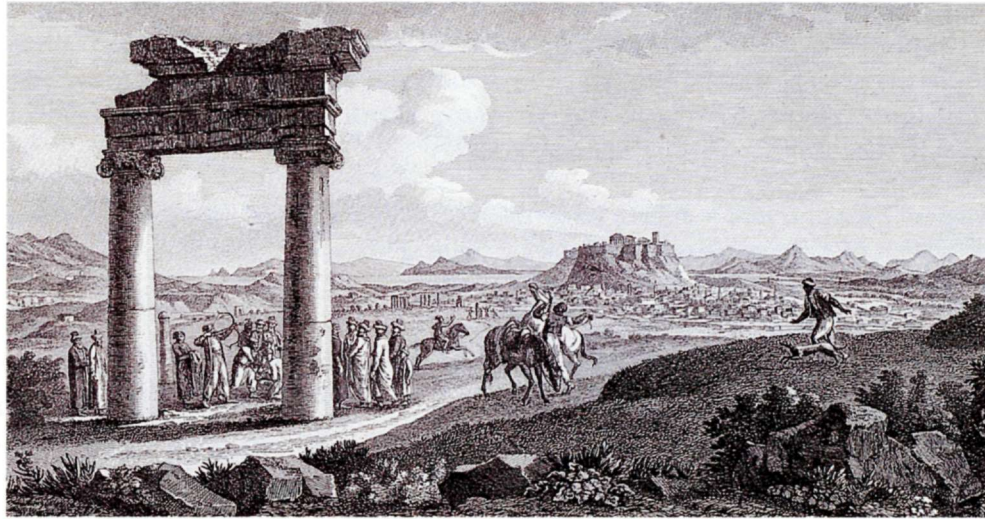
8. STUART, James/REVETT, Nicholas. *Les Antiquités d'Athènes mesurées dessinées par —, peintres et architectes, ouvrage traduit de l'Anglais par L.F.F.*, τόμ. I, Παρίσι, Firmin Didot, 1808.

Σχήμα: folio, 45 εκ.

Μετά τις πρώτες ανασκαφές στην Ιταλία, και αφού με το έργο τους *Proposals...* έχουν υποστηρίξει την ανωτερότητα των αρχαιοτήτων της Αθήνας, μνημείων «Λογικής» και «Υψηλής Διανόησης», οι δύο ταξιδιώτες πραγματοποιούν στα 1751 μία αποστολή μελέτης και αποτύπωσης στην αρχαία κυρίως Αθήνα. Ο J. Stuart (1713-1788) ανέλαβε τις μετρήσεις των μνημείων και ο N. Revett (1720-1804) τα σχέδια. Ο πρώτος τόμος της μνημειώδους έκδοσης, που χρηματοδοτήθηκε από την Εταιρεία των Dilettanti και καθόρισε την πορεία της κλασικής αρχαιολογίας, κυκλοφόρησε το 1762, ενώ ο τελευταίος το 1816. Η Εταιρεία των Dilettanti (των Ερασιτεχνών), μία από τις πολλές λέσχες της βρετανικής αριστοκρατίας, ιδρύθηκε το 1732 με σκοπό την επαφή των μελών της, που είχαν ιδιαίτερη κλίση και αγάπη για τις τέχνες. Βαθμιαία, αφενός προώδησε, ενέπνευσε και πραγματοποίησε τις σημαντικότερες αρχαιολογικές αποστολές (ως το 1846) στον ελληνικό χώρο, δημοσιεύοντας στη συνέχεια σε εντυπωσιακές εκδόσεις τα πορίσματα αυτών και άλλων αποστολών, και αφετέρου συνετέλεσε στην εδραίωση του ευρωπαϊκού κλασικισμού του 18ου αιώνα και στο να αποκτήσει το ευρωπαϊκό κοινό μια πλήρη εικόνα κυρίως της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Στην άποψη αυτή της Αθήνας από το Υδραγωγείο του Αδριανού, μνημείο που κατεδαφίστηκε το 1778 από τον Αλή Χασεκί για να οικοδομηθεί το τείχος της πόλης, διακρίνονται ο βοεβόδας Χασάν Αγάς με την ακολουδία του ψυχαγωγούμενοι σε αγώνες τοξοβολίας. Επεξηγήσεις στην άποψη προσδιορίζουν όλο το τοπίο και τα μνημεία του από τον Υμηττό και την

Ύδρα ανατολικά, ως τον Ακροκόρινθο και το Δαφνί δυτικά, ενώ παραδίδεται και συμπίλημα του κειμένου του Σρον σχετικά με τους σύγχρονους Αθηναίους.

Spencer, 1954 * Σιμόπουλος, ΙΙ, 1981 * Αθήνα, 1985 * Tolias, 1995 * Ο Παρθενώνας, 1994 * Αθήναι, 2000 * Navari, *Contominas* 708 * «Η Αθήνα», 2004 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

8

9. [BISANI, Alessandro]. *A picturesque tour through part of Europe, Asia, and Africa... With plates, after designs by James Stuart... Written by an Italian gentleman*, Λονδίνο, R. Faulder, 1793.

Σχήμα: μικρό 4ο, 19,5 εκ.

Ο Ιταλός Α. Bisani ταξίδεψε από τις 29 Απριλίου του 1788 ως τις 7 Οκτωβρίου του 1789. Ξεκινώντας από το Παλέρμο επισκέφθηκε τη Μάλτα και τη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια τη Σκιάδο, την Τζια, την Αθήνα, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και τη Μύκονο. Το κείμενό του, υπό μορφή επιστολών, αναδεικνύει έναν απλό ταξιδιώτη, λάτρη της Μεσογείου και θαμπωμένο τόσο από την αρχαία Αθήνα όσο και από την οθωμανική πρωτεύουσα. Οι πίνακες βασίστηκαν σε σχέδια του James Stuart. Για το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη διαβάζουμε από τα *Μνημεία τῶν Ἀθηνῶν* του Αλ. Φιλαδελφέως (έκδοση του 1924): «Ὡς τὸ 1867 ὁ λαὸς κοινῶς καὶ παραδόξως ὀνομάζει φανάρι τοῦ Διογένηος ἢ Δημοσθένους, διότι παραδόξως ἤκουσεν ὅτι ἀμφότεροι ἐκράτουν λύχνους, ὁ μὲν διὰ νὰ εὕρῃ ἄνθρωπον, ὁ δὲ διὰ νὰ μελετᾷ νυχθημερόν... τῷ 1669 περιῆλθε ὡς δῆθεν ιδιοκτησία ἀντὶ πινακίου φακῆς εἰς τὴν γειτονικὴν Μονὴν τῶν Καπουτσίνων, ἃν καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἀνεγνώρισεν εἰς αὐτοὺς ιδιοκτησίαν, ἀλλ' ἐπικαρπίαν...». Στην άποψη διακρίνεται αριστερά η πόρτα που οδηγεί στο παρεκκλήσι της Μονῆς και στα δεξιά ο μοναχός που κατοικεῖ εκεί την

περίοδο που ο Stuart σχεδίασε τα κτίσματα της Μονής και το χορηγικό μνημείο φυσικά. Στους χώρους του Μοναστηριού φιλοξενήθηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Αθήνα ο Chateaubriand και ο Λόρδος Βύρωνα. Κατά την Ελληνική Επανάσταση το κτήριο της Μονής καταστράφηκε και αργότερα τα ερείπιά του κατεδαφίστηκαν.

Φιλαδελφείως, 1924 * Αθήνα, 1985 * Τσιγκάκου, 1981 * Μιχελή, 1994 * Navari, *Contominas* 71 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

10. WILLIAMS, Hugh William. *Select Views in Greece with Classical Illustrations*, τόμ. I-II, Λονδίνο/Εδιμβούργο, Adam Black, 1829.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 27,5 εκ.

Ο H. W. Williams (1773-1829), από παλιά εύπορη οικογένεια Ουαλλών, σπούδασε και ασχολήθηκε με το σχέδιο και την υδατογραφία, ταξίδεψε γύρω στο 1817 στην Ιταλία, τη βόρεια Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και τα Ιόνια νησιά και άρχισε να δημοσιεύει από το 1820 σειρά έργων με σχετικά θέματα. Το 1822 πραγματοποίησε έκδοση μόνο με τους ελληνικούς πίνακές του στο Εδιμβούργο, όπου και σήμερα βρίσκονται τα περισσότερα έργα του. Τα αποσπάσματά του για την Αθήνα είναι και τα μόνα αξιόλογα, αντάξια του καλλιτεχνικού κυρίως έργου του. Ο ταξιδιώτης-καλλιτέχνης, χάρη στο προσωπικό του ζωγραφικό ύφος στην απόδοση τόσο του ελληνικού τοπίου όσο και των μνημείων μέσα σε αυτό, ονομάστηκε *Grecian* (ο Έλληνας Williams). Κατάφερε να συνενώσει με μοναδικό τρόπο, μέσα σ' ένα τοπίο χωρίς καθαρά περιγράμματα, τη δύναμη των ιωνικών και δωρικών μνημείων που στέκονται απόλυτα καθαρά στο ελληνικό φως. Έτσι το αποκομιζόμενο συναίσθημα υποκλίνεται αφενός στην απέριτη μεγαλοπρέπεια των κτηρίων αλλά και στο διάχυτο φως και αφετέρου ο θεατής πλημμυρίζει από νοσταλγικές σκέψεις και αναπολήσεις. Στη συγκεκριμένη άποψη του Παρθενώνα το ποίημα που συνοδεύει το έργο, γεμάτο αλήθειες και συμβολισμούς, τονίζει το αγνό λευκό του μαρμάρου, στις σκιές της νύχτας, ενώ στο φως της πανσελήνου η γλαύκα θρηνεί μοναχικά.

Irwin, 1975 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Τσιγκάκου, 1981 * *Τόπος και Εικόνα*, VI, 1983 * Tolias, 1995 * Navari, *Contominas* 798.

11. TURNER, William. *Journal of a Tour in the Levant...*, τόμ. I-III, Λονδίνο, John Murray, 1820.

Σχήμα : 8ο, 21 εκ.

Ο W. Turner (1792-1867) παρέμεινε τέσσερα χρόνια στην οθωμανική πρωτεύουσα (1813-1816) ως ακόλουθος της βρετανικής πρεσβείας. Ταξίδεψε (1813-

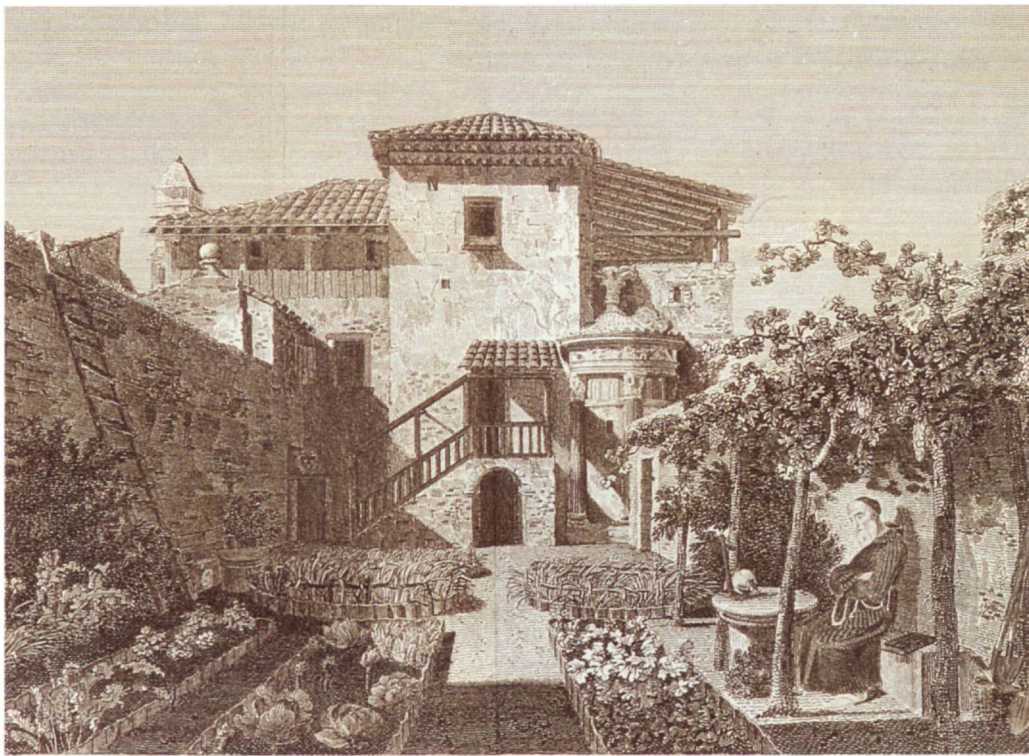
1814) στην Ήπειρο –ως κομιστής εγγράφων προς τον εκεί πρόξενο της Αγγλίας– και επιστρέφοντας πέρασε από τα Επτάνησα, τη Βόρεια Πελοπόννησο, τη Ρούμελη και την Αττική. Κατά τη διάρκεια μιας δεύτερης αποστολής (1815-1816), γραμματέας πια της-αγγλικής πρεσβείας, πραγματοποίησε ένα ταξίδι ως την Παλαιστίνη και περιηγήθηκε στη Ρόδο, στη Σύμη, την Κω, τη Σάμο, τη Σμύρνη, τη Μυτιλήνη και την Τρωάδα. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες παραμένουν οι πληροφορίες του για τον οικονομικό βίο των Ελλήνων, για την εκκλησιαστική ιεραρχία, για τη διοίκηση, καθώς και το απόσπασμα από την παραμονή του στην Αθήνα (Μάιος 1814), όπου συναναστράφηκε τον Γάλλο πρόξενο, έγινε μέλος της Εταιρείας Φιλομούσων και σχολίασε τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι κάτοικοι. Ενθουσιώδης, ως νέος, οραματίζεται και την απελευθέρωση των Ελλήνων, με τους οποίους επικοινωνούσε άμεσα καθόσον γνώριζε τη νεοελληνική γλώσσα. Μετά τη δημοσίευση του τρίτομου οδοιπορικού του (1820) ο Turner διέμεινε ξανά στην Κωνσταντινούπολη (1824-1829) διορισμένος στην πρεσβεία της χώρας του.

Αρχαιολογική Εφημερίς, 1973 * Τόπος και Εικόνα, V, 1983 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Toliaς, 1995 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contominaς* 752.

12. WORDSWORTH, Christopher. *Athens and Attica: Notes of a Tour, third edition, revised*, Λονδίνο, John Murray, 1855.

Σχήμα: μικρό 8ο, 18,5 εκ.

Ο Άγγλος Ch. Wordsworth (1807-1885), με εξαιρετη κλασική παιδεία, επίσκοπος του Λίνκολν από το 1868, έγραψε πολλά έργα για θεολογικά ζητήματα. Στα 1832-1833 ταξίδεψε στην Ελλάδα και ήταν ο πρώτος Άγγλος που έγινε δεκτός από τον βασιλιά Όθωνα. Τα δύο αξιομνημόνευτα έργα του, *Athens and Attica* και *Greece, pictorial, descriptive...* είναι γραμμένα με ένα ύφος δόκιμο ήδη από τον 17ο αιώνα, αλλά χωρίς την υπεροψία των λόγιων εκείνων κειμένων, όπου ενσωματώνονται με ασάφεια: μυθολογία, σύγχρονες γεωγραφικές ή και δημογραφικές παράμετροι, φιλολογικές ιστορήσεις και παρατηρήσεις από επιτόπιες περιηγήσεις. Με σοβαρότητα στις αρχαιολογικές του κυρίως περιγραφές και ενθουσιασμό στις γραπτές αναπαραστάσεις του περιβάλλοντος χώρου, ο Wordsworth, ακούραστος ερευνητής, επιβάλλεται με την εγκυρότητα του έργου του, το πλήθος των φιλολογικών παραπομπών και τα εδάφια από αρχαίους συγγραφείς. Ακολουθώντας την πορεία του Ησίοδου, από τον Εύριπο, στον Ωρωπό και τον Ραμνούντα, έφθασε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1832. Συνδύασε τις αρχαιολογικές αναζητήσεις με το ενδιαφέρον για τη σύγχρονη κατάσταση και παρέδωσε έναν λεπτομερή περιηγητικό οδηγό της νεοϊδρυθείσας πρωτεύουσας, αλλά και της Αττικής ως τη Σαλαμίνα και την Αίγινα. Γράφει: «Μέναμε στον Κεραμεικό, και ο πιο κοντινός μας γείτονας είναι ο ναός του Θησέως... είναι σχεδόν μόνος του... Σε αυτήν την κατάσταση της σύγχρονης ερήμωσης, το μεγαλείο των αρχαίων κτισμάτων είναι ακόμα πιο εντυ-

9

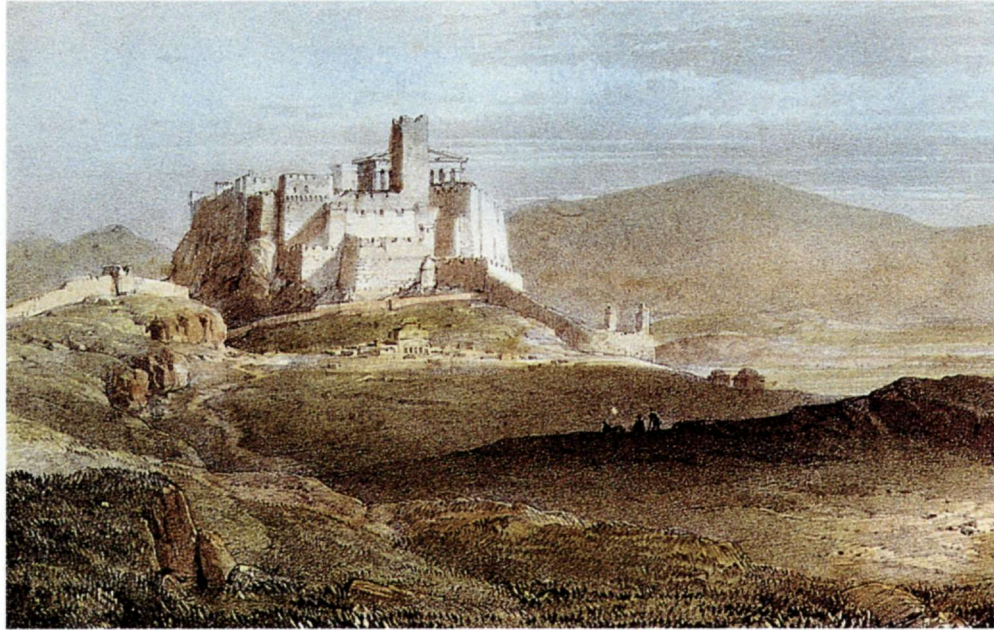

11

πωσιακό... τα λιγότερο ερειπωμένα οικοδομήματα στη σημερινή Αθήνα [μετά τις συνέπειες του τελευταίου πολέμου] είναι τα ίδια τα αρχαία ερείπια. Για την Αθήνα, ο αρχαίος κόσμος είναι τα πάντα...».

Περιηγητές στη Μάνη, 1993 * Τσιγκάκου, 1981 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Wordsworth, Ελλάδα, 1999 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, Contominas 81l.

12

13. FROMMEL, Carl. *Dreissig Ansichten aus Griechenlands zu den Werken griechischer Autoren, Gegenden und Monumente vorstellend... Trente vues de la Grèce, représentant des contrées et des monumens...*, Καλσρούη, Scotzniovsky [1830].

Σχήμα: 8ο, oblong, 12x16 εκ.

Τριάντα αναπαραστάσεις έργων του Cockerell, του Williams κ.ά. με συνοδευτικά κείμενα στα γερμανικά και τα γαλλικά και αποσπάσματα από την αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία. Στη συγκεκριμένη άποψη ο καλλιτέχνης δήλησε να αποδώσει πιστά την Ακαδημία των Αθηναίων φιλοσόφων: «... οι Αθηναίοι και έξω από την πόλη, στους δήμους και στους δρόμους, έχουν ιερά θεών και ηρώων... πολύ κοντά είναι η Ακαδήμεια... μπροστά στην είσοδο υπάρχει βωμός του Έρωτος... και μνημείο του Πλάτωνα, για τον οποίο είχε προδηλώσει ο θεός πως σε ό,τι σχετίζεται με τη φιλοσοφία θα είναι καλύτερος» (Πανσανίας, I, 29, 30). Το επεξηγηματικό κείμενο συμπληρώνεται με εδάφιο από

τον Κικέρωνα, το οποίο υμνεί το τοπίο με τις ελιές και τα πλατάνια, με δέα την Ακρόπολη και τους πιστούς να οδεύουν με προσφορές στους βωμούς υμνώντας τη δύναμη των θεών: «... αυτοί οι άνθρωποι που αφιέρωναν τον χρόνο τους στη μελέτη των πιο ευγενών Τεχνών και στη σκιά της Ακαδημίας και του Λυκείου εμβάδυναν στα πιο αγνά μαθήματα την ψυχή».

Δρούλια, *Philhellénisme*, 1974 * Weber, I, 1952 * Navari, *Contominas* 271.

13

14. SAYER, Robert. *Ruins of Athens, with Remains and other valuable Antiquities in Greece*, Λονδίνο, Robert Sayer, 1759.

Σχήμα: μεγάλο folio, 52 εκ.

Το φανταστικό βασίλειο όπου τοποθετήθηκε τον 18ο αιώνα το ευρωπαϊκό όραμα της Ελλάδας εκφράζεται στην εικαστική ταξιδιωτική γραμματεία κυρίως με τους, ανταγωνιστικούς προς τους Άγγλους Stuart και Revett, εξήντα πίνακες (1758) του Γάλλου αρχιτέκτονα και επί σαράντα χρόνια καθηγητή στην Ακαδημία της Αρχιτεκτονικής J. D. Le Roy. Για τον τελευταίο, σύμφωνα με τους αισθητικούς κανόνες της εποχής, εικονιστικά όλα είναι επιτρεπτά, το θέμα υπερτερεί της εικόνας και η συγκίνηση είναι σημαντικότερη της αποτύπωσης. Η προσαρμογή του έργου αυτού στα αγγλικά από τον R. Sayer κρατάει ελάχιστα στοιχεία από το κείμενο του Le Roy, τα οποία όμως εμπλουτίζει με αποσπάσματα από το έργο του G. Wheeler. Στους πίνακές του αναμιγνύονται ακόμα περισσότερο τα ποικίλα θέματα που αναπαριστώνται. Τα «φαινόμενα»

τεκμηριώνονται με επεξηγήσεις από την αρχαία γραμματεία. Η ασυνήθιστα σπάνια αυτή έκδοση, που παρουσιάζεται εδώ, περιέχει είκοσι επτά, επιχρωματισμένες μεταγενέστερα, χαλκογραφίες.

Τσιγκάκου, 1981 * Αθήνα, 1985 * Αθήναι, 2000 * Navari, *Contominas* 646 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

14

15. STACKELBERG, Otto Magnus von. *Costumes et Usages des Peuples de la Grèce Moderne dessinés sur les lieux...* [Παρίσι, Senefelder & Formentin pour Marino, c. 1828].

Σχήμα: folio, 36,5 εκ.

Ο Otto M. von Stackelberg (1787-1837), δέκατο πέμπτο παιδί μιας πολυμελούς οικογένειας, μεγάλωσε και μορφώθηκε στην Εσθονία, σπούδασε στη Γερμανία και τη Μόσχα και όταν βρέθηκε στην Ιταλία κατάλαβε ότι η ζωγραφική, η τέχνη και η Αρχαιότητα θα καθόριζαν έκτοτε τη ζωή του. Έζησε στην Ελλάδα από το 1810 έως το 1813, γνωρίστηκε με τη μεγάλη παροιμία των Ευρωπαίων καλλιτεχνών, διανοούμενων, εμπόρων και ενεπλάκη σε ανασκαφικές δραστηριότητες στην Αθήνα, την Αίγινα, τη Φιγαλεία και τη Μικρά Ασία. Αργότερα πήγε στη Ρώμη, όπου παρέμεινε για δώδεκα χρόνια, και πέθανε στην πατρίδα του. Ποτισμένος ακόμα με το αρχαιόφιλο πνεύμα και τη ρομαντική ιδέα ενό-

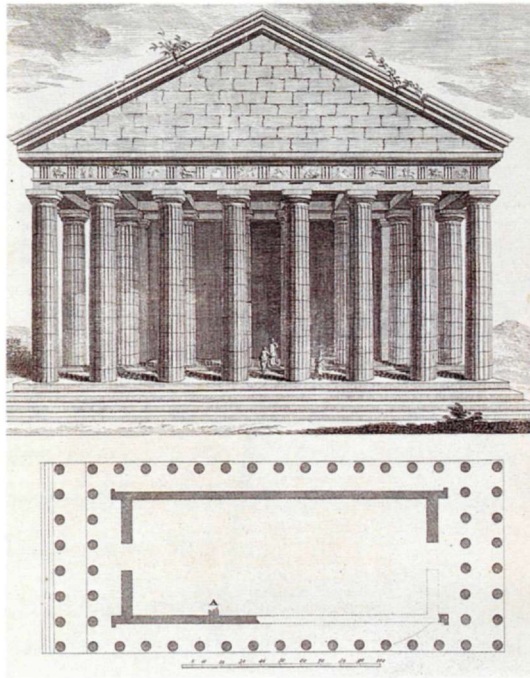

τητας φύσης, ζωής και τέχνης, ο Stackelberg περιηγήθηκε την Ελλάδα και την Ιταλία και αποτύπωσε την αντίληψη της εποχής για τα μνημεία και τις σύγχρονες ανθρώπινες μορφές, για τις οποίες αποσκοπούσε να παραδώσει την πιο παραστατική εικόνα της πραγματικότητας: την ιστορική στιγμή που θα χαθεί. Εμπεριστατωμένα σχόλια συνόδευαν τις χαλκογραφίες του. Δημοσίευσε εντυπωσιακά έργα, κυρίως με τοπία και ανθρώπινους τύπους. Τα σχέδιά του, που είχαν μεγάλη απήχηση, αντιγράφηκαν και επανεκδόθηκαν επανειλημμένως προκειμένου να κοσμήσουν άλλα περιηγητικά έργα.

Τόπος και Εικόνα, VII, 1985 * Τσιγκάκου, 1981 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, Contominas 688 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

16. POCOCKE, Richard. *A Description of the East, and Some other Countries..., Cyprus and Candia... the Islands of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece...,* τόμ. I-II, Λονδίνο, W. Bowyer, 1743-45.

Σχήμα: folio, 40 εκ.

16

πωσιακό έργο, που καταρτίστηκε περισσότερο με λογοκλοπές και φήμες παρά με προσωπικές μαρτυρίες, ο Pococke δημοσίευσε το 1752 και τις επιγραφές που είχε συγκεντρώσει στη διάρκεια του ταξιδιού του. Οι περιγραφές του για την Αθήνα είναι λιγότερο ενδιαφέρουσες από τις εικόνες του, όπου παρουσιάζονται μνημεία της πόλης με αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες και κατόψεις: η

Ο Άγγλος R. Pococke (1704-1765), με γερή μόρφωση, καλή οικογενειακή παράδοση και τον τίτλο του επισκοπικού επιτρόπου, ταξίδεψε πρώτα στην Ευρώπη και στη συνέχεια για τρία χρόνια, ξεκινώντας το 1737 από την Αίγυπτο, στους Αγίους Τόπους, στην Κύπρο, στην Κρήτη, στα νησιά του Αρχιπελάγους, στη Μικρά Ασία και στον ηπειρωτικό και βόρειο ελληνικό χώρο, πράγμα αρκετά σπάνιο την εποχή εκείνη. Το «πομπώδες σύγγραμμα», όπως απεκάλεσε ο Εδ. Γίββων το οδοιπορικό του, παρά την έλλειψη λογοτεχνικού ύφους, γραμμένο όμως με ευθυκρισία και σχολαστικότητα, βρήκε ευρεία απήχηση όσο ήταν εν ζωή ο συγγραφέας του. Μεταφράστηκε γαλλικά, γερμανικά και φλαμανδικά. Εκτός από το εντυ-

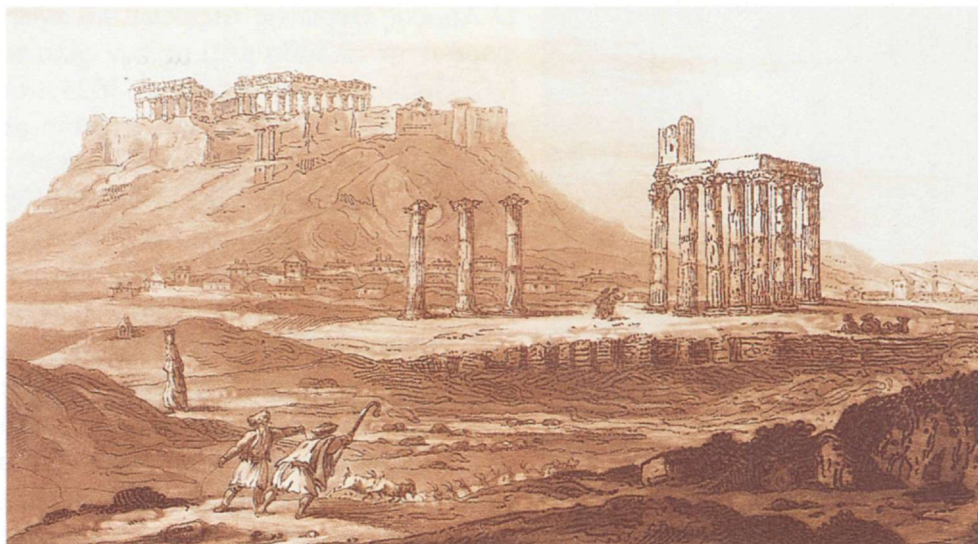
πύλη του Αδριανού και η Βιβλιοθήκη του, ο Παρθενώνας, το Ερέχδειο, το ρολόι του Ανδρονίκου Κυρρήστου, το Θησείο, το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης. Το 1766 πουλήθηκαν στο Λονδίνο όλες οι αρχαιότητες που είχε συλλέξει στις περιοδείες του. Στην Ιρλανδία υπάρχει ακόμα το δάσος των κέδρων που φύτεψε με σπόρους τους οποίους έφερε από τον Λίβανο.

Spencer, 1954 * Τόπος και Εικόνα, ΙΙ, 1979 * Σιμόπουλος, ΙΙ, 1981 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Ο Παρθενώνας, 1994 * Koster, 1995 * Αθήναι, 2000 * Navari, *Contomina* 561 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

17. HAYGARTH, William. *Greece, a Poem, in three parts; with notes, classical illustrations, and sketches of the scenery*, Λονδίνο, W. Bulmer & Co, 1814.

Σχήμα: 4ο, 30 εκ.

Πιος γιατρού, συμφοιτητής του Βύρωνα στο Trinity College, ο W. Haygarth (1782-1825/30) ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1810 την περιήγησή του προς τις ελληνικές γαίες και έφυγε πλημμυρισμένος εντυπώσεις τον Ιανουάριο του 1811.

17

Φορτισμένος με το αρχαιόφιλο πνεύμα της εποχής του, από το αγγλικό περιβάλλον των γραμμάτων και των Τεχνών, και πιο πλούσιος με το φιλελληνικό συναίσθημα, που αποκόμισε μετά τη δυσκολοτάξη εμπειρία του στον ελληνικό χώρο, συνέδεσε ένα μοναδικό έργο, ποιητικό και εικαστικό, όπου καταφέρνει να περιγράψει το ελληνικό τοπίο και περιλάμπρες αρχαιότητες σε πολύ πετυχημένες συνδέσεις, μη παραλείποντας και τα ηθογραφικά στοιχεία. Τα

Ιόνια νησιά, η Ήπειρος, η Πίνδος, η Στερεά Ελλάδα, η Αττική και ο Σαρωνικός, καθώς και η Πελοπόννησος είναι οι τόποι της περιοδείας του. Οι δύο χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου στίχοι του ποιήματός του, που γράφτηκαν κυρίως στην Αθήνα, με λεπτομερή σχόλια και παραπομπές, το ημερολόγιό του αλλά και οι εκατόν είκοσι ακουαρέλες καθώς και τα σχέδιά του τον καθιστούν μια από τις πιο ενδιαφέρουσες περιηγητικές μορφές. «Διακινδύνεψα στο στιχούργημα την πρόβλεψη για την ηθική αναγέννηση της Ελλάδας», γράφει ο ίδιος, και το ρομαντικό ύφος με αναπολήσεις, προεκτάσεις και λυρικά στοιχεία σε συνδυασμό με ρεαλιστικά και φανταστικά δεν απουσιάζουν ούτε από τη γραφίδα του ούτε από τον χρωστήρα του. «Περήφανο μνημείο, παλαιάς μεγαλοπρέπειας», αναφωνεί για το Θησείο, «η νιότη σου είδε τη φήμη της χώρας σου, τα γηρατειά σου την αγωνία της».

Spencer, 1954 * *Τόπος και Εικόνα*, IV, 1982 * Τσιγκάκου, 1981 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Stoneman, 1994 * Tolias, 1995 * Navari, *Contomina* 319.

18. BYRON, George Gordon Noel, Lord. *The Poetical Works of Lord Byron*, τόμ. I-VIII, Λονδίνο, John Murray, 1839.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ο Λόρδος Βύρωνας ταξίδεψε για πρώτη φορά στην Ελλάδα μαζί με τον φίλο του J. C. Hobhouse, επέστρεψε το 1823, μετά από πολυτάραχη ζωή, και πέθανε στο Μεσολόγγι στις 7 Απριλίου του 1824. Η ελληνική εμπειρία του καταγράφεται τόσο στην αλληλογραφία του όσο και στο αυτοβιογραφικό ποίημα *Childe Harold's Pilgrimage*, όπου και υμνείται η Αθήνα πολλές φορές. Το ποιητικό του έργο κυκλοφόρησε ευρύτατα, η προσωπικότητά του συζητήθηκε παντού και ο ίδιος βάδισε στο μονοπάτι της ζωής ωριμάζοντας μέσα από την ίδια την ελληνική προεπαναστατική και επαναστατική ελληνική εμπειρία. Η μορφή του Λόρδου Βύρωνα παραμένει αναμφισβήτητο το επιβλητικότερο πορτρέτο του ευρωπαϊκού περιηγητισμού. Η αμφιλεγόμενη αλλά και

18

αναγνωρισμένη ήδη στην αγγλική κοινωνία προσωπικότητα, αποποιείται τις προκαταλήψεις των συγχρόνων του, και χωρίς εχθρική διάθεση ή ευπιστία περιηγείται και εγκύπτει με ποιητική ευαισθησία στον τόπο, «χώρα του ήλιου», και στον λαό που τον κέρδισε η αυθεντικότητά του. Η ποίησή του και η προ-

σωπική κατάδεση ζωής στην ελληνική υπόδεση τον μετουσιώνουν σε «ήρωα της σύγχρονης Ελλάδας». Τον Ιούλιο του 1810, όταν ο συνοδοιπόρος του Hobhouse έφυγε για την Αγγλία, ο Βύρωνας έμεινε στην Αθήνα και βυθίστηκε στην πλάνα γοητεία της. Έκανε εκδρομές, και ιππαστί, και έγραφε στη μητέρα του: «... εδώ συναναστρέφομαι κόσμο από πολλούς τόπους, δεν σκοπεύω να ταξιδέψω χειμώνα, ούτε να γίνω πάλι νησιώτης με στενές προοπτικές».

Spencer, 1954 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Ο Λόρδος Βύρων, 1987 * Eisner, 1993 * Stoneman, 1994 * Toliaς, 1995 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominaς* III * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

19. POMARDI, Simone. *Viaggio nella Grecia fatto negli anni 1804, 1805, e 1806 ...*, τόμ. I-II, Ρώμη, Vincenzo Poggioli, 1820.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Γεννήθηκε κοντά στη Ρώμη το 1760 και πέθανε το 1830. Συνάντησε τον Ed. Dodwell το 1804 και τον ακολούθησε σαν σχεδιαστής του στο ταξίδι στην Ελλάδα (1805-1806). Όπως μας πληροφορεί ο Ιρλανδός πολυγραφότατος συνοδοιπόρος του, ο Pomardi φιλοτέχνησε περί τα εξακόσια σχέδια, ενώ άλλα τετρα-

19

κόσια μας είναι γνωστό ότι έγιναν από τον ίδιο. Από την πληθώρα αυτή των σχεδίων, συνολικά μόνο διακόσια δημοσιεύτηκαν στα έργα του Dodwell και στο δικό του δίτομο οδοιπορικό, που κυκλοφόρησε το 1820 με ογδόντα οκτώ χαλκογραφίες. Το ταξιδιωτικό χρονικό του Ιταλού καλλιτέχνη συνοδεύει μάλλον τα εντελώς προσωπικού ύφους σχέδιά του. Οι περιγραφές του είναι χωρίς αφηγηματικό ταλέντο, απλές, ενώ αρκείται σε λίγες ιστορικές, λίγες γεωγραφικές και περισσότερες σύγχρονες μαρτυρίες. Ήρθε στα ελληνικά χώματα από τις Συρακούσες και τη Μεσσήνη, έφθασε στη Ζάκυνθο και από εκεί στην Πάτρα, στο Γαλαξίδι, στους Δελφούς, επισκέφθηκε τη Βοιωτία και από την Ελευσίνα έφθασε στην Αθήνα στις 26 Μαρτίου. Περιηγήθηκε τις αρχαιότητες, επισκέφθηκε τα

δημόσια σχολεία, περιπλανήθηκε στο παζάρι, παρακολούθησε τελετουργικά έθιμα, βρέθηκε τη Λαμπρή στο Θησείο με χορούς και νταούλια, πήγε στα μοναστήρια της Αττικής, και ήταν παρών σε έναν γάμο, τον οποίο και περιέγραψε λεπτομερώς. Αναμφίβολα, ο φέρων την υπεροψία της γνώσης και την ευκινησία συγγραφής και ανασύνθεσης του παρελθόντος εντολέας Dodwell «έπνιξε» την προσωπικότητα και το σχεδιαστικό έργο του σεμνού εντολοδόχου Pomardi.

Τόπος και Εικόνα, VI, 1983 * Σιμόπουλος, III, 1, 1985 * Spetsieri-Beschi, 1993 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contomina* 566.

20. WRIGHT, George Newenham. *The Rhine, Italy, and Greece. In a series of drawings from nature... With historical and legendary descriptions by the Rev. G.N. Wright*, τόμ. I-II, Λονδίνο/Παρίσι, Fisher, Son & Co. [c. 1842].

Σχήμα: 4ο, 27 εκ.

20

Χαρακτηριστικά της εποχής ήταν τα λευκώματα που υμνούσαν κυρίως τις ομορφιές, φυσικές και κτισμάτων, της Ιταλίας, της ανατολικής Μεσογείου, της Κωνσταντινούπολης και κατ' εξαίρεση και του Ρήνου. Διακεκριμένοι ζωγράφοι δημιουργούσαν το εικαστικό σκέλος, όπως εδώ ο Bartlett, ο οποίος πρέπει να πρωτοταξίδεψε στην Ανατολή το 1834-1835, και ο Ελβετός Wolfensberger που βρέθηκε στην Αθήνα, ενώ πρόσωπα από τον συγγραφικό χώρο, όπως εδώ ο Wright, συνέδεταν τα επεξηγηματικά κείμενα. Ο γνωστός εκδοτικός οίκος Fisher δημοσίευσε μια σειρά από παρόμοια ταξιδιωτικά λευκώματα. Για την

Αθήνα, οι επεξηγήσεις διανθίζονται και με στίχους του Λόρδου Βύρωνα. Σε μια πόλη που μεταμορφωνόταν ριζικά τα χρόνια εκείνα, απόψεις όπως αυτή ή της κοίτης του Ιλισσού παρέμεναν αγκιστρωμένες σε προγενέστερες εικαστικές αντιλήψεις. Το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη, στην αρχαία οδό Τριπόδων, κινδύνεψε μια φορά (1806) να μεταφερθεί ολόκληρο στην Αγγλία –την εποχή που ο Λόρδος Elgin ολοκλήρωνε τη μεγαλύτερη σε μέγεθος λαφυραγώγηση αρχαίων μνημείων από τον ελλαδικό χώρο– και μια άλλη όταν τα ανάγλυφα καταστράφηκαν το 1836 από Άγγλους επισκέπτες, ενώ το 1845 επισκευάστηκε από τους Γάλλους, που το θεωρούσαν ιδιοκτησία τους λόγω της Μονής των Καπουτσίνων που στεγαζόταν εκεί παλαιότερα.

Τσιγκάκου, 1981 * Μιχελή, 1994 * Navari, *Contominas* 817.

21. BELLE, Henri. *Trois années en Grèce*, Παρίσι, Hachette, 1881.

Σχήμα: 8ο, 18 εκ.

Υπηρέτησε στη γαλλική πρεσβεία στην Αθήνα επί σειρά ετών και πραγματοποίησε ταξίδια (1861, 1868, 1874) σε διάφορες περιοχές του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Δημοσίευσε σειρά άρθρων στο ταξιδιωτικό περιοδικό *Le Tour du Monde*. Αν και το κείμενό του δεν είναι ιδιαίτερων αξιώσεων, και οι γνώσεις του είναι μέτριες γύρω από όλα τα θέματα (αρχαιολογικά, λαογραφικά, ιστορικά, οικονομικά), κατορθώνει ωστόσο να γίνει ένα ευχάριστο ανάγνωσμα. Άλλοτε σοβινιστής, άλλοτε φιλέλληνας, άλλοτε ειρωνικός καθολικός, άλλοτε ειλικρινής και αμερόληπτος ο Belle, πάντως, περιγράφει την Αθήνα της δεκαετίας του 1860-70 με τα πιο ζωντανά χρώματα και με ευχάριστες εναλλαγές ανάμεσα στην Αρχαιότητα και τη σύγχρονή του πραγματικότητα. Ο ευρωπαϊκός μετασχηματισμός της πόλης, οι γραφικές συνήθειες των κατοίκων, η ποικίλη κοινωνική διαστρωμάτωση και οι ενδιαφέρουσες ξυλογραφίες που κοσμούν όλο το έργο αποκαλύπτουν μία διεισδυτική ματιά και μια αληθινή εικόνα της Ελλάδος την εποχή εκείνη. Η εκτενέστατη περιγραφή της πόλης του Πειραιά, που αναπτυσσόταν ραγδαία –το 1834 είχε 22 κατοίκους και το 1874 30.000–, παραμένει από τις αξιολογότερες εκείνων των χρόνων και τέρπει ταυτόχρονα τον αναγνώστη.

Belle, 1993 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 51.

22. SCHARLING, Henrik. *Graekenland. En Reisebeskrivelse*, Κοπενχάγη 1866.

Σχήμα: 8ο, 19 εκ.

Ο Σκανδιναβός ταξιδιώτης έφυγε από την Τριέστη της Ιταλίας και έφθασε στις 11 Σεπτεμβρίου του 1860 στην Κέρκυρα, όπου και παρέμεινε σχεδόν δύο μήνες. Περνώντας από την Ιθάκη, με σταθμούς στη Ζάκυνθο και την Πάτρα, αποβι-

βάστηκε στην Ιτέα και τελικά στο Λουτράκι, απ' όπου έφθασε στην Αθήνα. Έχει διαβάσει προγενέστερους του περιηγητές, όπως τον Δανό Ol. Bröndsted, και το μεγαλύτερο μέρος του χρονικού αφιερώνεται στην παραμονή του στην πρωτεύουσα, που ήδη είχε την όψη μιας ευρωπαϊκής πόλης. Μιλάει για τα κτήρια του Hansen, υμνεί τον χειμωνιάτικο ήλιο και τα σταφύλια, συχνάζει στο περίφημο καφενείο *Η ωραία Ελλάς*, γράφει για τους φιλέλληνες, τη νεοελληνική γλώσσα, το Πανεπιστήμιο, την πολιτική κατάσταση ως το 1859, αναλύει τους εκ-

22

κλησιαστικούς δεσμούς και τη λειτουργία των ορθόδοξων μοναστηριών και περιηγείται όλα τα μνημεία της πολιτείας. Επισκέφθηκε επίσης τον Μαραθώνα, τον Πειραιά, τον Υμηττό, την Πεντέλη, τον Ακροκόρινθο, τις Μυκήνες, την Τίρυνθα και την Αργοναυπλία. Έφυγε στις 18 Δεκεμβρίου από τον Πειραιά για την Αίγυπτο. Το κείμενό του εμπλουτίζεται με πολλά σχέδια του Breton.

Καιροφύλας, 1978.

23. Λεύκωμα με υδατογραφίες [τέλος 19ου αι.;].

Σχήμα: 8ο, 14x22 εκ.

Ενδιαφέρον λεύκωμα με δεκαεννέα ανυπόγραφες ακουαρέλλες που αναπαριστούν απόψεις πόλεων και περιοχών (Γιάννενα, Αθήνα, Κέρκυρα, Μεσολλόγι, ελαιώνας, Πάργα κ.ά.), από τις οποίες άλλες είναι αναγνωρίσιμες και άλλες όχι απόλυτα, γιατί αναμιγνύονται τοπία και οικοδομήματα που προέρχονται από διαφορετικούς χώρους. Τα ηθογραφικά θέματα με ανθρώπινους τύπους (άνδρες με φουστάνελες, γυναίκα που γνέδει, ανδρική μορφή που παίζει ταμπουρά, ενδυματολογικές λεπτομέρειες, δύο γυναίκες και ένα παιδί, φέσια, ένας ιερέας, κ.ά.) αποκαλύπτουν τις γνωστές σχεδιαστικές αναζητήσεις όλων των

καλλιτεχνών εκείνης της εποχής. Τα έξι αθηναϊκά θέματα είναι ευκρινή και απεικονίζουν κυρίως μνημεία της πόλης.

Navari, *Contominas* 304.

24. MACCLYMONT, James Alexander / FULLEYLOVE, John. *Greece painted by John Fulleylove R.I. Described by Right Rev. J.A. McClymont C.B.E.V.D. D.D.*, Λονδίνο, A. & C. Black [1924].

Σχήμα: 8ο, 24 εκ.

Οι τριάντα ένας έγχρωμοι πίνακες του Fulleylove, ο οποίος, όπως μας πληροφορεί η Φ.-Μ. Τσιγκάκου, επισκέφθηκε την Ελλάδα το 1895, κοσμούν το ταξιδιωτικό κείμενο του Macclymont που επισκέφθηκε τα Ιόνια νησιά, τους Δελφούς, την Ολυμπία, τη Σπάρτη και την Αργολιδοκορινθία τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα. Το μισό βιβλίο είναι αφιερωμένο στην Αθήνα. Ο συγγραφέας συνδυάζει ιστορικό κείμενο και επίκαιρη αφήγηση και αναφέρεται στην προνομιακή θέση και στο κλίμα της πόλης, την οποία και συγκρίνει με την Κορνουάλη. Θέλοντας να ξεφύγει από τους ταξιδιωτικούς οδηγούς Baedeker και Murray, επιθυμεί να προβάλει την πνευματική ατμόσφαιρα της πόλης, την οποία εναρμονίζει απόλυτα με τα ζωγραφικά θέματα. Έτσι λοιπόν κάνει μια αναδρομή σε όλο το μυθολογικό και ιστορικό παρελθόν, δεν παραμελεί τα μνημεία και καταθέτει με πολλές λεπτομέρειες τη ζωή στην πρωτεύουσα: η πολιτικοποίηση των κατοίκων, οι εφημερίδες, η λειτουργία της Βουλής, η επίδραση των δρασκευτικών συνηθειών στην καθημερινή ζωή, η εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη. Αναφέρει λ.χ.: το ένα τρίτο των σπουδαστών του Πανεπιστημίου προέρχονται από την Έξω Ελλάδα... οι οκτακόσιοι δικηγόροι..., το Αρχαιολογικό Συνέδριο στα 1905 και οι παραστάσεις αρχαίου δράματος, και ολόκληρο κεφάλαιο για το γλωσσικό ζήτημα, τη μετάφραση της Αγίας Γραφής και τις διαδηλώσεις, καθώς και τη σημαντική φυσιογνωμία του Γιάννη Ψυχάρη που καθόρισε με τις ιδέες και τα γραπτά του την πνευματική και φιλολογική κινητικότητα στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Αθήνα, 1985.

25. MAUCLAIR, Camille. *Athènes Trente planches en couleur d'après les tableaux de Paul Bret*, Παρίσι, Henri Laurens, 1935.

Σχήμα: μικρό 4ο, 23 εκ.

Οι έγχρωμοι πίνακες του P. Bret, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και όχι μόνο κατάλαβε αλλά εξέφρασε με χάρη και ακρίβεια το ελληνικό φως, κοσμούν το έργο της πολυγραφοτάτης κριτικού τέχνης C. Mauclair, η οποία αποκαλεί την Αθήνα «λευκή και αξιολάτρευτη πολιτεία». Παρά το πρόβλημα των προ-

σφύγων και τη σύγχρονή της όψη η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η σκέψη πάντα στρέφεται στον βράχο της Ακρόπολης και οι ίδιοι οι Αθηναίοι είναι παδιασμένοι από την ομορφιά της πόλης τους. Από τα Μέγαρα και την Ελευσίνα, ως τον Πειραιά και το Αρχαιολογικό Μουσείο, την Κηφισιά και την Πεντέλη, ή την Πάρνηθα και το Λαύριο, η γοητεία της περιοχής παραμένει ακαταμάχητη. Ο ζωγράφος, κληρονόμος της μουσικής ευασθησίας του πατέρα του, «τραγούδησε στα σπασμένα μάρμαρα τη διαύγεια που διακρίνει το ελληνικό στερέωμα». Στα κεφάλαια και στις εικόνες, εκτός από τα μνημεία και τους ναούς, παριστάνονται και γραφικές γειτονιές της πόλης. Στο Θησείο, στον ίδιο χώρο όπου συνανθροίζονταν για τις «αγορές» και τις «αγορεύσεις» τους οι αρχαίοι Αθηναίοι, η

25

υπαίθρια λαϊκή αγορά που στήθηκε από τους χωρικούς των περιχώρων ζωντανεύει με τον ίδιο παλμό που χτυπά αιώνες τώρα στο πιο διαχρονικό εμπορικό κέντρο της πολιτείας.

Καιροφύλας, 1978 * *The Athenian Agora*, 1990 * Μιχελή, 1994 * Navari, *Contominas* 453.

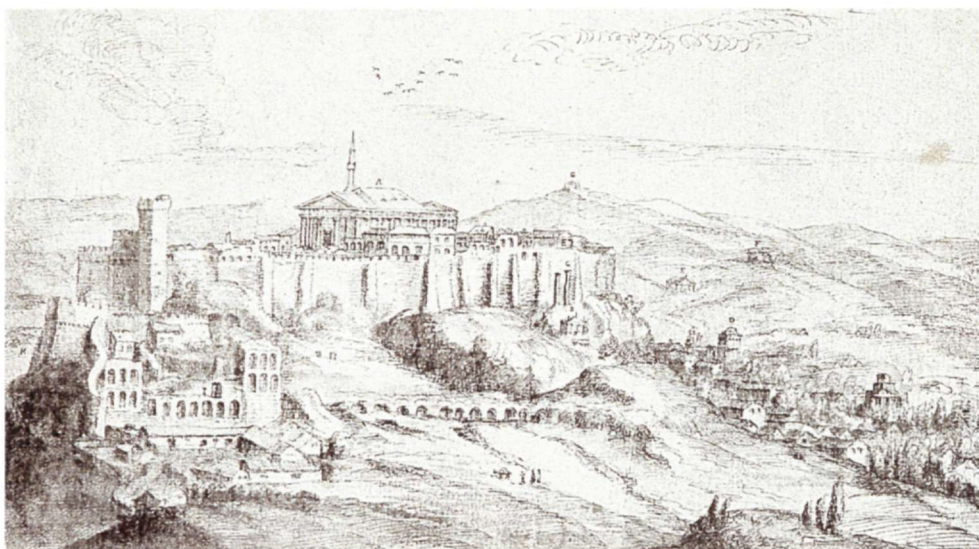
26. BON, Antoine/CHAPOUTIER, Fernand (1899-1953). *Retour en Grèce. Cent trente-quatre photographies par Antoine Bon Introduction de Fernand Chapouthier*, Παρίσι, Paul Hartmann [1934].

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Γύρω στα 1930 παρακολουθούμε τη φωτογραφική δραστηριότητα του Α. Bon, παλαιού μέλους της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα. Οι πρώτες του συνεργασίες και δημοσιεύσεις περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Octave Merlier, ενώ στην έκδοση αυτή την εισαγωγή έγραψε ο φίλος του Chapoutier, μέλος και αυτός της Γαλλικής Σχολής. Με τη μέθοδο της ηλιογραφίας, αναπαραγωγή αντιγράφων από διαφώτιστα πρωτότυπα σε χαρτί με ειδική επικάλυψη, οι φωτογραφικές λήψεις αποδίδουν με ιδιαίτερη εκτυπωτικά απόχρωση φωτός το περιβάλλον. Η πρωτότυπη εισαγωγή, στην οποία ο συγγραφέας απευθύνεται στη «μικρή Αθηνά», αποδίδει τα εύσημα στη θεά, στην πόλη, και σε ό,τι αυτά εκπροσωπούν από το αρχαίο πνεύμα που αποπνέουν όλοι πλέον οι τόποι στην Ελλάδα.

Γιακουμής, 2000 * Navari, *Contominas* 80.

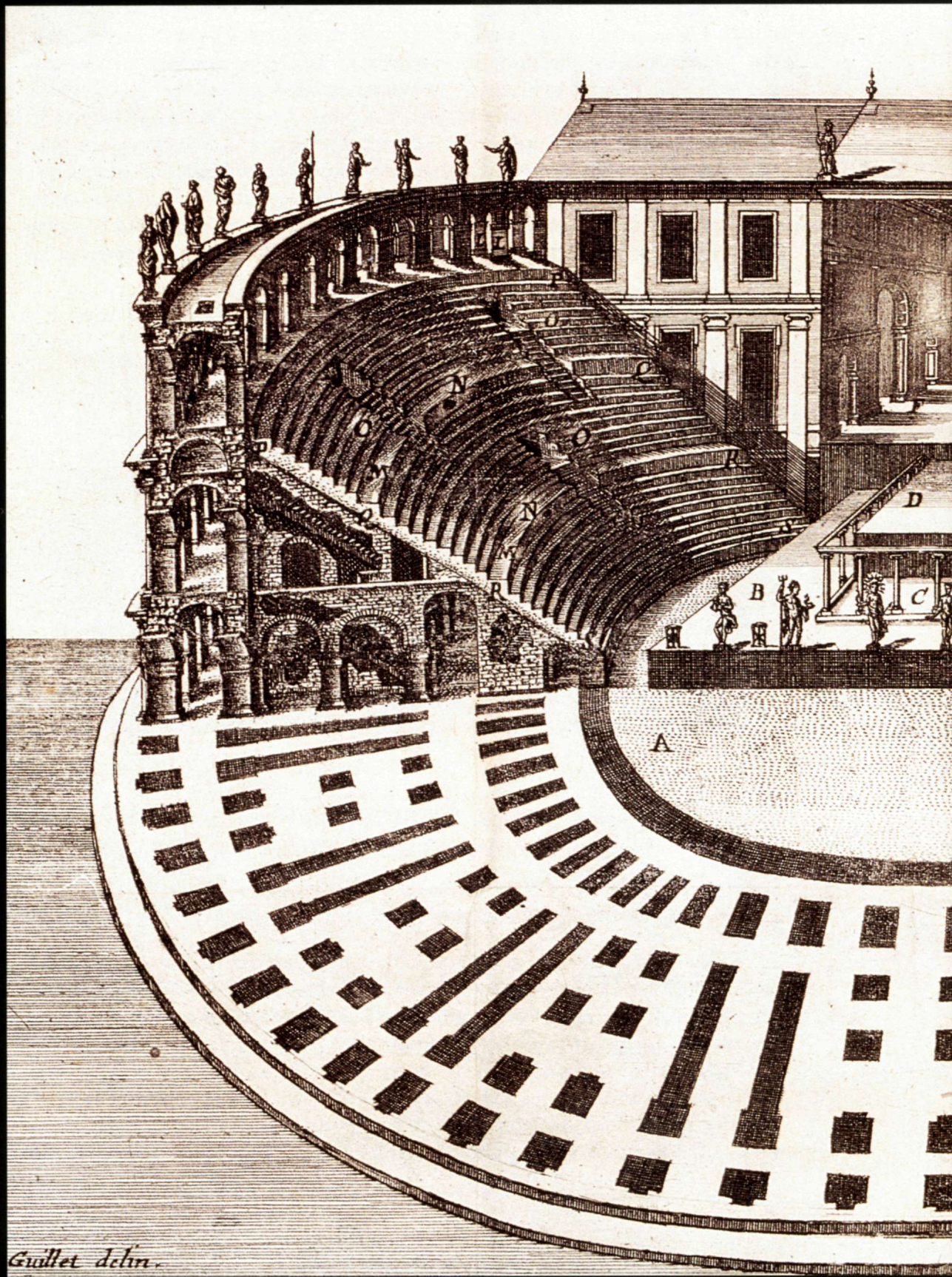
27

27. BOETTICHER, Adolf. *Die Akropolis von Athen nach den Berichten der Alten und den neusten Erforschungen. Mit 132 Textfiguren und 36 Tafeln*, Βερολίνο, Julius Springer, 1888.

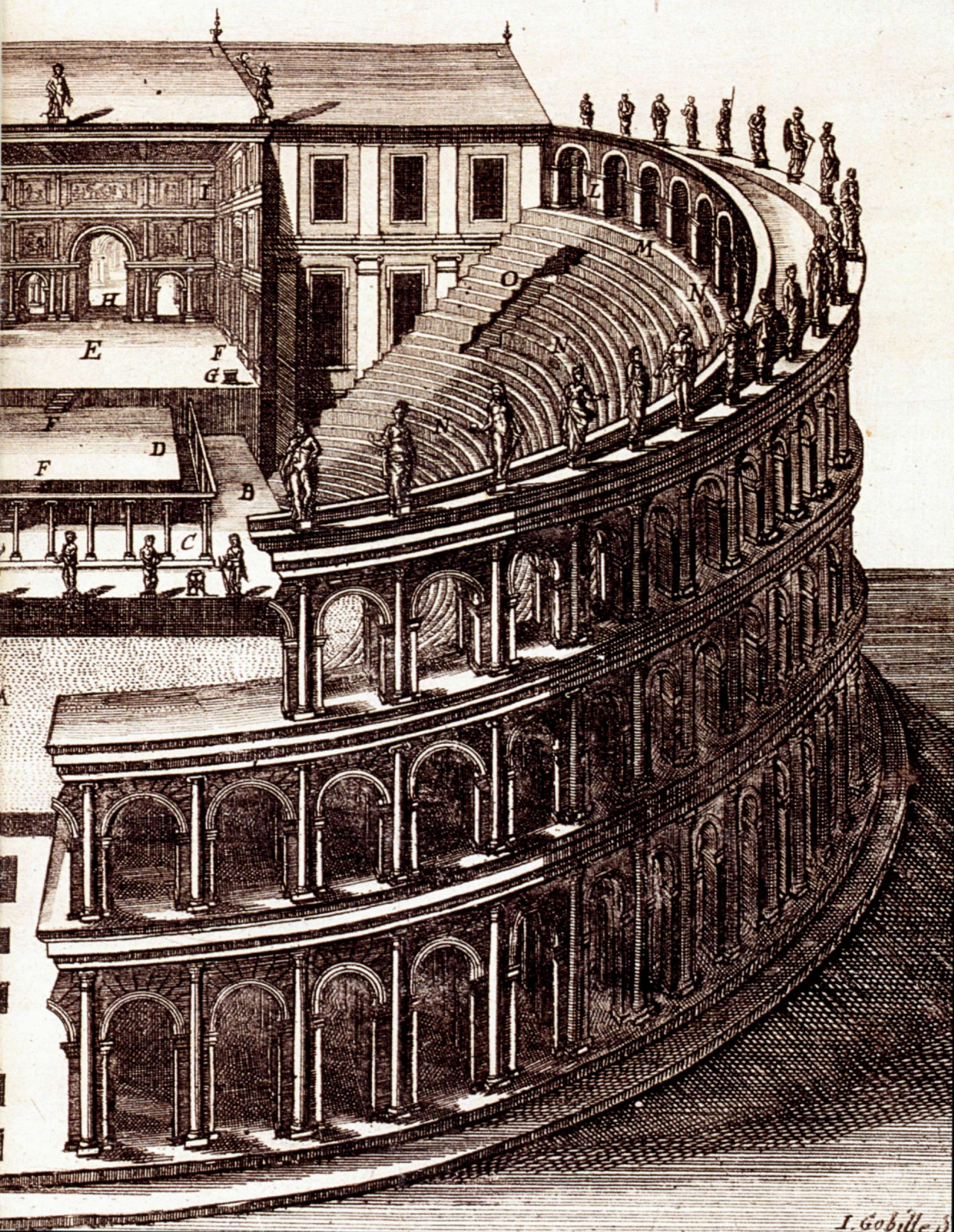
Σχήμα: μεγάλο 8ο, 25 εκ.

Το σχέδιο αυτό με μελάνι, που απεικονίζει την Ακρόπολη και τον Παρθενώνα περί το 1670, όπως φαίνονται από νοτιοδυτικά, πριν από τον βομβαρδισμό του Μοροζίνη (1687), εντάσσεται στη βενετσιάνικη τοπιογραφική παράδοση του 17ου αιώνα. Το σχέδιο φυλάσσεται στο Museo Civico του Bassano del Grappa και δημοσιεύτηκε στο έργο αυτό του Boetticher, που αποτελεί μια ιστορικο-αρχαιολογική μελέτη για την Ακρόπολη των Αθηνών και περιλαμβάνει εκατόν τριάντα δύο σχέδια εντός του κειμένου και τριάντα έξι πίνακες. Ο Boetticher, το καλοκαίρι του 1862, έφθασε στην Αθήνα μαζί με τους αρχιτέκτονες

Gropius, Styrsk από το Βερολίνο και Hansen από τη Βιέννη, καθώς και τον αρχαιολόγο Fischer, τον φιλόλογο Schrubring και τον καθηγητή Curtius. Στο σύγγραμμά του υποστήριξε ότι η ένταση στους κίονες του Παρθενώνα οφειλόταν στην καδίζηση που υπέστη ο πειραϊκός λίθος των δεμελίων! Ο ίδιος συνέταξε παρόμοιο έργο για την Ολυμπία, καθώς και ένα οδοιπορικό για την Πελοπόννησο, την Αίγινα και την Ελευσίνα. Αντίγραφό του σχεδίου υπάρχει στο Kunstmuseum της Βόννης. Διακρίνονται το Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού, η στοά του Ευμένους, ο φράγκικος πύργος στα Προπύλαια και τα μικρά σπίτια του τουρκικού οικισμού γύρω από τον Παρθενώνα.

Omout, 1898 * Beschi, 1956 * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * *Ένας κόσμος*, 1996 * Καρδαμίτση-Αδάμη – Παπανικολάου-Κρίστενσεν, 1997 * *Αθήνα*, 2000 * Navari, *Contomina* 76 * *Μεγάλοι περιηγητές*, 2004 * «Η Αθήνα», 2004.

28. [GUILLET, André Georges]. *Athènes ancienne et nouvelle. Et l'état present de l'empire des Turcs... Avec le plan de la ville d'Athènes, par le Sr. de la Guilletière*, Παρίσι, Estienne Michallet, 1675.

Σχήμα: 8ο, 15 εκ.

Ο Γάλλος A. G. Guillet (1624-1705), ιστοριογράφος της Βασιλικής Ακαδημίας Ζωγραφικής, εξηγεί στον πρόλογο του βιβλίου ότι η αφήγηση που ακολουθεί προέρχεται από το κείμενο του αδελφού του La Guilletière, το οποίο ο ίδιος εμπλούτισε με αποσπάσματα από έργα της αρχαίας γραμματείας. Πραγματικό ή φανταστικό πρόσωπο, ο La Guilletière μετά την αιχμαλωσία του από Τυνήσιους πειρατές ταξίδεψε σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επιτυχημένη αυτή πρώτη έκδοση –εξαντλήθηκε σε τρεις μήνες– έτυχε δριμύτατης κριτικής, για τις ιστορικές ανακρίβειές της, από τον J. Spon, πραγματικό εισηγητή της αρχαιολογίας της πόλης των Αθηνών. Ο Guillet απάντησε με πνευματώδη και δηκτική αντεπίθεση. Οι αμφισβητήσεις για την εγκυρότητα του κειμένου συνεχίστηκαν ως και τον 20ό αιώνα. Πάντως είναι σίγουρο ότι οι εγκατεστημένοι στην Αθήνα Γάλλοι πρόξενοι και οι καπουτσίνοι ιεραπόστολοι είναι αυτοί που με τις σχολαστικές αναφορές, τις καταγραφές και τις μελέτες τους συνετέλεσαν ώστε η Αθήνα, αρχαία και σύγχρονη, να «εισέλθει στην ευρωπαϊκή συνείδηση». Σημειώνει ο Guillet: «Απ' όλες τις αρχαίες πολιτείες καμιά δεν έχει διατηρήσει το όνομά της παρά μόνον η Αθήνα. Μάταια οι γεωγράφοι μας θέλησαν να την παραφθείρουν. Οι κάτοικοι Έλληνες και Τούρκοι προφέρουν και γράφουν Αθήνα».

Spencer, 1954 * Δρούλια, «Ο Spon», 1968 * *Αθήνα*, 1985 * Πολυκανδριώτη, 1994 * Αυγουστίνου, 2003 * Γιακωβάκη, 2000 * *Αθήνα*, 2000 * Navari, *Contomina* 311 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

29. SPON, Jacob. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant... aux années 1675 et 1676*, τόμ. I-II, Χάγη, Rutgert Alberts, 1724.

Σχήμα: μικρό 8ο, 16 εκ.

Τον Φεβρουάριο του 1676 ο Spon, με συνοδοιπόρο τον Wheeler, επισκέπτεται τον Παρθενώνα στη δέα του οποίου κατακλύζεται, για πρώτη φορά, από αισθήματα δέους και θαυμασμού, και ανάμεσα από τα ερείπια και τα σπίτια της τουρκικής φρουράς έφθασε και ως το Ερέχδειο, το οποίο και αναγνώρισε χάρις στον Πασανία. Παρά τα λάθη στις αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, τόσο στο κείμενο όσο και στο σχέδιο, η περιγραφή του ναού της Αθηνάς με τόση ακρίβεια (το εσωτερικό του, η στέγαση, τα γλυπτά στα αετώματα και τα ανάγλυφα) αποτελεί την πρώτη τόσο προσεκτική και αναλυτική απόδοση από περιηγητή και την τελευταία πριν από την καταστροφή του μνημείου από τον Μοροζίνη. Το σχέδιο του Spon για την πόλη της Αθήνας αναπαράγει και ο Coronelli στις πάμπολλες εκδόσεις του.

30. FANELLI, Francesco. *Atene Attica Descritta da suoi Principii sino all' acquisto fatto dall' Armi Venete nel 1687...*, Βενετία, Antonio Bortoli, 1707.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Πρώτη και μοναδική έκδοση. Ο Fanelli, για τον οποίο ελάχιστα γνωρίζουμε, δεν παρίστατο στην ανατίναξη του Παρθενώνα. Παρέδωσε όμως, είκοσι χρόνια αργότερα, μία λεπτομερέστατη, βασισμένη σε αυθεντικές μαρτυρίες, περιγραφή των γεγονότων της εκστρατείας του Ενετού Μοροζίνη κατά της κατεχόμενης από τους Οθωμανούς Αθήνας. Στο έργο του προηγείται μια ιστορική αναδρομή από τους αρχαίους χρόνους ως και την άλωση της Ακρόπολης από τους Τούρκους και στο τελευταίο μέρος περιγράφει τα μνημεία της Αθήνας δημοσιεύοντας και τις πρώτες κατόψεις που έγιναν από Βενετσιάνους μηχανικούς με χρήση τοπογραφικών οργάνων. Το τέταρτο μέρος αναφέρεται στην πολιορκία του Μοροζίνη. Πέντε μέρες μετά την αποδίβαση του βενετσιάνικου στρατού και την πολιορκία του φρουρίου της Ακρόπολης, τη νύχτα της 26ης Σεπτεμβρίου 1687 με πανσέληνο, ο Παρθενώνας καταστρέφεται από βόμβα που ρίχτηκε στην πυριτιδαποθήκη που βρισκόταν στο εσωτερικό του. Η έκρηξη που ακολούθησε άνοιξε στα δύο το τελειότερο κτίσμα της κλασικής τέχνης. Κατέπεσαν όλοι σχεδόν οι τοίχοι, συμπαρασύροντας τα τρία πέμπτα από τον γλυπτό διάκοσμο, από τη στέγη δεν έμεινε τίποτα, σκότωθηκαν πολλοί Τούρκοι από τη φρουρά και ακολούθησαν πανικός και μεγάλη φωτιά που έκαιγε και την επομένη. Το Κάστρο παραδόθηκε δύο μέρες μετά από τους Τούρκους και η βενετική σημαία υψώθηκε στην Ακρόπολη.

Αρχαιολογική Εφημερίς, 1973 * Σιμόπουλος, Ι, 1972 * *Τόπος και Εικόνα*, Ι, 1978 * *Αθήνα*, 1985 * Χατζηασλάνη, 1987 * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * *Αθήναι*, 2000 * Navari, *Contominas* 245 * *Μεγάλοι περιηγητές*, 2004 * «Η Αθήνα», 2004 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

31. CLARKE, Edward Daniel. *Travels in various countries of Europe Asia and Africa...*, τόμ. I-II, Λονδίνο, R. Watts/T. Cadell/W. Davies, 1813, 1814.

Σχήμα: 4ο, 26,5 εκ.

Ο Ed. D. Clarke (1769-1822), γιος συγγραφέα και εγγονός αρχαιολόγου, διδάκτωρ του Καίμπριτζ, ειδικός στην ορυκτολογία και αργότερα αιδεσιμότατος, σε ηλικία τριάντα ετών, συνοδεύοντας τον αριστοκράτη J. M. Cripps, θα περιηγηθεί, από το 1799, σχεδόν σε όλη την Ευρώπη, στους Αγίους Τόπους, στην Αίγυπτο, στη Βαλκανική και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ακούραστος και παρατηρητικός, οξυδερκής και διορατικός ήταν παρών σε πολλά σημαντικά γεγονότα της εποχής του, που τα μνημονεύει και στο χρονικό του, η πρώτη έκδοση του οποίου κυκλοφόρησε σε έξι τόμους (1810-1823) με δεκάδες πίνακες. Αξιοσημείωτες παραμένουν οι σελίδες για τη λεηλασία των μνημείων της Ακρόπολης από τον Lusieri για λογαριασμό του Λόρδου Elgin και ανεκτίμητες οι παρατηρήσεις του για τα επαγγέλματα, τις συνήθειες και τον βίο των Ελλήνων. Οι συλλογές στις αποσκευές του αποτελούνταν από ορυκτά, χειρόγραφα, τουλάχιστον χίλια νομίσματα, αγγεία και «μάρμαρα». Φεύγοντας από την Αλεξάνδρεια, την Κω, την Πάτμο και τη Σύρο, μετά το Σούνιο και τη Βάρη αντίκρισε την Αθήνα και τα μνημεία της Ακρόπολης στην ώρα της δύσης: «... η λευκότητα του Παρθενώνα διαφαίνεται στον ορίζοντα». Στο Ερέχδειο συνάντησε τον Lusieri, ο οποίος «εργαζόταν» εκεί για λογαριασμό του λόρδου Elgin. Ο Ιταλός καλλιτέχνης του υπέδειξε την εξαιρετική κατάσταση των Καρυάτιδων και ο Clarke σχολίασε στο κείμενό του με μελανά χρώματα τις «εργασίες» που είχαν αναλάβει οι Ευρωπαίοι στα αρχαία μνημεία, καθώς φυσικά και τις απροσεξίες τους που προξένησαν ανεπανόρθωτες ζημιές.

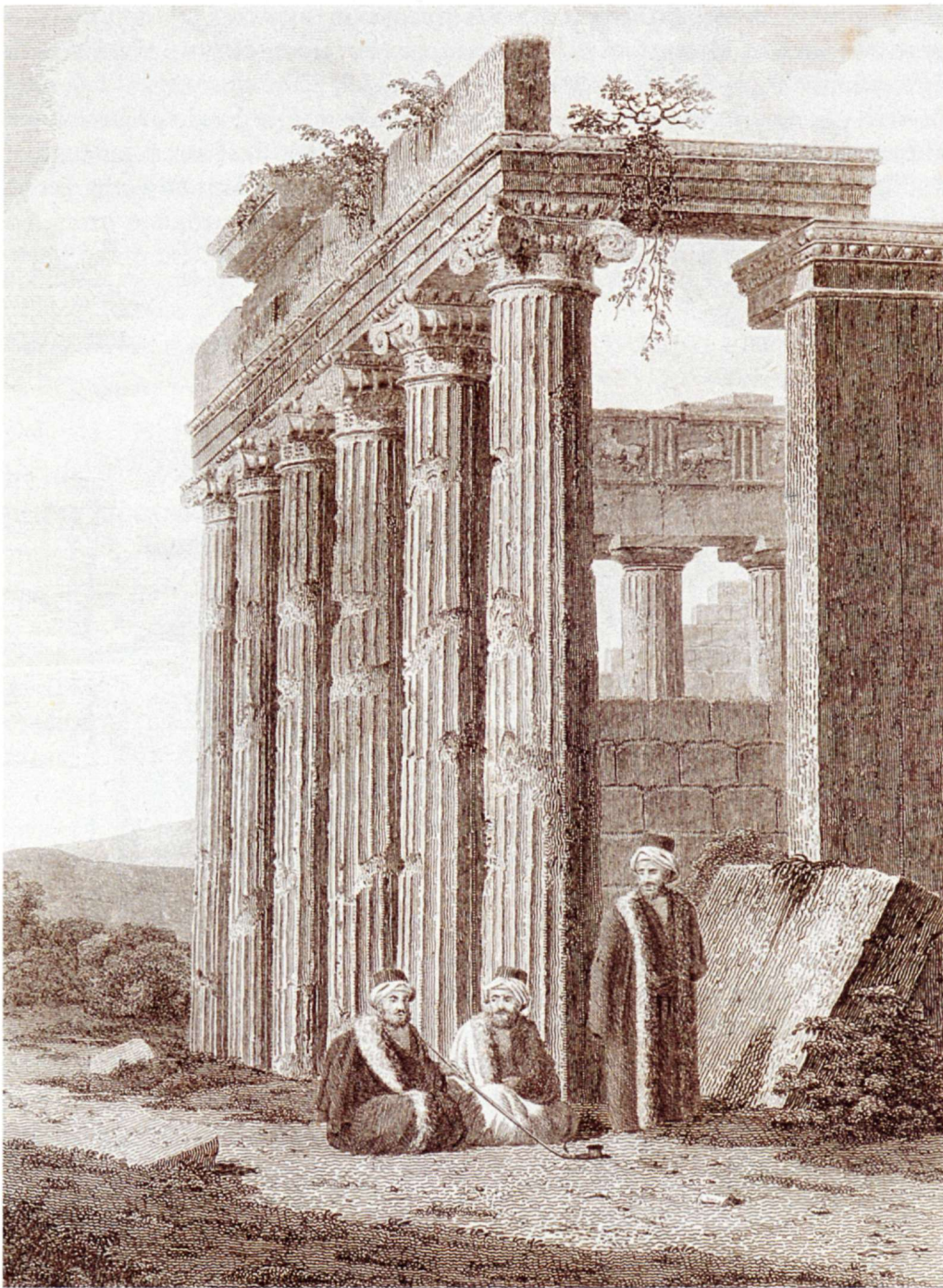
Otter, 1824 * Spencer, 1954 * *Τόπος και Εικόνα*, V, 1983 * Σιμόπουλος, III, 1, 1985 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Tolias, 1995 * Τόλιας (επιμ.), *Ο πυρετός*, 1996 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contominas* 153 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

32. SCROFANI, Saverio. *Viaggio in Grecia*, τόμ. I-II, Παλέρμο, Battista Ferrari, 1831.

Σχήμα: 8ο, 16,5 εκ.

Ο Σικελός οικονομολόγος και καθηγητής S. Scrofani (1756-1835) πραγματοποίησε ένα ταξίδι στον ελλαδικό χώρο (1794-95) και κατέθεσε ένα πρωτότυπο κείμενο υπό μορφή επιστολών, λυρικό και καλογραμμένο. Αδεράπευτα γοητευμένος από την αρχαία γραμματεία αλλά και τα τοπία, ο Scrofani με το ονειροπόλο, όλο ποίηση και έξαρση, ύφος του συνοψίζει καλύτερα τον 18ο

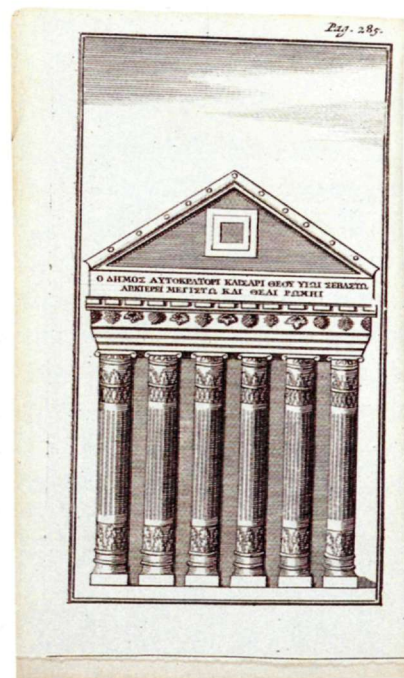
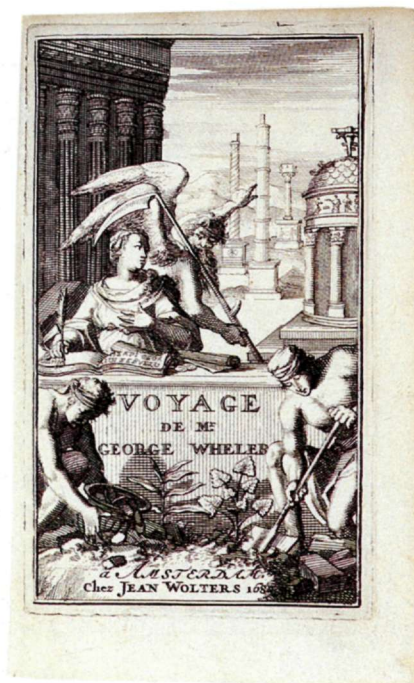

31

αιώνα· εποχή που η Αρχαιότητα υπερχειλίζει κάθε άλλου ερεδίσματος προερχόμενου από τον περιβάλλοντα χώρο. Ταυτόχρονα συνυπάρχει αδρά στο κείμενο ένα κριτικό συγκριτικό σύστημα για τον σύγχρονο βίο των Ελλήνων. Το έργο του (1799), σημαντική κοινωνιολογική μελέτη αλλά και γοητευτικό ταξιδιωτικό χρονικό, μεταφράστηκε και ενέπνευσε λογοτέχνες και τον 20ό αιώνα. Η επιστολή XLVIII είναι αφιερωμένη στην Αθήνα, όπου εκεί πια κυριολεκτικά βυθίζεται στο παρελθόν, συνομιλεί με τον Περικλή, την Ασπασία, τον Ικτίνο και παραληρεί: «... οι επιθυμίες μου έχουν εκπληρωθεί... ανάμεσα στα χίλια συναισθήματα την ψυχή μου μεδυστική γοητεία πλημμυρίζει... αυτό το μεγαλείο, αυτή η μεγαλοπρέπεια... απόκαμα να βλέπω και να αισθάνομαι».

Σιμόπουλος, Π., 1981 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Ο Παρθενώνας, 1994 * Navari, Contominas 663 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

33

33. WHELER, George. *Voyage de Dalmatie, de Grèce, et du Levant. Enrichi de médailles, et de figures des principales antiquitez qui se trouvent dans ces lieux... Traduit de l'Anglois*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Jean Wolters, 1689.

Σχήμα: μικρό 8ο, 16 εκ.

Ο Άγγλος G. Wheeler γεννήθηκε το 1650 στην Ολλανδία, όπου οι γονείς του, ως βασιλικοί, ζούσαν εξόριστοι από την Αγγλία του Κρόμβελ, και πέθανε το 1723 έχοντας αποκτήσει δεκαοκτώ παιδιά. Συνταξίδεψε με τον Spon (1675-

1676) στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία. Ο χάρτης της Αττικής, Achaia όπως την ονομάζει, με δικό του τριγωνομετρικό τρόπο χάραξης, και οι βοτανικές του παρατηρήσεις κατατάσσουν το έργο του, παρόλη τη λογοκλοπή, στα πρότυπα της αγγλικής περιηγητικής λογοτεχνίας. Παρά τις ανακρίβειες, θεωρήθηκε το βασικό περιγραφικό κείμενο για τα μνημεία της Ακρόπολης μέχρι την έκδοση των J. Stuart και N. Revett. Σε αντίθεση με τον συνοδοιπόρο του, περιηγήθηκε περισσότερο από περιέργεια παρά από έφεση προς την αρχαιογνωσία.

Spencer, 1954 * Δρούλια, «Ο Spon», 1968 * Σιμόπουλος, I, 1972 * Τόπος και Εικόνα, I, 1978 * Paris-Rome-Athènes, 1982 * Constantine, 1984 * Αθήνα, 1985 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, Contomina 790 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

34. HOBHOUSE, John Cam, Lord Broughton. *A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810..., second Edition,* τόμ. I-II, Λονδίνο, James Cawthorn, 1813.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ο J. C. Hobhouse (1786-1869), αργότερα Λόρδος Broughton, ταξίδεψε στην Ανατολή με τη συντροφιά και έξοδα του φίλου του Λόρδου Βύρωνα, με τον οποίο ήταν συμφοιτητές στο Καίμπριτζ. Το 1809 έφθασαν στην Πάτρα, μετά πήγαν στην Ήπειρο για να συναντήσουν τον Αλή Πασά και εν συνεχεία μέσω Δελφών έφθασαν στην Αθήνα ανήμερα τα Χριστούγεννα, όπου παρέμειναν δέκα εβδομάδες και ο Hobhouse περιηγήθηκε τη Μεγαρίδα και την Αττική. Ταξίδεψαν έπειτα στη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη όπου και χώρισαν και ο μεν Βύρωνα επέστρεψε στη Αθήνα ο δε συνταξιδιώτης του στην Αγγλία. Ασχολήθηκε με την πολιτική, διετέλεσε μέλος της Βουλής των Κοινοτήτων, υπήρξε δραστήριο μέλος του Φιλελληνικού Κομιτάτου και φίλος του Αδαμάντιου Κοραή. Αργότερα, από φιλελεύθερος μεταστράφηκε σε συντηρητικό. Το κείμενό του επικεντρώνεται περισσότερο στον σύγχρονο Ελληνισμό και θεωρείται ο βαθύτερος δημοσιολογικός αναλυτής των αστικών κέντρων της ηπειρωτικής Ελλάδας και από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές του Αγώνα. Για την Αθήνα παραδέτει ένα μικρό σημείωμα με τη νεότερη ιστορία, επισκέπτεται όλα τα μνημεία και τα αξιοθέατα από τον Ιλισσό ως τον Κηφισσό, από τον Πειραιά ως το Χαλάνδρι, από τον Υμηττό ως τη Σαλαμίνα, από την Πάρνηθα ως τη Βάρη και από τον Μαραθώνα ως το Πόρτο Ράφτη. Δίνει με λεπτομέρειες την όψη της Ακρόπολης με τα τούρκικα κτίσματα ανάμεσα στα αρχαίους ναούς και τονίζει τα συναισθήματα «έκπληξης και σεβασμού που προξενεί η θέα όλων των ερειπίων».

Spencer, 1954 * Τόπος και Εικόνα, IV, 1982 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Αθήνα, 1985 * Tolias, 1995 * Αθήνα, 2000 * Navari, Contomina 330 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

34

40

34

35. STADEMANN, August Ferdinand. *Panorama von Athen. An Ort und Stelle aufgenommen und herausgegeben von Ferdinand Stademann...*, Μόναχο 1841.

Σχήμα: μεγάλο oblong, folio, 58x72 εκ.

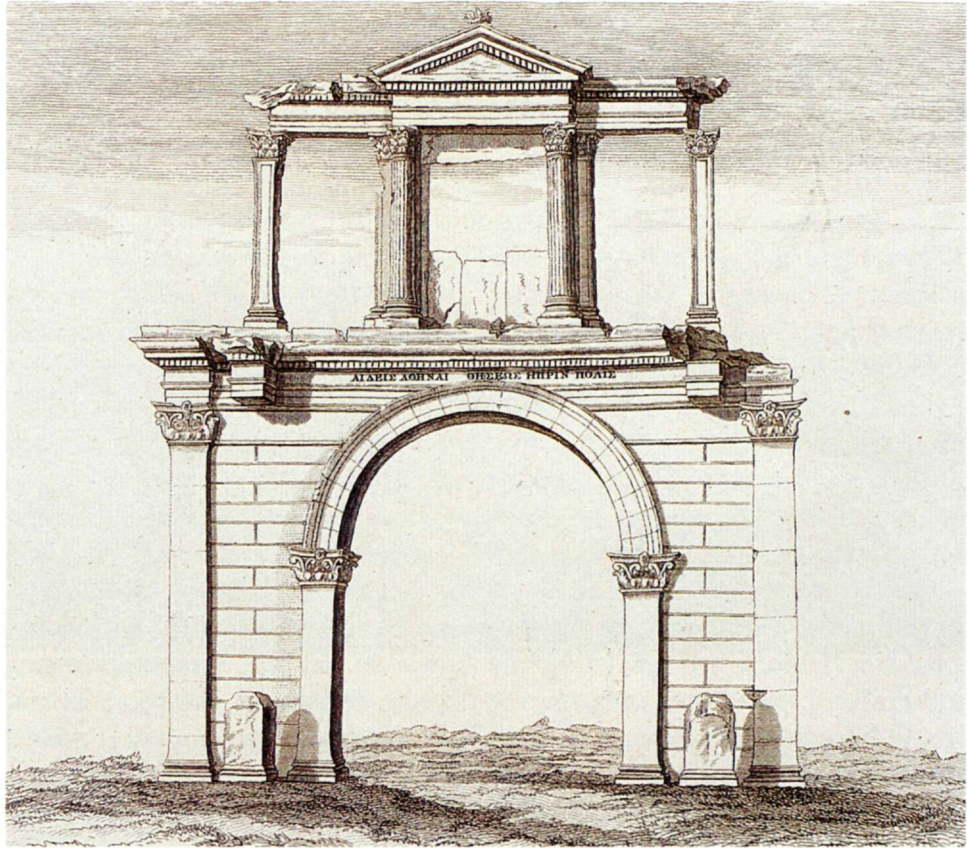
Ο Α. F. Stademann (1791-1873) ζούσε από το 1810 στη Βαυαρία. Έφθασε το 1832 στην Ελλάδα ως διοικητικός σύμβουλος της Αντιβασιλείας και το 1836, μάλλον, επέστρεψε στο Μόναχο, όπου διακρίθηκε για τις υπηρεσίες του ως κυβερνητικός σύμβουλος. Φιλοτέχνησε, στο πνεύμα της εποχής, ένα πανόραμα της Αθήνας, σε δέκα φύλλα, με επεξηγηματικά σχόλια, το οποίο τυπώθηκε στο Μόναχο και ανάμεσα στους συνδρομητές περιλαμβάνονταν πολλά γνωστά πρόσωπα της θανατικής Αθήνας, ακόμα και ο βασιλιάς Όθωνας. Το έργο του, επηρεασμένο από παρόμοιες σχεδιαστικές αντιλήψεις, σχολιάστηκε από τους συγχρόνους του. Ο Stademann σχεδίασε το καλοκαίρι του 1835 καθισμένος, όπως δείχνει και μια βινιέτα, στον λόφο των Νυμφών, κατά τη διάρκεια του «πιο αφόρητου καύσωνα». Στις λιθογραφίες ξετυλίγεται το λεκανοπέδιο από τον Ιλισσό, τον Λυκαβηττό, τα Βριλήσια, το Πεντελικόν, την Πάρνηθα, το Αιγάλεω, τον Πειραιά, την Αίγινα ως την Αργολίδα. Το ξερό καλοκαιρινό αττικό τοπίο ορίζεται φωτισμένο από τον νότο, χωρίς πρόσθετες γραφικές λεπτομέρειες. Ο Ελαιώνας διακρίνεται ως μοναδικό πλαστικό στοιχείο, και η πόλη της Αθήνας, παρά το μονότονο ύφος, αποδίδεται με πιστή και σπάνια αναπαράσταση κατά την πρώτη οθωνική περίοδο.

Τσιγκάκου, 1981, * Αθήνα, 1985 * Αθήνα-Μόναχο, 2000 * Navari, *Contomina* 689.

36. DALTON, Richard. [*Antiquities and views in Greece and Egypt*, Λονδίνο, 1751-1752].

Σχήμα: folio, 52 εκ.

Ο μετέπειτα χαράκτης και βιβλιοθηκάριος του βασιλιά της Αγγλίας, και ιδρυτικό μέλος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών, ταξίδεψε το 1749 στην Ανατολή ως ζωγράφος, συνοδεύοντας τον James Caulfeild, Earl of Charlemont. Επισκέφθηκαν τα νησιά Λέσβο, Χίο, Μύκονο, Δήλο, Νάξο, Τήνο, Σύρο, Πάρο, Αντίπαρο, Ρόδο και Κω, καθώς και την απέναντι μικρασιατική ακτή. Τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς έφθασαν στην Κύδνο και από κει στην Αίγινα και την Αθήνα, απ' όπου επισκέφθηκαν την Κόρινθο, τις Θήβες και την Εύβοια. Στο ημερολόγιό του ο Charlemont παραδίδει λεπτομέρειες από τις επισκέψεις τους στα μνημεία και ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για τα αρμολογήματα των μαρμάρων, αλλά παρακολουθεί και στιγμιότυπα από τη ζωή των κατοίκων. Λόγω της διαμάχης που προκλήθηκε με τον Caulfeild, τα σχέδια του Dalton δημοσιεύτηκαν χωρίς την υποστήριξη του Λόρδου. Πρόκειται για τις πρώτες αποτυπώσεις των γλυπτών του Παρθενώνα, καθώς και όψεις του μεγάλου ναού σ' ένα

36

37

γυμνό και αφιλόξενο περιβάλλον, που παρόλη την «αμηχανία και την αδυναμία του σχεδίου» συγκαταλέγονται στις πρώιμες, πριν από αυτές των Stuart και Revett –που ξεκινούσαν εκείνη τη χρονιά (1751) το ταξίδι τους–, δημοσιευμένες όψεις του περιλάμπρου μνημείου.

Τόπος και Εικόνα, III, 1979 * Stanford – Finopoulos (επιμ.), 1984 * *Ο Παρθενώνας*, 1994 * Navari, *Contominas* 186.

37. WORDSWORTH, Christopher. *Athens and Attica: Journal of a Residence there*, Λονδίνο, John Murray, 1837.

Σχήμα: 8ο, 22 εκ.

«... η Ακρόπολη ήταν ο ομφαλός της Αθήνας, ήταν ο πυρήνας της νοητής σπείρας όπου εξελίσσονταν όλα τα υπέροχα και μεγαλειώδη γεγονότα που συνέβαιναν στην Ελλάδα... ο βράχος καθεαυτός τυλίγεται από το σεβάσμιο ιδεώδες κάλλος που απορρέει από την αρχαιότητά του και από τις ποικίλες αποχρώσεις των μυθολογικών εξιστορήσεων από τις οποίες περιβάλλεται... ο βράχος υπήρξε το λίκνο μέσα στο οποίο γαλουχήθηκε ο αρτιγέννητος αθηναϊκός κόσμος... Η ιερότητα, η χάρη και η μορφή του τον έκαναν να μοιάζει με διακοσμημένο θάδρo αγάλματος, με ογκώδη βωμό ή με ένα γιγάντειο ανάθημα στους θεούς. Έτσι το να καταλάβει κανείς μια θέση εδώ, πάνω στην Ακρόπολη, σήμαινε ένα είδος αποδέωσης για τους ανθρώπους και τα έργα τους...».

Περιηγητές στη Μάνη, 1993 * Τσιγκάκου, 1981 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Wordsworth, *Αθήνα*, 1999 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contominas* 810 * Νο 12 και 49 του Καταλόγου.

38. BEULÉ, Charles Ernest. *L'Acropole d'Athènes*, τόμ. I, Παρίσι, Firmin Didot Frères, 1853.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 24 εκ.

Γάλλος αρχαιολόγος, μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής και πολιτικός με ενεργό συμμετοχή μετά την πτώση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, ο E. C. Beulé (1826-1874) πραγματοποίησε στα μέσα του 19ου αιώνα ανασκαφές στην Ακρόπολη. Στον πρώτο τόμο του δίτομου πονήματός του καταγράφει λεπτομερέστατα τα ιστορικά και ανασκαφικά δεδομένα, κυρίως για τα Προπύλαια, και την όλη διαμόρφωση και τα μνημεία στη δυτική πλευρά του ιερού βράχου. Μετά από σαράντα τρεις ημέρες εργασιών (1852) έφερε στο φως τη μορφή της εισόδου και την όλη οχύρωση. Μέχρι σήμερα η αναμνηστική πλάκα στα δεξιά της Πύλης, που φέρει το όνομά του, μνημονεύει το γεγονός: *Ἡ Γαλλία τὴν Πύλιν τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ τείχη, τοὺς πύργους καὶ τὴν ἀνάβασιν κεχωσμένα ἐξεκάλυπεν, Βεϋλὲ εὗρεν*, 1853.

Paris-Rome-Athènes, 1982 * Τανούλας, 1997 * Αθήναι, 2000 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 62.

39. BEULÉ, Charles Ernest. *L'Acropole d'Athènes*, τόμ. II, Παρίσι, Firmin Didot Frères, 1854.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 24 εκ.

Στον δεύτερο τόμο της περιγραφής της Ακρόπολης, με αναφορές στα κείμενα της αρχαίας γραμματείας, ο E. Beulé περιγράφει τον Παρθενώνα και τον γλυπτό του διάκοσμο, την ανατολική πλευρά του βράχου καθώς και αναλυτικά το Ερέχθειον. Στο παράρτημα παραθέτει κατάλογο των επιγραφών και των γλυπτών που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφών (1852-1853) και αναλυτικότατο ευρετήριο.

40. HICHENS, Robert Smythe. *The Near East Dalmatia, Greece and Constantinople*, Λονδίνο, Hodder and Stoughton, 1913.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 27 εκ.

Συνεχίζοντας και στις αρχές του 20ού αιώνα την παράδοση του «Grand Tour», ο συγγραφέας πραγματοποιεί ένα ταξίδι (πιθανότατα το 1912) στην ανατολική Μεσόγειο. Ξεκίνησε από τη Βενετία και περιπλέοντας έφθασε στην Αθήνα από όπου επισκέφθηκε τα μεγάλα ιερά της Αρχαιότητας. Το έργο κοσμεύεται με έγχρωμες εικόνες του Jules Guérin και με φωτογραφίες. Το κείμενο ακροβατεί μεταξύ μυθιστορίας και ταξιδιωτικού χρονικού, όπως, κατά τον συγγραφέα, ακροβατεί και η Ελλάδα μεταξύ Ευρώπης και Ανατολής. Η Αθήνα τον γοητεύει, βρίσκει ισορροπίες ανάμεσα στη σύγχρονη πόλη και στις αρχαίες αξίες, εντυπωσιάζεται από το φως και τον περιβάλλοντα χώρο, σχολιάζει τις καθημερινές συνήθειες, τη συμπεριφορά των πολιτών και τα γεγονότα του πρόσφατου πολέμου με τους εθελοντές της διασποράς να ζητωκραυγάζουν. Η δωρική ψυχή της Ελλάδος αναφαίνεται σε κάθε συμβάν, κάθε στιγμή, σε κάθε λεπτομέρεια. Η θέα από την Ακρόπολη τον εξουθενώνει. Το φυσικό τοπίο, διατηρώντας ακόμα την αστείρευτη δυναμική που του χαρίζει το ελληνικό φως, παίρνει τη θέση του πλέον στα έργα των ταξιδιωτών και αναδεικνύεται και χρωματικά.

Navari, *Contominas* 329 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

41. LAURENBERG, Johann. *V.Cl. Joannis Laurenbergi Graecia Antiqua*, Edidit Samuel Pufendorf, Άμστερνταμ, Jan Janssonius, 1660.

Σχήμα: μικρό 4ο, 17x24 εκ.

Ο J. Laurenberg (1590-1658) σπούδασε ιατρική και ποίηση, ταξίδεψε στην Ευρώπη, ανακηρύχθηκε διδάκτωρ ιατρικής, δίδαξε ποίηση στη γενέτειρά του, το

40

Rostock, ασχολήθηκε με τα μαθηματικά, έγραψε κωμική ποίηση στα γερμανικά, Άλγεβρα και εγχειρίδιο για τοπογράφους. Τη φήμη του ως χαρτογράφος την οφείλει κυρίως στους χάρτες της αρχαίας Ελλάδας, πολλοί από τους οποίους ενσωματώθηκαν στα έργα των J. Jansson και G. Horn. Επηρεάστηκε από τους γνωστούς χαρτογράφους Ά. Ortelius και G. Mercator και από το έργο του T. Porcacchi. Οι τριάντα ένας χάρτες του *Graecia Antiqua* –εδώ η σπάνια πρώτη έκδοση– συνοδεύονται με κείμενα του ιδίου.

Τόπος και Εικόνα, Ι, 1978 * Navari, *Contomina* 386 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

42

42. CORONELLI, Vincenzo. *An Historical and Geographical Account of the Morea, Negropont, and the Maritime places, as far as Thessalonica...*, Written in Italian by P. M. Coronelli... Englished by R. W. Gent, Λονδίνο, Matthew Gillyflower – W. Canning, 1687.

Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Ο V.-M. Coronelli (1650-1718), ιδρυτής της Γεωγραφικής Ακαδημίας των Αργοναυτών στη Βενετία, ανέλαβε να απεικονίσει τις νικηφόρες μάχες των συμπα-

τριωτών του κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο (1684-1687), όταν με συντονισμένες επιθέσεις περιήλθε η Πελοπόννησος στα χέρια τους. Οι επιχειρήσεις επρόκειτο να συνεχιστούν και στη Στερεά Ελλάδα και έτσι η περιοχή των Μεγάρων αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία. Μετά την αποβίβαση στρατού η Μεγαρίδα πέρασε κάτω από τον βενετικό έλεγχο, ο οποίος υπήρξε όμως βραχύβιος. Τον Απρίλιο του 1688 οι Βενετοί αποχώρησαν και σε λίγους μήνες οι Τούρκοι επανήλθαν και πάλι στην περιοχή. Την εποχή εκείνη, σημειώνει ο Coronelli: «... η πόλη ήταν πολυάνθρωπη, αποτελούνταν από τετρακόσιες εστίες. Τα σπίτια ήταν χτισμένα με τούβλα και καλυμμένα με ξερόκλαδα που ήταν στερεωμένα με λίγο χώμα. Οι γηγενείς ήταν Έλληνες προσκολλημένοι στις παραδόσεις τους». Και συνεχίζει την περιγραφή με το ιστορικό της περιοχής, κυρίως όπως μας παραδίδεται από τον Πausανία. Στα σχέδια του Ιταλού γεωγράφου επιχειρείται η απεικόνιση και της ευρύτερης περιοχής με τον καλλιεργημένο κάμπο, τον ισχνό ποταμό και το λιμάνι.

Armao, 1951 * *Τόπος και Εικόνα*, I, 1978 * Τσικνάκης, 2002 * Navari, *Contominas* 169 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

43. BELLIN, Jacques Nicolas. *Description Géographique du Golfe de Venise et de la Morée. Avec des Remarques pour la Navigation et des cartes et plans des Cotes, Villes, Ports et Mouillages*, Παρίσι, Didot, 1771.

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Ο γεωγράφος, μηχανικός του γαλλικού ναυτικού, J. N. Bellin ανέλαβε να σχεδιάσει όλες τις ακτές και τα αγκυροβόλια στις περιοχές της Αδριατικής, του Ιονίου πελάγους και της Πελοποννήσου. Η επιτόπια έρευνά του δίδει, εκτός από τα σχέδια των ακτογραμμών, και πληροφορίες από την παραμονή του στα καταγραφόμενα μέρη. Έτσι, εκτός από τις γνωστές αναφορές για τα φρούρια και τα αρχαία τοπωνύμια, που άντλησε σίγουρα από παλαιότερους πορτογάλους και γεωγραφικά έργα, αναγιγνώσκουμε την πρώτη ίσως οδοιπορία και αυτοψία επισκέπτη (εκτός από τις μεγάλες πόλεις) σε χωριά και άλλες τοποθεσίες. Ο Bellin, εκτός από αυτό το έργο με τους σαράντα εννέα πίνακες, δημοσίευσε και άλλα χαρτογραφικά πονήματα, αλλά και έργα για τη ναυσιπλοΐα. Το επεξηγηματικό κείμενο διευκρινίζει: «... Η Αθήνα είχε άλλοτε τρία λιμάνια, το Φάληρο, τη Μουνιχία και τον Πειραιά. Τα δύο πρώτα έχουν σήμερα εγκαταλειφθεί και χρησιμοποιείται μόνο το τρίτο που το ονομάζουμε Porto Leone. Είναι λιμάνι πολύ καλό, πολύ όμορφο και πολύ ασφαλές, όπου μπορούν να αγκυροβολούν πολλά πλοία. Η είσοδος του είναι εξαιρετικά κλειστή και παλαιότερα έφραζε με αλυσίδα».

Navari, *Contominas* 52 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

44. [CONDER, Josiah.] *The Modern Traveller. A Popular Description, geographical, historical and topographical, of the various Countries of the Globe. Greece*, τόμ. II, Λονδίνο, James Duncan, 1830.

Σχήμα: 8ο, 15 εκ.

Στην πολύ πετυχημένη ιστορικο-γεωγραφική εγκυκλοπαιδική σειρά για όλες τις χώρες του κόσμου, ο τόμος ο αναφερόμενος στην Ελλάδα πρωτοκυκλοφόρησε γύρω στα 1827. Οι περιοχές περιγράφονται με τη μορφή οδοιπορικού, στο οποίο έχουν ενσωματωθεί αποσπάσματα από προγενέστερα περιηγητικά έργα, όπως των Wheler, Dodwell, Holland, Clarke, Chandler, Gell κ.ά. Ακολουθώντας το δρομολόγιο του Dodwell (Δελφοί-Λειβαδιά-Θήβα-Θεσπίες-Πλαταιές), η περιγραφή εισέρχεται στην Αττική από το παλιό χερσαίο οδικό δίκτυο του Κιθαιρώνα, την από ή προς τη βοιωτική χώρα πανάρχαια οδό που συνέδεε την ιερή Ελευσίνα με την ισχυρή μυκηναϊκή αλλά και την αρχαία και τη μεσαιωνική Θήβα. Το πέραςμα παρέμεινε σε όλους τους μετέπειτα αιώνες ο βασικός άξονας όπου μετακινήθηκαν άνθρωποι –ιδιώτες και αποστολές– αλλά και στρατοί, συμμαχικοί και εχθρικοί. Το σχέδιο, το οποίο απεικονίζει τα εντυπωσιακά ερείπια του φρουρίου της αρχαίας πόλης των Ελευθερών (Γυφτόκαστρο στην κοινή του ονομασία), ακολουθεί την εικαστική αντίληψη της εποχής, ενώ το κείμενο παραδίδει πιστή την εικόνα του κάστρου, που αποτελεί ένα από τα καλύτερα δείγματα της οχυρωματικής τέχνης του 4ου π.Χ. αιώνα.

Dodwell, 1819 * Λουκοπούλου, 1973 * Navari, *Contomina*s 164.

45. GODARD-FAULTRIER, Victor. *D'Angers au Bosphore... Constantinople, Athènes, Rome. Impressions, curiosités, archéologie, art et histoire, établissements chrétiens, monuments byzantins...*, Angers, Cosnier & Lachèse, 1857.

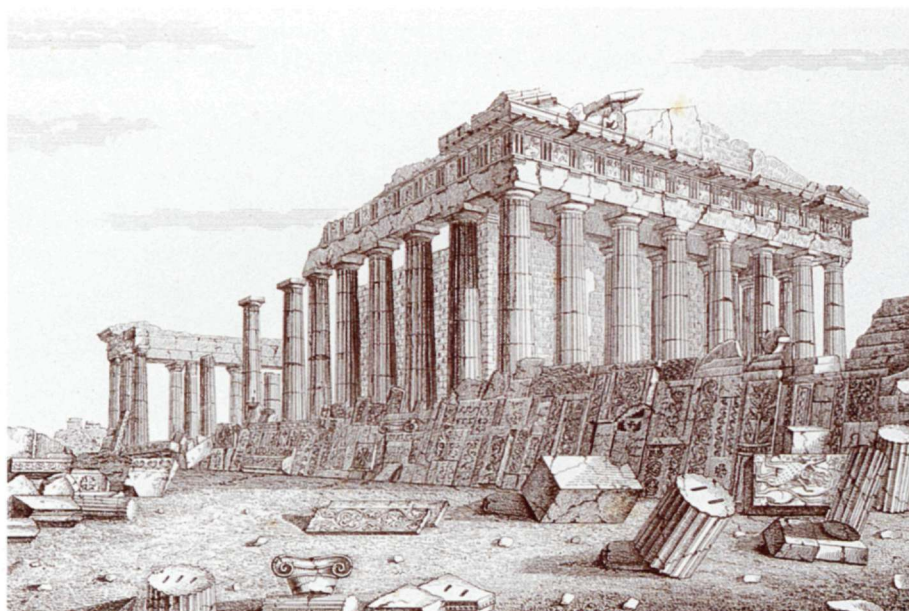
Σχήμα: μεγάλο 8ο, 26 εκ.

Τα σχέδια αυτά κοσμούν το οδοιπορικό το οποίο αναφέρεται στο ταξίδι του συγγραφέα V. Godard-Faultrier, διευθυντή του Μουσείου της Angers, εντεταλμένου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και επιφορτισμένου με επιστημονική αποστολή στις πόλεις-σταθμούς του Grand Tour της Μεσογείου: Ρώμη, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη. Το ταξίδι άρχισε στις 27 Αυγούστου του 1855 από τη Μασσαλία και το εν λόγω σχέδιο χρονολογείται στις 8 Οκτωβρίου. Ο Παρθενώνας απεικονίζεται με έναν τοίχο κατά μήκος του, σε μικρή απόσταση, με γλυπτά και αρχιτεκτονικά μέλη τα οποία προέρχονταν από χριστιανικά ερείπια. Η Ακρόπολη ήταν χώρος συγκέντρωσης εκατοντάδων βυζαντινών γλυπτών, τα οποία ήδη από το 1833 ο Αθηναίος Κυριάκος Πιττάκης –αγωνιστής στην Επανάσταση του 1821-22 και ο πρώτος Έλληνας αρχαιολόγος– είχε συ-

γκεντρώσει από τα χριστιανικά μνημεία της Αθήνας και της Αττικής. Το 1888 τα γλυπτά περισυλλέχθηκαν από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και μεταφέρθηκαν στον χώρο του Θησείου, το οποίο την περίοδο εκείνη χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση έργων βυζαντινής τέχνης, και αργότερα στεγάστηκαν στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, όπου πολλά από αυτά εκτίθενται στους νέους μουσειακούς χώρους.

Αρχαιολογική Εφημερίς, 1973 * Weber, I, 1952 * Αθήνα, 1985 * Navari, *Contominas* 293 * Ο Κόσμος του Βυζαντινού Μουσείου, 2004.

45

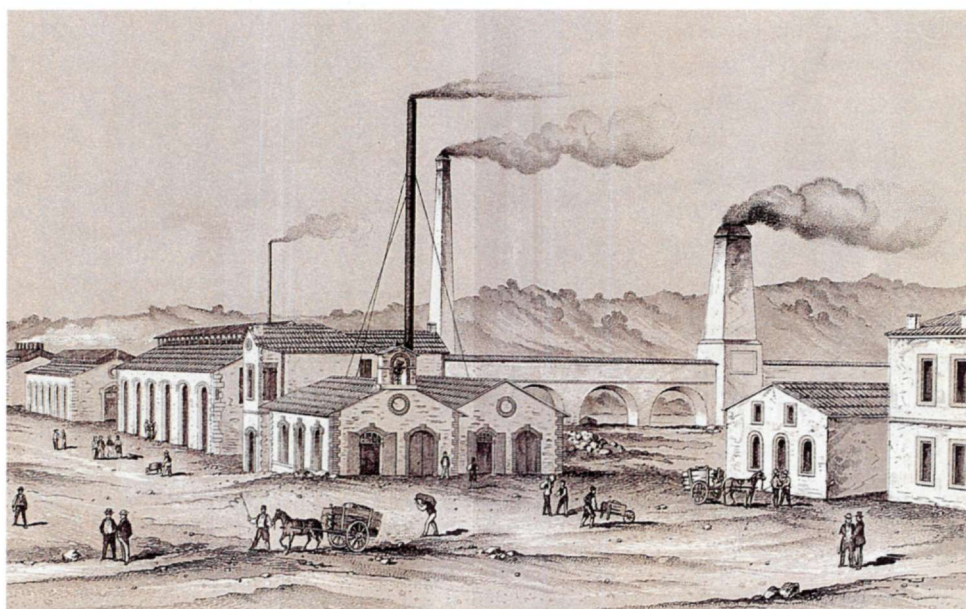
46. ΚΟΡΔΕΛΛΑΣ, Ανδρέας. *Le Laurium par André Cordella Ingénieur des Mines*, Μασσαλία, Cayer & Co., 1869 [Αθήνα, 1874].

Σχήμα: 8ο, 24 εκ.

Ο Ανδρέας Κορδέλλας γεννήθηκε το 1836 στη Σμύρνη και σπούδασε στη Γερμανία (ως το 1860) ορυκτολογία, γεωλογία και μεταλλειολογία. Σε ηλικία είκοσι τεσσάρων ετών ήρθε στην Ελλάδα, διηύθυνε τις εργασίες της γαλλικής εταιρείας Hilarion Roux στο Λαύριο και συνέχισε με εξαιρετικά αποτελέσματα τις έρευνές του σε μεταλλοφόρες περιοχές. Δραστήριο μέλος της αθηναϊκής κοινωνίας, συνέβαλε αποφασιστικά σε κάθε φιλοπρόοδη και εκσυγχρονιστική προσπάθεια, δημοσίευσε περί τις ενενήντα πέντε επιστημονικές εργασίες και διδακτικά συγγράμματα και πέθανε το 1909. Το πόνημα αυτό περιλαμβάνει την ιστορική διαδρομή της περιοχής του Λαυρίου, τη γεωλογική εξέταση της Λαυρεωτικής και μία πλήρη και αναλυτική περιγραφή της αρχαίας μεταλλευτικής και μεταλ-

λουργικής τεχνολογίας. Απευδυνόταν στο διεθνές αναγνωστικό κοινό, με σκοπό να προβάλλει τόσο τα αρχαία, ιστορικής σημασίας, μεταλλεία του Λαυρίου, όσο και την αναγεννώμενη σε αυτόν τον τόπο μεταλλευτική και βιομηχανική δραστηριότητα, την πρώτη σημαντική συγκροτημένη βιομηχανία στο νεαρό ελληνικό κράτος. Για την αναχώνευση των αρχαίων μεταλλουργικών υπολειμμάτων η γαλλική εταιρεία, με μελέτη και επίβλεψη του Κορδέλλα, κατασκεύασε 30.000 μέτρα λιθόστρωτων δρόμων, 3.000 μέτρα σιδηρόδρομο, ένα μόλο με αποβάθρα, καμίνους, πλυντήρια μεταλλευμάτων, αγωγούς, ένα ολόκληρο χωριό για τους εργαζόμενους, νοσοκομείο και ιατρική υπηρεσία, μεταμορφώνοντας έτσι τον έρημο όρμο των Εργαστηρίων σε μια ζωντανή βιομηχανική περιοχή.

Κορδέλλας, 1993 * Navari, Contominas 366 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

46

47. CURTIUS, Ernst/KAUPERT, J. A. *Atlas von Athen. Im Auftrage des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts*, Βερολίνο, Dietrich Reimer, 1878.

Σχήμα: μικρό folio, 38,5 εκ.

Ο Ε. Curtius (1814-1896), φιλόλογος και αρχαιολόγος με κλασικές σπουδές στα πανεπιστήμια Βόννης, Göttingen και Βερολίνου, το 1836 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και το 1838 περιόδευσε στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Αιγαίου. Συνέταξε ένα ενδιαφέρον έργο για την Πελοπόννησο και επέστρεψε στη Γερμανία όπου εργάστηκε ως καθηγητής στο Βερολίνο (1844-1855), ενώ το 1874 ανέλαβε τις πρώτες συστηματικές ανασκαφές του Γερμανικού Αρχαιολογικού

Ινστιτούτου στο ιερό του Διός στην Ολυμπία. Τα πορίσματα των ερευνών δημοσιεύτηκαν σε τέσσερις τόμους (1890-1897). Ασχολήθηκε με τη συγκριτική έρευνα του αρχαίου και νεότερου ελληνικού πολιτισμού. Ο J.A. Kaupert εργάστηκε από το 1875 για τη χάραξη τοπογραφικού χάρτη των Αθηνών. Το 1863 δημοσιεύτηκε από τον Α. Ρουσόπουλο η πρώτη έκδοση των ανασκαφών για την περιοχή του Κεραμεικού, το 1870 συνεχίστηκαν οι έρευνες από την Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία πάντα σε συνεργασία με τους Γερμανούς επιστήμονες. Ο *Άτλαντας* αυτός, που περιέχει δώδεκα πίνακες, συντάχθηκε σε συνεργασία με το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Στον συγκεκριμένο πίνακα σχεδιάστηκαν τα επιτύμβια μνημεία του 4ου π.Χ. αι. όπως υψώνονται στην «Οδό των τάφων» στο αρχαίο δημόσιο νεκροταφείο του Κεραμεικού. Διακρίνονται από αριστερά η στήλη του Δεξίλεω, ο περίβολος των αδελφών Αγάθωνος και Σωσικράτους, ο μαρμάρινος ταύρος στον περίβολο του Διονυσίου από τον Κολλυτό, και κάτω, το επιτύμβιο μνημείο της Ηγησούς, μία ανθεμωτή στήλη – η αρχαιότερη με παράσταση λουτροφόρου. Πολλά από τα ταφικά μνημεία φυλάσσονται σήμερα στο Μουσείο του Κεραμεικού και στο Αρχαιολογικό Μουσείο ενώ στη θέση τους τοποθετήθηκαν εκμαγεία.

Knigge, 1990 * *Περιηγητές στη Μάνη*, 1993 * Καρδαμίτση-Αδάμη – Παπανικολάου-Κρίστενσεν, 1997 * Navari, *Contominas* 177.

48. HOLDT, Hanns/HOFMANNSTHAL, Hugo von. *Griechenland Baukunst Landschaft Volksleben*, Βερολίνο, Ernst Wasmuth [1923].

Σχήμα: 4ο, 35 εκ.

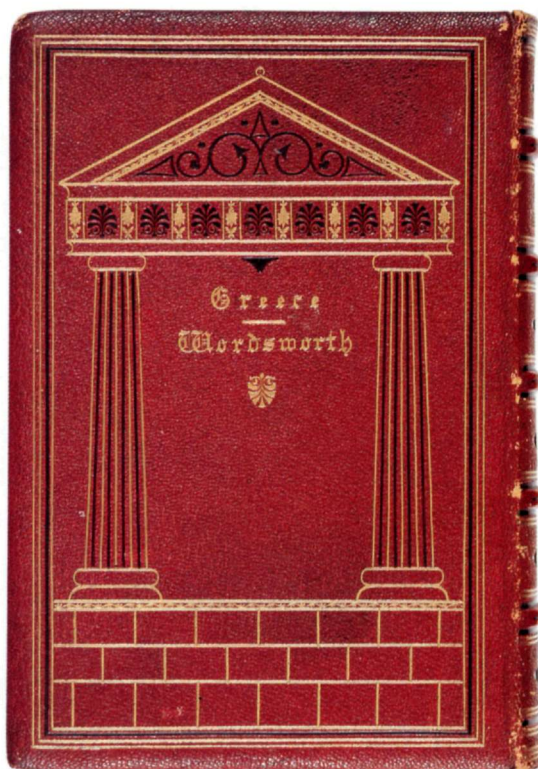
Λεύκωμα εκατόν ογδόντα περίπου σελίδων με φωτογραφίες, καρπός ταξιδιών στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, πιθανότατα γύρω στα 1920. Το εισαγωγικό κείμενο είναι του H. von Hofmannsthal, οι λήψεις του H. Holdt, ενώ παρατίθενται επεξηγήσεις στα αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά. Πόλεις, μνημεία, νησιά, τοπία, αρχαιολογικές τοποθεσίες ξεδιπλώνονται με αυτό το αόριστο κάτι, το ζωντανό στοιχείο που εμπλέκεται με τη δεξιοτεχνία, το στοιχείο που συνδέει τη φωτογραφία με τη ζωή και πρέπει να είναι ειλικρινούς συναισθήματος και εμπειρίας. Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή: «Απ' όλα τα ταξίδια, το προσκύνημα στην Ελλάδα είναι το πιο πνευματικό και συνάμα ψυχικό». Άτομο εμπνευσμένο ο Holdt, τη στιγμή της λήψης δημιουργεί με τον φακό ιστορία. Αυτό είναι αυτό: στο φωτογραφικό απότυπο χωρίς επιτήδευση ή σκοπιμότητα, είτε αποτυπώνει ένα τοπίο, είτε σκηνοθετεί, είτε μεταπλάθει σε καλλιτέχνημα το θέμα, είτε μετουσιώνει την ιστορική στιγμή σε αιωνιότητα. Οι μορφές των γυναικών στην Αθήνα, με εθνικές ενδυμασίες αναμιγνύουν στοιχεία κλασικής ομορφιάς, τοπικής ιδιαιτερότητας και σύγχρονα πρότυπα.

Navari, *Contominas* 331 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

49. WORDSWORTH, Christopher. *Greece, Pictorial, Descriptive and Historical. A New Edition, carefully revised*, Λονδίνο, John Murray, 1859.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 24 εκ.

«Για να περιγράψει κάποιος την Αθήνα πρέπει να γίνει Αθηναίος και να μιλήσει τη γλώσσα. Θα πρέπει να έχει παρατηρήσει επί μακρόν τη γη της με ένα αίσθημα σχεδόν δρησκευτικής ευλάβειας... η πρώτη ιστορία της θα πρέπει να

49

είναι γι' αυτόν επιστήμη, οικεία και αυθόρμητα να ευδοκιμήσει στη σκέψη του... δεν πρέπει να είναι χώρος με σκιές... η γλώσσα της Μυθολογίας πρέπει να είναι η φωνή της Αλήθειας, οι ναοί της σχολές της Τέχνης... δεν πρέπει να του δίνουν υλικό μόνο για τον χρωστήρα ή τη γραφίδα του, αλλά υλικό για την αγάπη και για τα αισθήματά του... σε αυτό τον τρόπο οδηγούμαστε για να συγκρίνουμε τη μονιμότητα και το σφρίγος του πνεύματος και της ευφυΐας που παρήγαγε αυτά τα δημιουργήματα. Δεν ψάχνουμε για την Αθήνα μόνο στην Αθήνα. Τούτη η επιγραφή γράφτηκε γι' αυτήν: *εδώ είναι η καρδιά· το πνεύμα είναι παντού*».

Περικληγές στη Μάνη, 1993 * Τσιγκάκου, 1981 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Wordsworth, *Ελλάδα*, 1999 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contominas* 812 * Νο 12 και 37 του Καταλόγου.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

*Χερσαίοι και θαλάσσιοι σταθμοί
στους δρόμους των περιηγητών*

Ι. ΑΣΠΙΩΤΗ, Μαρία/PUAUX, René. *Corfou Préface de Sir James Rennel [sic] Rodd Trente-Deux eaux-fortes originales de Lyc. Kogévinas et quinze reproductions en taille-douce de cartes et gravures anciennes*, Παρίσι, L'Art Grec [1930].

Σχήμα: 4ο, 26 εκ.

Ιστορικο-ηθογραφική μονογραφία για την Κέρκυρα, σε πεντακόσια εβδομήντα αντίτυπα, που συντάχθηκε από την Μ. Ασπιώτη και τον γνωστό Γάλλο ελληνιστή R. Puaux. Το έργο κοσμούν, εκτός κειμένου, είκοσι αναπαραγωγές χαρακτικών του 19ου αιώνα και, εντός κειμένου, τριάντα δύο σχέδια του Λυκούργου

1

Κογεβίνα. Ο Κερκυραίος ζωγράφος και χαράκτης γεννήθηκε το 1887 από εύπορη και καλλιεργημένη οικογένεια, παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή Καλών Τεχνών, συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι (1905-1908), όπου ειδικεύτηκε στις γραφικές τέχνες, συναναστράφηκε πολλούς γνωστούς καλλιτέχνες, υπηρέτησε ως έφεδρος αξιωματικός στους Βαλκανικούς Πολέμους, έκανε πολλές ατομικές εκθέσεις και πέθανε από φυματίωση το 1940 στην Αθήνα. Στα χαρακτηριστικά του, τα ηθογραφικά θέματα αποπνέουν ευαισθησία, ενώ τα τοπιογραφικά εκπέμπουν το ελληνικό φως· σε όλα διακρίνεται μια ποιητική μετάφραση της πραγματικότητας. Η αναπαραγωγή του χαρακτηριστικού προέρχεται από έργο του Άγγλου ζωγράφου J. Cartwright, ο οποίος παρέμεινε (1816-1821) στην Κέρκυρα και δημοσίευσε στο έργο του *Views in the Ionian Islands* και άλλα παρόμοια θέματα εμπνευσμένα από την παραμονή του στο

αγγλοκρατούμενο νησί. Η Κέρκυρα, από τους πρώιμους ήδη αιώνες του περιηγητισμού, αποτελούσε το πρώτο βενετικό λιμάνι όπου στάθμευαν τα πλοία που απέπλεαν από τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία με προορισμό την ανατολική Μεσόγειο. Τα χρόνια της αγγλικής κυριαρχίας στα Επτάνησα το ταξιδιωτικό ρεύμα σημαίνει την επικράτηση των αγγλικής καταγωγής επισκεπτών, οι εκδόσεις των οποίων αποκτούν τον χαρακτήρα πραγματείας, ανθρωπογεωγραφίας και ιστορίας, με λυρικές περιγραφές για το φυσικό κάλλος της νήσου.

Τόπος και Εικόνα, VI, 1983 * Τσιγκάκου, 1981 * Concina – Νικηφόρου-Testone (επιμ.), 1994 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 20.

2. NAPIER, Charles James. *The Colonies: treating of their value generally — Of the Ionian Islands in particular...*, Λονδίνο, T. and W. Boone, 1833.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Σημαντικό περιηγητικό έργο για τα Ιόνια νησιά από τον στρατηγό Napier, ο οποίος παρέμεινε στην Κεφαλλονιά από το 1822 έως το 1830 και συνέγραψε και άλλα έργα για την Επανάσταση, την Ελλάδα και την Κεφαλλονιά ειδικότερα, όπου διακρίνουμε τη διεισδυτική πολιτική ματιά του συγγραφέα, την παρατηρητικότητα του σχετικά με τη νοοτροπία και τη συμπεριφορά των κατοίκων, καθώς και λεπτομερή περιγραφή της διοίκησης, αλλά και της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της νήσου. Η Κεφαλλονιά, την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (1500-1797), παρέμεινε το δεύτερο σημαντικό λιμάνι στους θαλάσσιους δρόμους από την Αδριατική στην ανοιχτή Μεσόγειο· η πλούσια παραγωγή της σταφίδας προσπόριζε σημαντικά έσοδα στην βενετική εξουσία αλλά και στους ντόπιους, ενώ το εμπόριο, η ναυτιλία και τα γράμματα διέγραφαν μια αξιοσημείωτη πρόοδο. Με έντονες φιλελεύθερες εξεγέρσεις στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα οι κάτοικοι συνέχισαν να αγωνίζονται, και την περίοδο της αγγλοκρατίας, για τις πολιτικές ελευθερίες. Στο σχέδιο απεικονίζονται η αγορά και δημόσια κτήρια στο λιμάνι του Ληξουρίου, τα οποία και περιγράφονται αναλυτικά στο κείμενο του συγγραφέα.

Ansted, 1863 * Παρτζ, 1892 * *IEE*, ΙΓ, 1977 * Μοσχόπουλος, 1985 * Navari, *Contominas* 500.

3. MARCHEBEUS, —. *Voyage de Paris à Constantinople par bateau à vapeur. Nouvel itinéraire orné d'une carte et de cinquante vues et vignettes sur acier...*, Παρίσι, A. Bertrand, 1839.

Σχήμα: 8ο, 26 εκ.

Η ένταξη της Ελλάδας στο Grand Tour (το απαραίτητο ταξίδι κάθε Άγγλου ευγενούς στην Ανατολή), αλλά και η μεγάλη ταξιδιωτική κινητικότητα επέ-

τρεψε στον κάθε ευκατάστατο Ευρωπαίο να έχει ανοιχτό πια δρόμο για κάθε αναζήτηση και εξειδίκευση. Η μαζική μετακίνηση εισβάλλει, συνθλίβεται η προσωπική περιπέτεια, η αρχαία σοφία χάνεται στην καθημερινότητα και η Ανατολή γίνεται ψυχαγωγία. Η εφαρμογή του ατμού στα μέσα μεταφοράς με-τάλλαξε τους πλάνητες ταξιδιώτες, βαθμιαία, σε μετακινούμενους τουρίστες. Η δυναμική αυτή μετατροπή πλέχει τη μεγαλόπρεπη είσοδο της πρώτης ατμοκίνητης θαλαμηγού στα ύδατα της Ανατολής (Απρίλιος-Αύγουστος 1833). Η «κρουαζιέρα» οργανώθηκε από τον Marchebeus και κατάγραφε από τον ίδιο και τον J. Giraudeau. Το ταξίδι ξεκίνησε από τη Μασσαλία και μέσω Γένοβας, Νάπολης και Μεσσήνης οι ευγενείς επιβάτες έφθασαν στις Συρακούσες.

3

Ύστερα συνέχισαν στη Μάλτα, στην Κέρκυρα, στην Πάτρα, στους Δελφούς, στη Ζάκυνθο, στην Ολυμπία, στο Ναυαρίνο, στο Ναύπλιο, στην Ύδρα, στην Αίγινα και στην Αθήνα. Περιπλέοντας το Σούνιο κατευδύνθηκαν στη Σμύρνη, τη Μυτιλήνη, την Τροία, και την Κωνσταντινούπολη, για να ξαναπλεύσουν προς τη Σύρο, τη Δήλο, τα Κύθηρα και να επανέλθουν στη Μάλτα και στις σικελικές πόλεις. Οι Συρακούσες, φημισμένη πολιτεία, με το δυναμικό αρχαιο-ελληνικό παρελθόν, τη γραφική χερσόνησο-λιμάνι, τις αρχαιότητες, τα λατομεία, και τους συγκινητικούς μύθους, επέτρεπε στους επισκέπτες ένα πρώτο εμπνευσμένο «βύθισμα» σε ιδεαλιστικά και πραγματικά στοιχεία της ελληνικής Ανατολής.

Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 442
* Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

4. WARSBERG, Alexander, Freiherr von. *Ithaka. Mit 5 Aquarell-farbendruckten, 1 Karte und 40 Phototypien nach originalen von Ludwig Hans Fischer, Biévny, Carl Gerold's Sohn, 1887.*

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Με πέντε υδατογραφίες, έναν χάρτη και σαράντα σχέδια εντός του κειμένου, το οδοιπορικό αυτό του Γερμανού περιηγητή αναφέρεται στο ταξίδι του στην Κέρκυρα, την Κεφαλλονιά και την Ιθάκη, ταξίδι που πραγματοποιήθηκε την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1885. Στο νησί του Οδυσσέα οι έρευνες του W. Gell στους ίδιους χώρους, στην αρχή του 19ου αιώνα, ήταν πιο συστηματικές, ενώ οι αναζητήσεις του Warsberg επικεντρώνονται στις ομηρικές τοποθεσίες περισσότερο ρομαντικά παρά επιστημονικά. Η ένωση των Ιονίων νήσων με το ελληνικό βασίλειο το 1864 δεν επέφερε καμία ουσιαστική αλλαγή στην εισροή ταξιδιωτών, μάλλον ανέκοψε τη σιγουριά τους. Εντούτοις οι αρχαιολογικές έρευνες και οι γεωγραφικές μελέτες βρήκαν πρόσφορο έδαφος και η λεπτομερής περιγραφή του φυσικού περιβάλλοντος, οι ιστορικές αναδρομές, τα γραφικά στιγμιότυπα και η «μετάβαση», με αφορμή το ταξίδι, σ'έναν κόσμο ταυτόχρονα επιθυμητό αλλά «ξένιο» είχαν πάντα τους συνεχιστές τους.

Παρτζ, 1892 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 787.

5. PALMER, Roger, Earl of Castlemaine. *Das von den Türcken auffs äusserst bedrangte, Aber: Durch die Christliche Waffen der heroischen Republic Venedig auffs tapfferst beschützte Candia..., Φρανκφούρτη, Wilhelm Serlin, 1669.*

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Η Κρήτη αποτελούσε πάντα το κέντρο του βενετικού αποικιακού κράτους και απόκτησε μεγαλύτερη σημασία όταν, βαθμιαία, άλλα βενετικά λιμάνια περνούσαν στα χέρια των Οθωμανών (Χαλκίδα 1470, Μεθώνη 1500, Μονεμβασία, Ναύπλιο 1540, Κύπρος 1571). Το λιμάνι του Χάνδακα ή Candia αποτελούσε τον μόνο και αναγκαίο σταθμό για όλα τα καράβια πριν αυτά συνεχίσουν από και προς την ανατολική Μεσόγειο (Κύπρο, Αγίους Τόπους), το Αιγαίο (Κυκλάδες, Χίο κλπ.) ή ακόμα και προς την Αίγυπτο ή την Κωνσταντινούπολη. Στρατηγικής σημασίας η θέση της Κρήτης, την οποία ο σουλτάνος δεν σταμάτησε να υποβλέπει και φυσικά να σκέπτεται την κατάληψή της, με πρώτο και δυσκολότερο εγχείρημα την άλωση του Χάνδακα. Μετά την πτώση της δυτικής και ανατολικής Κρήτης, η πολιορκία του Χάνδακα άρχισε τον Μάιο του 1648, κράτησε είκοσι ένα χρόνια, ως τον Σεπτέμβριο του 1669, και ήταν στην πραγματικότητα όχι μόνο η σύγκρουση δύο αντιπάλων, αλλά η σύγκρουση του χριστιανικού με τον μωαμεθανικό κόσμο. Η συνταρακτική ιστορία της πιο μακρόχρονης πολιορκίας

στην ιστορία όλων των πολέμων καταγράφηκε με όλες τις λεπτομέρειες σε πολλές αφηγήσεις από τους χριστιανούς και παραδόθηκε αμέσως μετά την πτώση στο αναγνωστικό κοινό όλων των ευρωπαϊκών γλωσσών. Στο συγκεκριμένο έργο η αφήγηση ξεκινά το 1646 και ανά έτος αναφέρεται σε όλες τις πολεμικές επιχειρήσεις και αναλυτικότερα, ανά μήνα, στα γεγονότα των ετών 1667-1669. Μετά την παράδοσή του ο Χάνδακας παρέμεινε, σε όλη την περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας, λιμάνι ανεφοδιασμού και κέντρο εμπορίου.

Ενδεικτικά για την πολιορκία, Βακαλόπουλος, 1968 * IEE, I, 1974 * Navari, Contominas 523.

6

6. ENDERLIN, Jacob, εκδότης. *Die hohe Stein-Klippen und Gebürge Cyaneae, Olympus und Athos... Weissen Meer, am Bosphoro-Thracico in Europa ligende, desz Griechischen Reichs haubt =und der Ottomannischen Porten dermahlige Residentz =Stadt Byzantz, Roma Nova, Stampol oder Constantinopel..., Augsburg, Anthonius Neperschmidt, 1688.*

Σχήμα: μικρό folio, 30 εκ.

Τα έργα του περιελάμβαναν κυρίως πίνακες εμπνευσμένους από τις εκστρατείες της Ιεράς Συμμαχίας ενάντια στους Οθωμανούς (1684-1690). Αντέγραψε και επιμελήθηκε με άρτια τεχνική τα ίδια θέματα που εμφανίζονται σε προγε-

νέστερα γεωγραφικά έργα, αν και είχε εκδώσει ήδη από το 1685 το *Die Grosse Welt-Beruffene in Thracien oder Romanien am Hellespont Ligende Haupt-Stadt Bisanz, Neu Rom, Constantinopel, oder nach Turckischer Benennung Stampol*. Βασίστηκε κυρίως στα έργα των: V.-M. Coronelli (π.χ. οι πίνακες Πάτρα, Θεσ/νίκη, Βόλος, κάστρα της Μάνης, Μονεμβασία κλπ.), S. Münster (π.χ. Αθήνα, Άγιον Όρος), N. de Nicolay (ανθρώπινοι τύποι λαών της Ανατολής), P. Belon (χλωρίδα και πανίδα), Ol. Dapper (Ρόδος), J. Peeters (Δαρδανέλλια) και στους χαρτογράφους A. Ortelius και G. Mercator. Έως το 1693 ο J. Enderlin κυκλοφορούσε μία τουλάχιστον έκδοση κάθε χρόνο. Τα κρητικά λιμάνια αποτελούσαν πρωταρχικά θέματα σε όλη τη χαρτογραφική παραγωγή των Βενετών ως τα τέλη του 17ου αιώνα.

Weber, II, 1953 * Navari, *Contominas* 239 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

7. DAPPER, Olfert. *Naukeurige Beschryving der Eilanden in de Archipel der Middelantsche Zee... Cyprus, Rhodes, Kandien, Samos, Scio, Negroponte, Lemnos, Paros, Delos, Patmos..., Άμστερνταμ, Wolfgangh, Waesbergen, Boom, Someren & Goethals, 1688.*

Σχήμα: folio, 37,5 εκ.

Ο Φλαμανδός γιατρός και λόγιος Ol. Dapper (1636-1689) αφιερώθηκε στις γεωγραφικές μελέτες τεκμηριώνοντας την ευρυμάθειά του με την παράδοση των πηγών στα έργα του. Βασίστηκε στην αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία και παραπέμπει στους: Ηρόδοτο, Πausανία, Πλούταρχο, Πτολεμαίο, Στράβωνα, Πλίνιο, Απολλώνιο, Ησύχιο, Πομπόνιο Μέλα, Σολίνο, Στέφανο Βυζάντιο, Ιωάννη Χρυσόστομο κ.ά. Χρησιμοποιεί επίσης τους πορτολάνους, τα νησολόγια (Buondelmonti, Bordone, Porcacchi, Boschini, Coronelli), σύγχρονες του περιηγητικές μαρτυρίες (Belon, Sandys, Du Loir, Spon, Wheler κ.ά.), έγκυρους χάρτες της εποχής του (Blaeu) και τις πληροφορίες Ολλανδών εμπόρων. Το έργο κυκλοφόρησε γαλλικά (1703, 1730) και το απόσπασμα για την Κρήτη και ελληνικά (1836, 1999). Το εξαιρετικά ενδιαφέρον σχεδιάγραμμα για το Ρέθυμνο παραδίδει λεπτομέρειες από τη Φορτέτζα (Duomo, αποθήκες, δεξαμενές, κατοικίες του ρέκτορα και του Συμβούλου και άλλα κτήρια στρατωνισμού), το λιμάνι (πύργος, λότης), καθώς και από περιοχές εκτός της οχυρωμένης πόλης, όπου διακρίνονται οι ποταμοί Πλατανιάς, Πετρές, Μουσελάς, ο καλλιεργημένος κάμπος και τα αγκυροβόλια κοντά στο κάστρο και όχι στις αμμόδεις ακτές ανατολικά και δυτικά της πόλης. Το Ρέθυμνο παραδόθηκε από τους Βενετούς στους Τούρκους τον Νοέμβριο του 1646.

Τόπος και Εικόνα, I, 1978 * Dapper, 1999 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Στεριώτου, 1992 * Navari, *Contominas* 190 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

Kasteel en
ZANTH

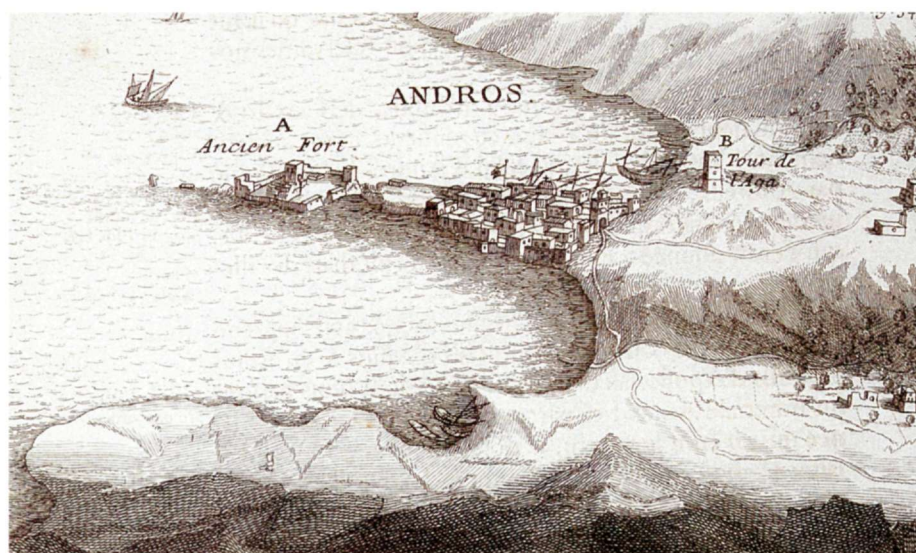

8. TOURNEFORT, Joseph Pitton de. *Relation d'un Voyage du Levant... Contenant l'histoire ancienne et moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des côtes de la Mer Noire... et de l'Asie Mineure...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Imprimerie Royale, 1717.

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Διάσημος γιατρός και φυσιοδίφης ο J. Pitton de Tournefort (1656-1708), όταν ο Λουδοβίκος 14ος του ανέθεσε να φέρει νέα φυτά για τον Βασιλικό Βοτανικό Κήπο, είχε ήδη ταξιδέψει στη Δυτική Ευρώπη, είχε εκδώσει βοτανολογικά συγγράμματα και είχε καταρτίσει μια θαυμάσια συλλογή από περίπου 50.000 βιβλία, αλλά και ενδυμασίες, όπλα, ορυκτά, όστρακα και άλλα αξιοπερίεργα. Ξεκίνησε για την Εγγύς Ανατολή την άνοιξη του 1700, περιηγήθηκε τριάντα οκτώ νησιά του Αρχιπελάγους και όλη τη βόρεια Μικρά Ασία, τον Πόντο και

8

την Αρμενία. Η πρώτη έκδοση του χειρογράφου του έγινε το 1717, ακολούθησαν πολλές επανεκδόσεις, ενώ το έργο του μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες—το πρώτο μέρος του και ελληνικά—και αναδείχθηκε τους τρεις επόμενους αιώνες σε βασικό εγχειρίδιο κάθε ταξιδιώτη γι' αυτές τις περιοχές. Πέθανε το 1708. Ακολουθώντας μια συγκεκριμένη μέθοδο περιγραφής των πολιτειών που συναντά, οι πληροφορίες του αφορούν την τοπογραφία, την οικονομία, τη διοίκηση, την εθνολογική σύνδεση, τα ήθη και τις συνήθειες του καθημερινού βίου, αποδεικνύοντας ότι η αλήθεια της γνώσης προσεγγίζεται με την έρευνα, τη συστηματική μελέτη, την ταξινόμηση και τη γενίκευση. Ο Tournefort είναι ο πρώτος που δίνει «ταξιδιωτική υπόσταση» στα νησιά του Αρχιπελάγους προσφέροντας όχι μόνο υλικό που καλλιεργούσε την αναζήτηση αλλά και αναδεικνύοντας τον αστείρευτο πλούτο και την ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου.

Για την Άνδρο αρχίζει με τις εξηγήσεις για τις ονομασίες της –κατά Πausανία, Πλίνιο, Διόδωρο, Πλούταρχο– και τη γεωγραφική της θέση και μορφή, αναφέρει τα χωριά, τα προϊόντα, τις αρχαιότητες, τη διοίκηση και την ιστορία της νήσου, επισκέπτεται τον Αγά και τα ερείπια στην Παλαιόπολη, διανυκτερεύει στο μοναστήρι της Παναγιάς, παραμένει και στους δύο μεγάλους οικισμούς, το Κάστρο και το Γαύριο, και παρόλο που βρέθηκε στα τέλη Νοεμβρίου στο νησί σημειώνει: «Βγαίνοντας από την πόλη [το Κάτω Κάστρο] συναντούμε τους ωραιότερους κάμπους του κόσμου».

Pitton de Tournefort, *Voyage*, 1982 * *Τόπος και Εικόνα*, II, 1979 * Pitton de Tournefort, *Ταξίδι*, 2003 * Navari, *Contominas* 743 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

9. ROUX, Joseph. *Recueil des principaux plans, des ports, et rades de la Mer Méditerranée extraits de ma Carte en Douze Feüilles...*, Μασσαλία, Roux, 1764.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, oblong, 19,5x25 εκ.

Οι υδρογραφικές μελέτες και μετρήσεις των ακτών συστηματοποιούνται τον 18ο αιώνα και σ' αυτές αποτυπώνονται ο διαμελισμός των ακτών, τα βάθη, τα αγκυροβόλια και ενίοτε οικισμοί, κάστρα, μύλοι, φάρoi κλπ., όλα συγκεντρωμένα σε αναλυτικές συλλογές προς χρήση των ναυτικών. Όπως ο Bellin, ο Alagna ή ο Allezard, ο Roux, υδρογράφος του βασιλιά της Γαλλίας, συγκεντρώνει στο έργο αυτό εκατόν εβδομήντα χάρτες-λιμενοδείκτες όλης της Μεσογείου, από τους οποίους σαράντα περίπου αφορούν ελληνικές ακτογραμμές. Στον συγκεκριμένο λιμενοδείκτη αποτυπώνονται οι ακτές της Χίου από το νότιο άκρο, τον Καβο-Μάστιχο (ή Καβο-Ουρά), στην αρχαιότητα Φαναία, ως την περιοχή βορειότερα της Δασκαλόπετρας. Διακρίνονται το λιμάνι και η πόλη της Χίου με το παραθαλάσσιο κάστρο της και βορειότερα η συστάδα των μύλων, χαρακτηριστικό της ακτής σε όλες τις εγχάρακτες απόψεις με αυτό το θέμα που δημοσιεύτηκαν ήδη από τον 17ο αιώνα.

Χαρακτικά Χίου, χ.χ. * Σκανδαλίδης, 2001 * Navari, *Contominas* 626.

10. DRUMMOND, Alexander. *Travels through different Cities of Germany, Italy, Greece, and several parts of Asia, as far as the banks of the Euphrates...*, Λονδίνο, W. Strahan for the author, 1754.

Σχήμα: folio, 35,5 εκ.

Ο Άγγλος A. Drummond, που ταξίδεψε στην ανατολική Μεσόγειο (1744-1751), δημοσίευσε το 1754 τις επιστολές που έστειλε στον αδελφό του. Τον Αύγουστο του 1744 βρισκόταν στη Βενετία και τον Μάρτιο του 1745 στην Κύπρο. Πιθανότατα έμπορος, χρημάτισε αργότερα πρόξενος της Αγγλίας (1754-1756) στο Χα-

λέπι της Συρίας. Το 1751 είχε αναλάβει παρόμοια καθήκοντα στην Κύπρο, όπου οι περιοδείες του κάλυψαν χίλια περίπου χιλιόμετρα. Τα σχέδια που κοσμούν το έργο του σχολαστικού και δύστροπου αυτού ταξιδιώτη είναι καμωμένα με σαφήνεια και επιμέλεια και «αποδίδουν» περισσότερο από τα γραπτά του. Η καταγραφή των βυζαντινών και μεσαιωνικών μνημείων της Κύπρου είναι περισσότερο πληροφοριακή παρά αισθητική, ενώ γίνεται εξαιρετικά λεπτομερής για τις εμπορικές δραστηριότητες, το δίκαιο και την πολιτική κατάσταση της νήσου. Εδώ απεικονίζονται: ο Αγ. Χαράλαμπος στη Ζάκυνθο, «εκεί όπου κρεμάστηκαν τριάντα εννέα πειρατές», ο όρμος του Αγ. Νικολάου στα Κύθηρα με τον οικισμό και το Κάστρο και σχέδιο του λιμένα της Μυκόνου όπως τον αντίκρισε από το καράβι: «... 15 Νοεμβρίου και ο καιρός ήταν πολύ άσχημος, βγήκαμε τελικά στην ακτή και δειπνήσαμε με τον Βρετανό υποπρόξενό μας στη νήσο».

Τόπος και Εικόνα, II, 1979 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Σεβέρη, 2003 * Navari, *Contominas* 221 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

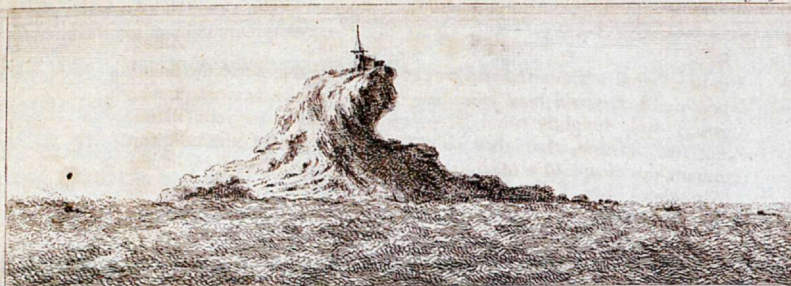
II. CARNE, John. *Syria, The Holy Land, Asia Minor, et.c. Illustrated. In a series of views, drawn from nature by W.H. Bartlett, William Purser...*, τόμ. I-III, Λονδίνο, Fisher, Son & Co., 1836-1838.

Σχήμα: 4ο, 26,5 εκ.

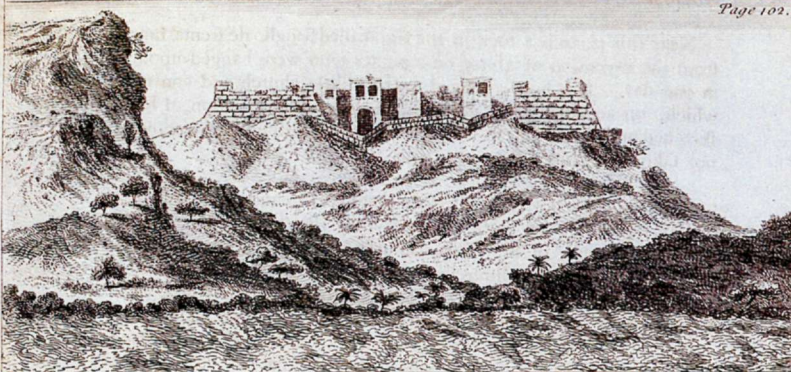
Μια ακόμη συνεργασία –από τον εκδοτικό οίκο των Fischer– που βασίστηκε στην προοπτική μιας πολύτομης εικονογραφημένης έκδοσης για την Οθωμανική Αυτοκρατορία μας κληροδότησε αυτό το λεύκωμα. Τα κείμενα του Carne επεξηγούν τα σχέδια των W. H. Bartlett, W. Purser και Th. Allom, όπου απεικονίζονται μνημεία και τοποθεσίες από τη Συρία, τους Αγίους Τόπους και τη Μικρά Ασία. Ο Bartlett πρέπει να πρωτοταξίδεψε στην Ανατολή το 1834-1835. Στον τρίτο τόμο του έργου υπάρχουν σχέδια του Allom που ταξίδεψε πιθανότατα το 1836-1837. Το έργο επανεκδόθηκε και αντιγράφηκε, όπως και το *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor* του ίδιου εκδοτικού οίκου, και τα χαρακτηριστικά του δημοπρατούνται συνήδως σε λυτή μορφή. Ακόμα και τη νύχτα το λιμάνι της Σύρου εντυπωσίαζε τους ταξιδιώτες με τους δύο οικισμούς κτισμένους αμφιδεατρικά στους δύο λόφους. Την ημέρα η θέα ήταν ακόμα πιο γοητευτική: «... το νησί είναι άγονο, παράγει μόνο λίγο κρασί, κριθάρι, ξερά σύκα και λαχανικά. Το λαζαρέτο δεν ήταν και ο πιο φιλόξενος χώρος σε αντίθεση με την οικία του Βρετανού προξένου. Το εμπόριο στη Σύρα αυξάνει θεαματικά... περισσότερα από εκατό σκάφη από πολλά κράτη βρίσκονται συνήδως στο λιμάνι. Καράβια από την Οδησό ή την Αλεξάνδρεια, την Αγγλία ή την Τεργέστη στον δρόμο από και προς την Κωνσταντινούπολη».

Kokkou, 1993 * Yavuz, χ.χ. * Navari, *Contominas* 124 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

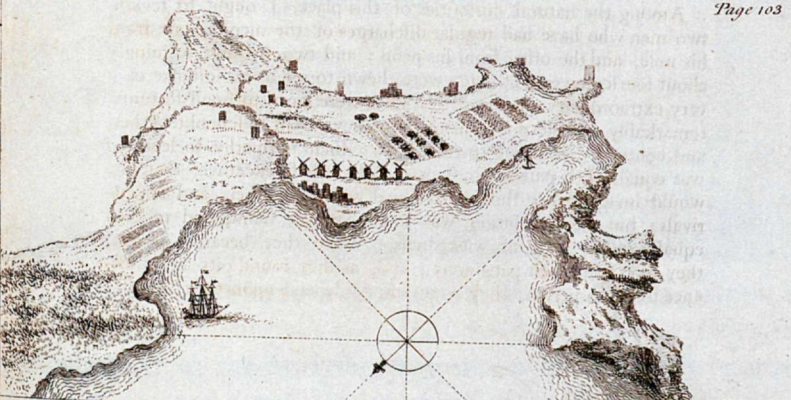

Scoglio dei Trenta Nove at Zante.

Castle of Cythra.

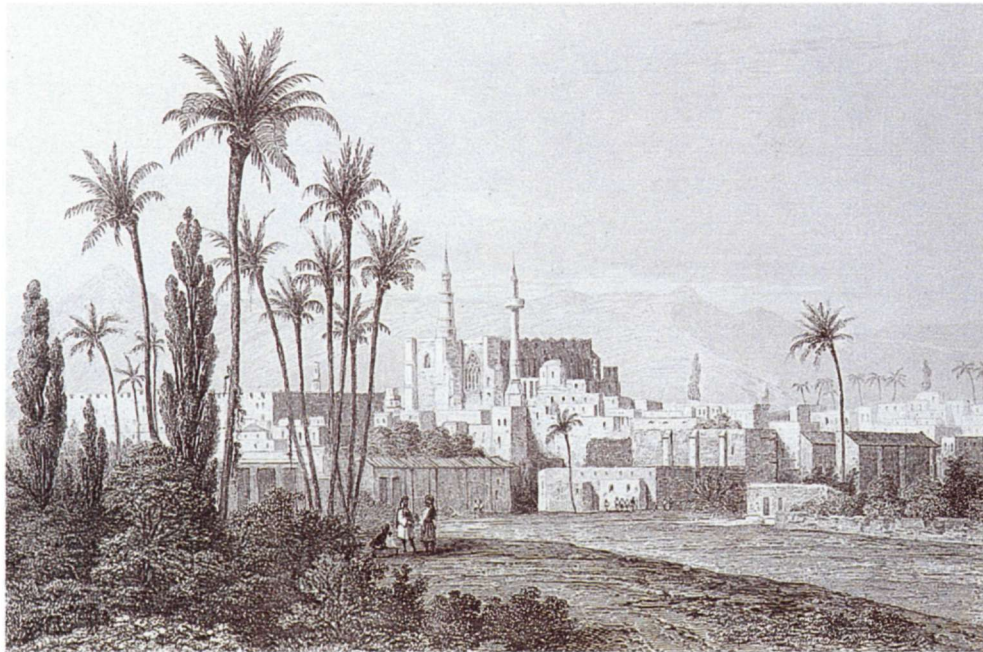
Port of Myconus.

12. LACROIX, Pierre Louis. *Iles de la Grèce*, Παρίσι, Firmin Didot Frères, 1853.

Σχήμα: 8ο, 26 εκ.

Από την Κέρκυρα ως την Κύπρο και από τα Πριγκηπόννησα ως τη Κρήτη, το εγκυκλοπαιδικό αυτό έργο στη σειρά *L' Univers* περιγράφει τα νησιά της «ελληνικής παρουσίας». Η θάλασσα που τα ενώνει και τα χωρίζει ταυτόχρονα, η ποικιλία και οι ιδιαιτερότητες του καθενός οδηγούν τον συγγραφέα, μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, στη σύνταξη, όπως λέει και ο ίδιος, μονογραφιών για όλα τα νησιά, σε πέντε μέρη: η γεωγραφική περιγραφή, η αρχαία ιστορία, ο πολιτισμός στα αρχαία χρόνια, η αφήγηση των γεγονότων στη μεσαιωνική και νεότερη περίοδο και τέλος η σύγχρονη εποχή, με πληροφορίες γύρω από την οικονομία, τη διοίκηση, την κοινωνία. Ο συγγραφέας –ξεκινώντας από το

12

έργο του Dapper του 17ου αιώνα, στο οποίο θεωρεί ότι οι πληροφορίες δίδονται αρκετά συγκεχυμένα— οφείλει πολλά στις μελέτες και τις εργασίες μελών της Γαλλικής Σχολής, η οποία «γίνεται ισάξια της “αδελφής της” Ακαδημίας της Ρώμης» και προσφέρει τα μέγιστα στην έρευνα των πολιτισμών. Η Αμμόχωστος περιήλθε το 1487 στους Βενετούς, οι οποίοι αξιοποίησαν το λιμάνι και έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην οχύρωσή της. Οι Τούρκοι την κατέλαβαν το 1571 ύστερα από εντεκάμηνη αντίσταση. Η εμπορική κίνηση στο λιμάνι αυξήθηκε τον 18ο αιώνα και μετά το 1827 η πόλη είχε αναπτυχθεί περισσότερο από όλα τα άλλα αστικά κέντρα της νήσου.

13. TUROT, Henri. *L'Insurrection Crétoise et la Guerre Gréco-Turque Ouvrage contenant soixante-quatorze illustrations d'après les photographies de l'auteur*, Παρίσι, Hachette, 1898.

Σχήμα: 8ο, 19 εκ.

Ο συγγραφέας παρέμεινε στην Κρήτη το 1897 κατά τη διάρκεια των εύφλεκτων συγκρούσεων και, αργότερα, βρέθηκε στην Αθήνα και στην πρώτη γραμμή των πολεμικών γεγονότων στη Θεσσαλία και τη βόρειο Ελλάδα. «Αιώνια ανοιχτό και ποτέ λυμένο, το Ανατολικό Ζήτημα είναι πάντα επίκαιρο», σημειώνει στην εισαγωγή. Με αφηγηματικό χαρακτήρα, υπευθυνότητα και οξυδερκείς παρατηρήσεις, χωρίς να παραλείπει ανεκδοτολογικά στοιχεία, ο Turot γίνεται ο πολεμικός ανταποκριτής της εποχής, μιας εποχής που η ελληνική ιστορία διαταράχθηκε από αλλεπάλληλους πολέμους με την προσδοκία της Ένωσης, όσον αφορά την Κρήτη, και της απελευθέρωσης, όσον αφορά τον Βορειοελλαδικό χώρο, ενώ η συμμετοχή των συμμαχικών δυνάμεων δεν ήταν πάντοτε ευνοϊκή για το έθνος. Οι εβδομήντα τέσσερις φωτογραφικοί πίνακες στο βιβλίο αποκαλύπτουν σκηνές του πολέμου και αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες των γεγονότων που εξελίχθηκαν στις επαναστατημένες περιοχές. Η Κρήτη, λόγω της σημασίας της για τα βρετανικά συμφέροντα, ως σταθμός στον δρόμο για τις Ινδίες, έμπαινε στο στόχαστρο αντικρουόμενων διεκδικήσεων. Έτσι το Κρητικό Ζήτημα διαπερνά τα ταξιδιωτικά κείμενα της εποχής με αποχρώσεις δημοσιογραφικής ανταπόκρισης, χωρίς να παραβλέπονται ειδικά θέματα ή και ο πάντα γεμάτος απρόβλεπτα καθημερινός βίος.

Καλλιβρετάκης, 2004 * Navari, *Contominas* 753.

14. BOUHOURS, Dominique. *Histoire de Pierre d'Aubusson Grand Maistre de Rhodes. Seconde Edition*, Παρίσι, Estienne Michallet, 1691.

Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Η ζωή και το έργο του Pierre d'Aubusson, Μεγάλου Μαγίστρου των Ιπποτών της Ρόδου κατά την πολιορκία της νήσου το 1480 από τους Οθωμανούς. Ο Μεγάλος Μάγιστρος προερχόταν πάντα από την πρώτη τάξη των ιπποτών, ήταν ευγενής, εκλεγόταν μ' έναν ιδιόμορφο τρόπο και παρέμενε ισόβιος ανώτατος άρχοντας στη διοίκηση και στο στράτευμα. Ο d'Aubusson, Grand Maistre από το 1476, με γνώσεις μηχανικής, μερίμνησε για τις οχυρώσεις της πόλης, τα εφόδια και την ενίσχυση της άμυνας με εμπειροπόλεμους Δυτικοευρωπαίους. Το 1480, από τις 23 Μαΐου έως την 17η Αυγούστου, ο ναύαρχος των Τούρκων Μεσίχ πασάς Παλαιολόγος επιχείρησε την κατάληψη της Ρόδου, αλλά οι Τούρκοι αποδεκατίστηκαν, ενώ τα οχυρά και κτήρια της πόλης έγιναν ερείπια. Ο d'Aubusson ανοικοδόμησε την πόλη της Ρόδου στη μορφή που σώζεται σήμε-

ρα. Σημαντικότατο λιμάνι, κόμβος συγκοινωνιακός στο ανατολικό άκρο του Αιγαίου, το λιμάνι της Ρόδου, παρέμενε σε όλη την ιστορική του περίοδο, παρά τις εναλλαγές κυριάρχων, σταθμός για όλα τα θαλασσινά ταξίδια από την Κωνσταντινούπολη στην Αλεξάνδρεια και από τη Δύση στην Ανατολή.

IEE, I, 1974 * Κόλλιας, 1991 * Τσιρπανλής, 2002 * Navari, *Contominas* 84 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

15. CORONELLI, Vincenzo/PARISOTTI, Andrea. *Isola di Rodi geografica-storica, antica e moderna coll' altre adiacenti, già possedute da Cavalieri Hospitalieri di S. Giovanni di Gerusalemme...*, Βενετία [Coronelli], 1695.

Σχήμα: 8ο, 18 εκ.

Άλλο ένα έργο του γεωγράφου-χαρτογράφου Coronelli που αναφέρεται στη Ρόδο και τα γύρω από αυτήν νησιά. Η νήσος Τήλος, σπανιότατα αναφερόμενη σε ταξιδιωτικές αφηγήσεις ως τον 19ο αιώνα, εμφανίζεται εδώ με τη μετονομασία Piscopia. Το περιγραφικό κείμενο αντλεί μαρτυρίες από τον Στράβωνα και αναφέρεται στο ιστορικό της νήσου από τον 14ο έως τον 16ο αιώνα. Η νησιωτική χαρτογραφική παράδοση θέλει πολλές φορές τον προσανατολισμό στις εικονιζόμενες νήσους να ακολουθεί τις ιδιαιτερότητες της καδεμίας όσον αφορά την ασφαλή προσάραξη ή κάποια αξιομνημόνευτα χαρακτηριστικά. Η ονομασία Επισκοπή απασχόλησε ήδη από τον 15ο αιώνα τον Buondelmonti και μέχρι πρόσφατα είναι αντικείμενο συζητήσεων ανάμεσα στους μελετητές. Η Τήλος, μητρόπολη της αποικίας Γέλα στη Σικελία, γενέτειρα της ποιήτριας Ήρινας, ισάξιας της Σαπφούς, με σημαντικά λείψανα των χριστιανικών χρόνων και επτά μεσαιωνικά και φράγκικα κάστρα, ακολούθησε τη μοίρα όλων των νησιών γύρω από τη Ρόδο, που υπέστησαν την κυριαρχία των Ιπποτών της Ρόδου, των Τούρκων και των Ιταλών, ρημάχτηκαν από πειρατικές επιδρομές και επέζησαν ως βράχοι στο Αιγαίο, με τη δύναμη και την αγάπη των κατοίκων για τον τόπο τους.

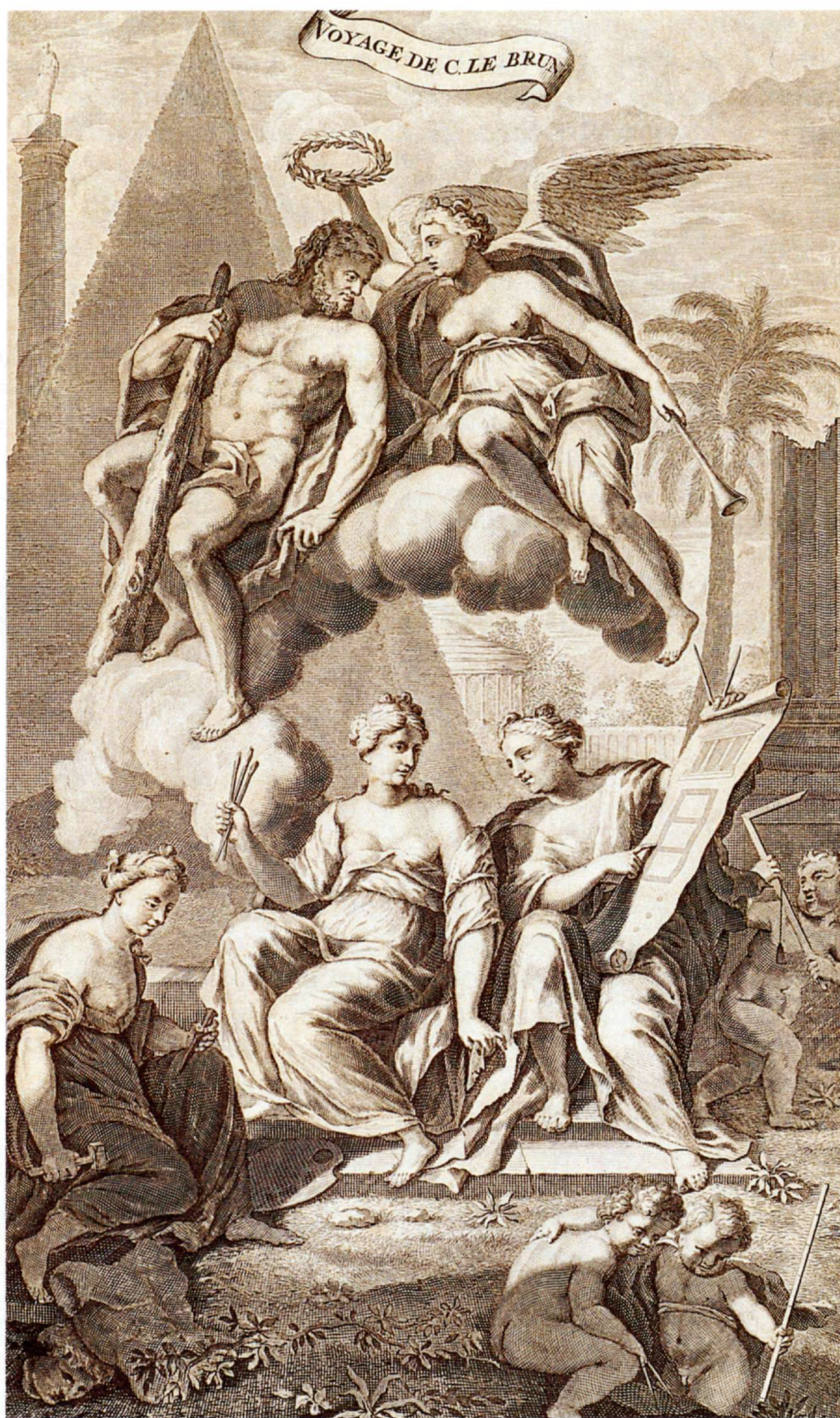
Armao, 1951 * Κουτελάκης, 1994 * Σκανδαλίδης, 2001 * Τόλιας, *Νησολόγια*, 2002 * Navari, *Contominas* 170.

16. BRUYN, Cornelis de. *Voyage au Levant, c'est-à-dire, dans les principaux endroits de l'Asie Mineure, dans les isles de Chio, Rhodes, et Chypre et.c. ...*, Παρίσι, Guillaume Cavelier, 1714.

Σχήμα: folio, 31 εκ.

Ταξιδευτής και καλλιτέχνης ο ίδιος, ο C. de Bruyn από τη Χάγη περιηγήθηκε από το 1678 έως το 1685 την Ανατολή και από το 1701, με ένα μακροχρόνιο

οδοιοπορικό, την Περσία και μέσω Μόσχας τις ανατολικές Ινδίες. Εκατοντάδες πίνακες κοσμούν τα χρονικά του, που δικαίως θεωρούνται από τα πιο όμορφα περιηγητικά έργα. Φιλοτέχνησε ο ίδιος τα σχέδια —«ο κύριος σκοπός των ταξιδιών μου», όπως έγραψε— και επιμελήθηκε επίσης τη χάραξη των απόψεων. Το χρονικό του πρωτοκυκλοφόρησε φλαμανδικά και η πρώτη γαλλική έκδοση του θαυμαστού αυτού έργου έγινε το 1700 στην Delft. Για το ταξίδι του στην Ανατολή είχε μαζί του, όπως λέει ο ίδιος, τα οδοιοπορικά των Della Valle, Thevenot, Dapper, Grelot, Smith. Έφθασε στη Σμύρνη από τη Σικελία, έμεινε στην Κωνσταντινούπολη ενάμιση χρόνο, απ'όπου έφυγε την 1η Ιουλίου του 1680, πέρασε τα Δαρδανέλλια, αγκυροβόλησαν απέναντι από την Άσσο κοντά στον Molva [Μόλυβο] της Μυτιλήνης και εκεί δείπνησαν με εξαιρετικά μπαρμπούνια! Ξαναέφυγε από τη Σμύρνη τον Φεβρουάριο του 1681 και παρέμεινε στη Χίο που την ονομάζει «παράδεισο». Αναφέρεται στα πλούσια περιβόλια της, στα μαστιχόδεντρα, στις ογδόντα δύο κοινότητες και χωριά, στη Νέα Μονή και στο σχολείο του Ομήρου και φυσικά στις εξημερωμένες πέρδικες και τις όμορφες γυναίκες.

Τόπος και Εικόνα, II, 1979 * Koster, 1995 * Navari, *Contominas* 100 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

17. LIGHT, Sir Henry. *Travels in Egypt, Nubia, Holy Land, Mount Libanon, and Cyprus, in the year 1814*, Λονδίνο, Rodwell and Martin, 1818.

Σχήμα: 4ο, 27 εκ.

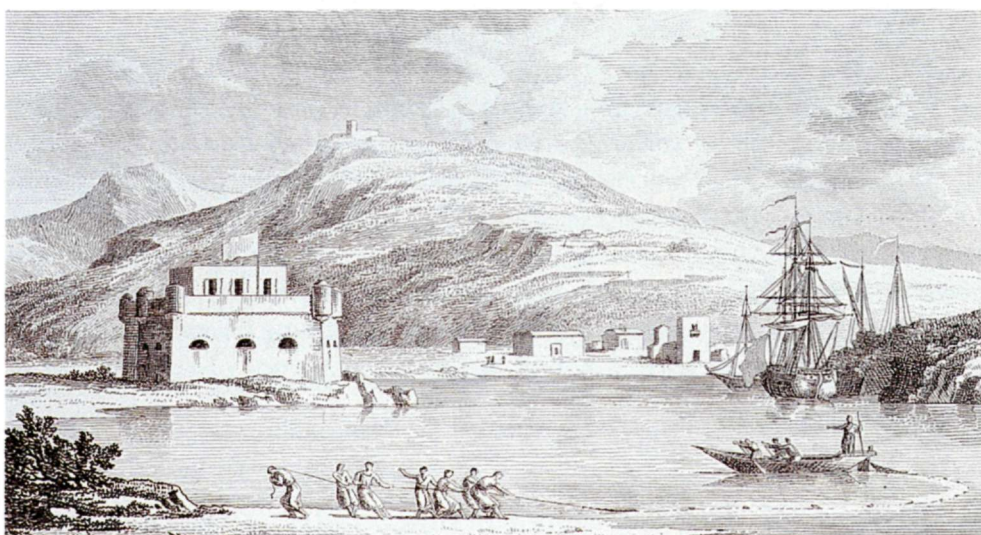
Ο H. Light, Βρετανός αξιωματικός, υπηρετούσε στη φρουρά της Μάλτας όταν το 1814 εξασφάλισε άδεια να ταξιδέψει στις περιοχές που περιγράφει στο οδοιοπορικό του. «Περιέργεια και ψυχαγωγία» ήταν οι στόχοι του. Κράτησε σημειώσεις και έκανε σχέδια για να θυμάται τα μέρη που τον εντυπωσίασαν περισσότερο. Επισκέφθηκε την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, κατέβηκε τον Νείλο ως το Ασσουάν και είναι από τους πρώτους Ευρωπαίους που έφθασαν ως τη Νουβία. Προσκύνησε έπειτα στους Αγίους Τόπους, πήγε στον Λίβανο, γράφει για τους μαρωνίτες και ακολουθώντας την «πεπατημένη» θαλάσσια οδό, από τα σημαντικά λιμάνια της Κύπρου προς και από την Ανατολή και τη Δύση, επέστρεψε στη Μάλτα. Η Λάρνακα (στα περιηγητικά κείμενα γνωστή ως Salines), με τις περίφημες αλυκές της, παρέμεινε όλη την περίοδο του περιηγητισμού τόπος, λιμάνι και αξιοθέατο που μνημονεύτηκε από όλους τους ταξιδιώτες που προσέγγιζαν την Κύπρο. Από εδώ φόρτωναν το αλάτι, πρώτο σημαντικό εξαγωγίμο προϊόν της νήσου. Στην άποψη διακρίνονται οι αλυκές, στο βάθος το Σταυροβούνι και ο Τεκές της Ουμ Χαράμ, θείας του Προφήτη, που σκοτώθηκε εκεί όταν έπεσε από το υποζύγιό της.

18. CASTELLAN, Antoine Laurent. *Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople...*, seconde édition, τόμ. I-III, Παρίσι, A. Nepveu, 1820.

Σχήμα: 8ο, 19,5 εκ.

Την εποχή της γαλλικής πολιτικής ευρέως διπλωματικού ανοίγματος προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, επί Σελίμ Γ', ο Castellan (1772-1838), που έγινε αργότερα μέλος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών, περιηγήθηκε, κυρίως τη Ζάκυνθο, τα Κύθηρα, τον Μοριά, την Ύδρα, την Κωνσταντινούπολη και τον Ελλήσποντο, ως μέλος αποστολής για την επισκευή των πλοίων και την εκτέλεση λιμενικών έργων στην οθωμανική πρωτεύουσα. Δημοσίευσε τις εντυπώσεις του, υπό μορφή επιστολών, σε τρεις εκδόσεις με πολλά χαρακτηριστικά που βασίστηκαν σε δικά του σχέδια, αλλά το έργο του κατά ατυχή συγκυρία κυκλοφόρησε την

18

εποχή που ο Rouqueville σημείωνε τεράστια εκδοτική επιτυχία. Είναι ο πρώτος όμως περιηγητής που ενδιαφέρθηκε για την ελληνική ορθόδοξη τέχνη. Περιγράφει την επίσκεψή του στα Κύθηρα σ' ένα κείμενο που προδίδει αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, κριτικό πνεύμα και καλλιτεχνικό αισθητήριο: «... από τη μια ο μικρός οικισμός του λιμένα του Αγίου Νικολάου, οι ακτές γεμάτες ψαράδες που έσερναν τα δίχτυα τους, από την άλλη τα μοναχικά ερείπια από την αρχαία πόλη των Κυθήρων απλώνονταν στις πλαγιές, ως τους τάφους που διασχίσαμε... και η σκηνή έκλεινε με έναν μικρό στολίσκο που ο ευνοϊκός άνεμος έσπρωχνε προς το Αρχιπέλαγος». Τα Κύθηρα εκτός από σταθμός, επιθυμητός ή αναγκαστικός, των πλοίων τα οποία έρχονταν από τη δυτική Μεσόγειο και ξανοίγονταν στο Αιγαίο ή το Κρητικό πέλαγος, έγιναν στα κείμενα των περιηγητών και ένα στερεότυπο από το οποίο ουδείς μπόρεσε να ξεφύγει ή να πα-

ραβλέψει: Ο ονειρευμένος τόπος της θεάς Αφροδίτης και της ωραίας Ελένης, με αναφορές και αναζητήσεις για τα ίχνη στον χώρο.

Τόπος και Εικόνα, ΙΙΙ, 1979 * *Περιηγητές στη Μάνη*, 1993 * Βιγγοπούλου, «Κύθηρα», 2003 * Navari, *Contominas* 130 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

19. CORONELLI, Vincenzo. *Memorie Istoriografiche delli Regni della Morea, e Negroponte e Luoghi adiacenti descritte... nel Laboratorio del P.M. Coronelli Cosmografo della Sereniss. Repubblica di Venezia* [Βενετία 1686].

Σχήμα: folio, 40 εκ.

Σπάνια πρώτη έκδοση του περίφημου έργου του V.-M. Coronelli, χαρτογράφου που απεικόνισε κυρίως τις μάχες και φυσικά τις νίκες των Βενετών εναντίον των Τούρκων στη διάρκεια του Ενετοτουρκικού πολέμου (1685-1687). Η Κορώνη, στα χέρια των Τούρκων από το 1500, δέχτηκε στις 24 Ιουνίου του 1685 από ξηρά και θάλασσα την πολιορκία των Ενετών υπό τον Μοροζίνη. Το πολιορκητικό στρατόπεδο κινδύνεψε να αποκοπεί από ισχυρές τουρκικές δυνάμεις που οδήγησε στον κάμπο της Μεσσηνίας ο Τούρκος πασάς της Ναυπάκτου. Τελικά, στις 11 Αυγούστου η άμυνα της τουρκικής φρουράς κατέρρευσε και η σημαία του Αγίου Μάρκου κυμάτισε ύστερα από εκατόν ογδόντα πέντε χρόνια στις επάλξεις αυτού του σημαντικού και σε στρατηγικό σημείο ευρισκόμενου κάστρου, που μαζί με το κάστρο της Μεθώνης θεωρείτο «μάτι» της Βενετίας, εκεί όπου το Ιόνιο συναντά το Αιγαίο πέλαγος.

IEE, I, 1974 * *Τόπος και Εικόνα*, I, 1978, * Navari, *Contominas* 167.

20. TEBALDI, Pio. *La Morea Compendiata... in cui si descrivono le città principali costumi, e riti di quei popoli, da quanti, e da chi fu dominata, con altre notabili curiosità...*, Βενετία, Leonardo Pittoni, 1686.

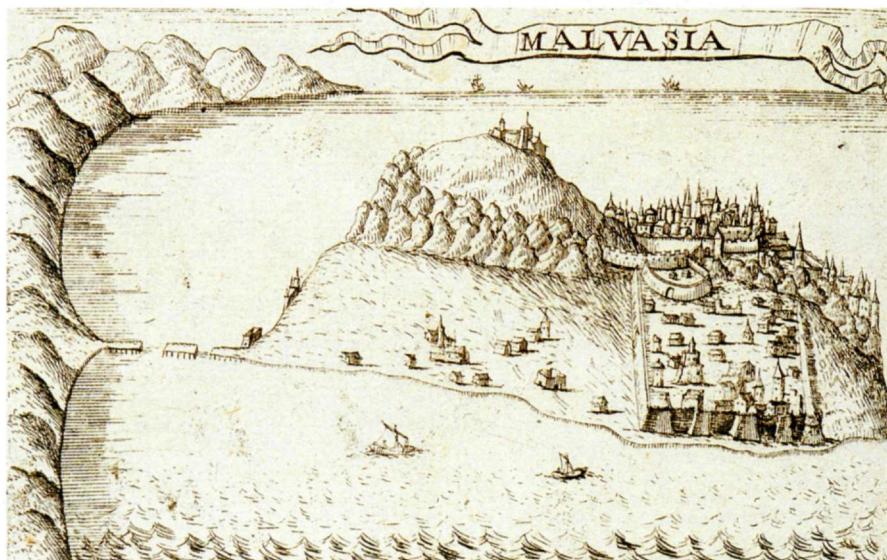
Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Μικρού σχήματος έκδοση που μιμείται τα έργα του Coronelli, τόσο στο περιεχόμενο όσο και στις απεικονίσεις. Πόλεις, λιμάνια, σταθμοί στον Μοριά, πρώην βενετικές κτήσεις σε τουρκική κατοχή και νικηφόρες μάχες επανακατάληψης των εδαφών από τους Ενετούς στη διάρκεια του Ενετοτουρκικού πολέμου (1685-1687) εικονίζονται με μικρά ιστορικο-γεωγραφικά κείμενα. Από το 1463 ως το 1540, όταν η πόλη παραδόθηκε με την υπογραφή της συνθήκης μεταξύ των δύο αιώνων αντιπάλων, οι κάτοικοι της Μονεμβασίας την εγκατέλειψαν καταφεύγοντας κυρίως στην Κέρκυρα και την Κρήτη. Με την ανάκτησή της από τους Βενετούς (1685-1715), οι κάτοικοι επέστρεψαν. Το 1700 είχε περίπου οκτώ

χιλιάδες ψυχές και ο πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά στη δεύτερη περίοδο της τουρκικής κατάκτησης (1715-1821). Με την έναρξη της Επανάστασης, μετά από τετράμηνη πολιορκία, παραδόθηκε στους Έλληνες στις 23 Ιουλίου του 1821.

Ιστορία του νέου Ελληνισμού, τόμ. 2 και 3, 2004 * Navari, Contominas 723.

20

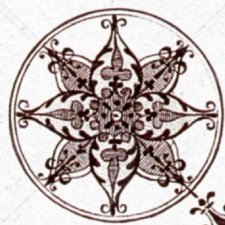
21. WYSE, Sir Thomas. *An Excursion in the Peloponnesus in the year 1858... With numerous illustrations*, τόμ. I-II, Λονδίνο, Day & Son, 1865.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 25 εκ.

Ιρλανδός πολιτικός και διπλωμάτης ο Wyse (1791-1862) ταξίδεψε στα 1818-1820 στην Ανατολή, διορίστηκε επιτετραμμένος της βρετανικής κυβέρνησης στην Αθήνα, όπου, μετά από πολλά ταξίδια και αποστολές, πέθανε το 1862. Το οδοιπορικό του, που δημοσιεύτηκε από την ανεψιά του μετά τον θάνατό του, περιέχει πρωτοφανείς αναλύσεις για τους κλέφτες και τους αρματολούς, ενώ τα σχέδια είναι δικά του και του γνωστού για τις ελαιογραφίες του με ελληνικά θέματα Ιταλού καλλιτέχνη V. Lanza. Περιηγήθηκε σε όλη την Πελοπόννησο και συγκέντρωσε ενδιαφέρον υλικό στα πλαίσια διπλωματικής έκθεσης που του ανατέθηκε. Το 1811 μια συντροφιά από περιηγητές, Cockerell, Haler, Foster, Linckh, Gropius, Stackelberg, Bröndsted, ανακάλυψε ένα εξαιρετικής ποιότητας αρχαίο έργο: τη ζωφόρο στο ναό του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσες. Κρυφά από τους ντόπιους, Έλληνες και Τούρκους, οι Ευρωπαίοι ανέσκαψαν και φυγάδεψαν εκατοντάδες ανάγλυφα και αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία και κατέληξαν το 1815 στο Βρετανικό Μουσείο. Το μαγευτικό τοπίο στα αρκαδικά όρη κοντά στην αρχαία πόλη Φιγάλεια, η μοναξιά και η ομορφιά του ναού, έστω

MESSENIACUS SINUS Ptol.

GOLFO DI CORON, et.

PARTE DEL

και συλλημένου, προσείλκυσαν τους ταξιδιώτες που τον μνημόνευσαν σε κείμενα και εικόνες. Από το 1987 ο ναός προστατεύεται με ειδικό στέγαστρο.

Περιηγητές στη Μάνη, 1993 * Τόλιας (επιμ.), *Ο πυρετός*, 1996 * Τζώρτζη, 2001 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Na'vari, *Contomina*s 819.

22. PONTEN, Josef (1883-1940) / PONTEN VON BROICH, Julia. *Griechische Landschaften ein Versuch künstlerischen Erdschreibens...*, τόμ. I-II, Στουτγάρδη/Βερολίνο, Deutsche Verlags-Anstalt, 1914.

Σχήμα: μεγάλο 80, 25 εκ.

22

Πρωτότυπο έργο, όπου σε εκατόν είκοσι εικόνες αποκαλύπτονται η Πελοπόννησος κυρίως, η Στερεά Ελλάδα, η Αττική αλλά και η Κέρκυρα με φωτογραφίες και εικαστικό υλικό. Ποίηση στο τοπίο, ζωγραφικότητα στα θέματα, εκφράζουν το έργο που ακολουθεί την αντίληψη της εποχής, μιας εποχής που αναζητά πλέον το ελληνικό ταξίδι κυρίως μέσα από τη φύση και τον μύθο. Το Ναύπλιο, από τους Βενετούς στους Τούρκους και πάλι με εναλλαγή κυριάρχων, έγινε πρωτεύουσα του ελεύθερου ελληνικού κράτους: «... ο Χρόνος έχει εξαγιάσει το αίμα και τον Θάνατο, τα μετουσίωσε σε μνημείο ομορφιάς. Μιας αυστηρής κρυφής ομορφιάς, που απαιτεί προετοιμασία ψυχής, μύηση, για να την προσεγγίσεις. Κι ευλάβεια. Εμείς τώρα την πελεκάμε, τη φτιασιδώνουμε, τη διορθώνουμε με εξαμβλώματα επιχειρηματικής ασέβειας... αλλά η πολιτεία

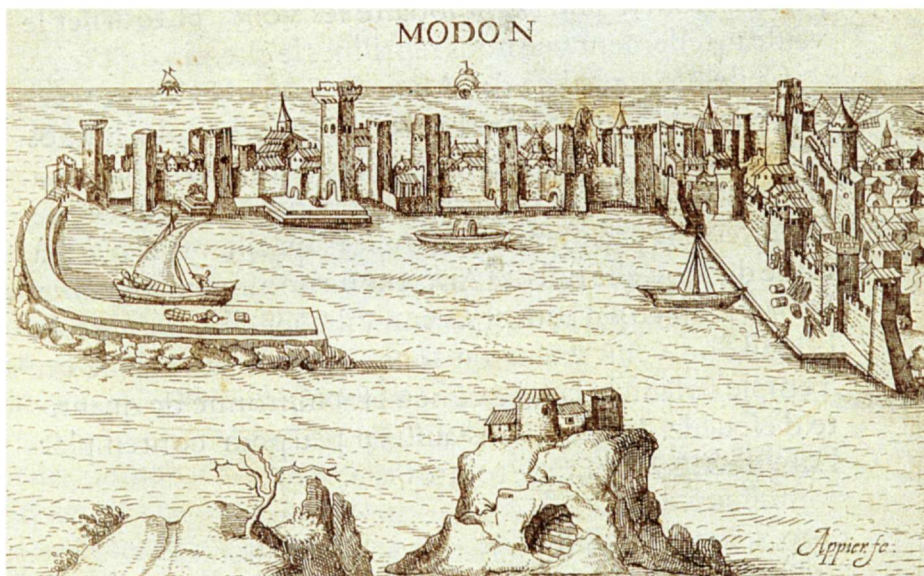

του Ναυπλίου αντέχει, αντιστέκεται σιωπηρά με την τραυματισμένη αξιοπρέπεια της προαιώνιας αρχοντιάς της».

Καρούζου, 1979 * Κούρια, χ.χ. * Navari, Contominas 567.

23. BEAUVAU, Henri de. *Relation Journalière du Voyage du Levant faict et descrit... Reveu augmenté et enrichy par l'Auteur...*, Ναυσύ, Jacob Garnich, 1615.

Σχήμα: 4ο, 24 εκ.

23

Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο συγγραφέας στον πρόλογο του οδοιπορικού του: «... στόχος μου ήταν η περιέργεια και να γίνω πιο ικανός για να συνοδεύσω τον κύριό μου πρέσβη M. le Baron De Salignac». Το πρώτο μέρος περιγράφει το διπλωματικό αυτό ταξίδι από τη Βενετία ως την Κωνσταντινούπολη (1η Νοεμβρίου 1604-6 Ιανουαρίου 1605). Στο δεύτερο μέρος ο Γάλλος διπλωμάτης αφηγείται την τετράμηνη παραμονή του στην οθωμανική πρωτεύουσα (τα διαπιστευτήρια στην Υψηλή Πύλη, το Παλάτι του σουλτάνου, τα μνημεία και την οθωμανική διοίκηση). Το τρίτο μέρος αναφέρεται στο ταξίδι προς τα Ιεροσόλυμα, το τέταρτο περιέχει το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους και τα δύο τελευταία μέρη αφορούν την Αλεξάνδρεια, το Κάιρο και το ταξίδι της επιστροφής ως τη Νάπολη, όπου έφθασε στις 27 Νοεμβρίου του 1605. Στο τέλος του οδοιπορικού υπάρχει κατάλογος τοπωνυμικός με τις αποστάσεις. Η εικονογράφηση δανείζεται τις απόψεις από το προσκυνηματικό χρονικό του B. Breydenbach, το πρώτο έντυπο ταξιδιωτικό έργο εμπλουτισμένο με χαρακτηριστικά, που αποδίδουν όψεις των πόλεων στη θαλάσσια διαδρομή έως την Ιερή Γη της

Παλαιστίνης. Οι χάρτες αντιγράφουν αντίστοιχους του Porcacchi. Η Μεθώνη βρισκόταν πάνω στον θαλάσσιο δρόμο από τη Βενετία προς την ανατολική Μεσόγειο και αποτελούσε αναγκαίο σταθμό ανεφοδιασμού για όλα τα καράβια.

Σιμόπουλος, Ι, 1972 * Vingaroulou, *XVIe siècle*, 2004 * Navari, *Contominas* 48.

24. RANDOLPH, Bernard. *The present state of the Morea, called anciently Peloponnesus: Which hath been near two hundred years under the dominion of the Turks... Together with a Description of the city of Athens, islands of Zant, Strafades, and Serigo....*, Λονδίνο 1686.

Σχήμα: 4ο, 20 εκ.

Άγγλος έμπορος που έμεινε περίπου εννέα χρόνια στην Ανατολή και περιόδεψε τον Μοριά, τα νησιά του Αιγαίου πελάγους, την Κρήτη και τη Ρόδο. Ακριβολόγος και θετικός, χωρίς πολλές λεπτομέρειες, με πληροφορίες προσωπικής εμπειρίας και όχι ερασιμους από προγενέστερα χρονικά, κατέθεσε ένα από τα πρώτα έργα που αποτελούσαν προϊόν πραγματικής διείσδυσης στον ελληνικό χώρο, ασυνήθιστο για την εποχή του, μιας και ενδιαφέρεται περισσότερο για τη σύγχρονη εικόνα παρά για τις αρχαιότητες στην κάθε περιοχή. Στο κείμενό του φαίνεται ότι κινείται αυτοπροσώπως στους χώρους, παρόλο που δεν υπάρχουν πληροφορίες για τις μετακινήσεις του προς στις διάφορες περιοχές (Κόρινθος, Βοστίτσα, Πάτρα, Αχαΐα, Χλεμούτσι, Κυπαρισσία, Ναυαρίνο, Μεθώνη, Κορώνη, Καλαμάτα, Μάνη, Μονεμβασιά, Ναύπλιο, Άργος, Τριπολιτσά, Ναύπακτος, Αιτωλικό): «... στην Κόρινθο τα σπίτια είναι αραιοκτισμένα, με καλλιεργημένους αγρούς ανάμεσά τους... υπάρχουν όμορφοι κήποι με όλα τα καρποφόρα δέντρα. Τα σπίτια αυτά του κάμπου προορίζονται κυρίως για τις εμπορικές εργασίες και για ψυχαγωγία... οι περισσότεροι έχουν και άλλη κατοικία στο Κάστρο για λόγους ασφαλείας... ο δρόμος προς τον Ακροκόρινθο είναι ανεμόεις και εξαιρετικά απότομος... στην κορυφή απολαμβάνεις μία από τις πιο εντυπωσιακές θέες στον κόσμο προς τον κόλπο της Ναυπάκτου, προς τις ελιές και τα αμπέλια, προς το Αιγαίο...».

Spencer, 1954 * Σιμόπουλος, Ι, 1972 * Navari, *Contominas* 600 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

25. GELL, Sir William. *Narrative of a Journey in the Morea*, Λονδίνο, Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown, 1823.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Αρχαιολόγος, τοπογράφος και χαρτογράφος, απόφοιτος του Καίμπριτζ, ο «κλασικός» Gell (1777-1836), όπως τον ονόμασε ο Βύρωνας, γεννήθηκε το 1777 και

24

25

συγκαταλέγεται στους σημαντικούς μελετητές του ελληνικού κόσμου, ο οποίος τον απασχόλησε για περισσότερα από είκοσι χρόνια. Γνώριζε την ελληνική γλώσσα, αρχαία και νέα, και εξερεύνησε πολλές φορές τον ελλαδικό χώρο: το 1801 την Ιθάκη και την Τρωάδα, το 1803 τα Επτάνησα, το 1805-1806 την Πελοπόννησο, τον Αργοσαρωνικό, τη Στερεά και τη Θεσσαλία, ενώ το 1806 θα ξαναβρεθεί στην Ιθάκη. Το 1811 επισκέφθηκε για τελευταία φορά την ελληνική Ανατολή σε αποστολή της Εταιρείας των Dilettanti. Από το 1815 ασχολήθηκε με αρχαιολογικές έρευνες στην Ιταλία, όπου και πέθανε. Άφησε περίπου 800 σχέδια, δημοσίευσε πολλά έργα και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ομηρικό ζήτημα, της ταύτισης δηλαδή των τοπωνυμίων από τα έπη του Ομήρου. Τα συμπεράσματά του, αυθαίρετα και αφελή πολλές φορές παρά την εμπειριστατωμένη έρευνα, την καταγραφή και τις τεκμηριώσεις του, σχολιάστηκαν από τους ομόδρομους του περιηγητές και ο ίδιος επισκιάστηκε από τις προσωπικότητες των Leake, Dodwell και Byron. Ειλικρινής φιλέλληνας, δεν δίστασε να γίνει και αυστηρός κριτής των Ελλήνων την εύθραυστη ώρα του Αγώνα (1823). Τον Ιανουάριο του 1805 έφθασε από τη Μάλτα στο Ναυαρίνο. Με τους υπηρέτες του, έναν γιατρό, έναν Τούρκο σωματοφύλακα και πολλούς αγωγιάτες ξεκίνησε για το εσωτερικό του Μοριά. Από τους Γαργαλιάνους και τα Φιλιατρά έφθασε στην Αρκαδία (Κυπαρισσία), όπου φιλοξενήθηκε στην οικία του Αναστάσιου Πασχαλόπουλου, «υποκόνοσολος βρετανός εις τα κάστρη του Μορέα». Με πολλές λεπτομέρειες περιγράφει όχι μόνο το σπίτι του Έλληνα προεστού, αλλά και όσα βλέπει, όσα διώνει και όσα επιθυμεί να κάνει. Συνέχισε το ταξίδι του προς την Τριπολιτσά, τη Μάνη, την Αργοναυπλία, την Ύδρα.

Spencer, 1954 * Τσιγκάκου, 1981 * *Τόπος και Εικόνα*, V, 1983 * Σιμόπουλος, III, 1, 1985 * *Περιηγητές στη Μάνη*, 1993 * Toliaς, 1995 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contomina* 282 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

26. PERDICARIS, Gregory. A. *The Greece of the Greeks*, τόμ. I-II, Νέα Υόρκη, Paine and Burgess, 1845.

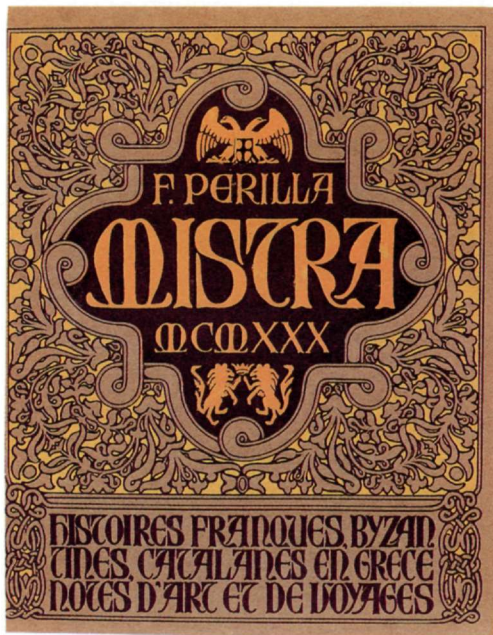
Σχήμα: 8ο, 19 εκ.

Ο Γρηγόρης Περδικάρης από τη Βέροια, υιοθετήθηκε, μεγάλωσε και σπούδασε στην Αμερική. Από το 1833 έως το 1835 έδωσε σειρά διαλέξεων, με θέματα της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας, που εντυπωσίασαν το ανενημέρωτο αμερικανικό κοινό. Το 1836 ήταν ο πρώτος Αμερικανός πρόξενος που διορίστηκε στην Ελλάδα, έφθασε στην Αθήνα στις 6 Ιανουαρίου του 1838 (όπου παρέμεινε εκτελώντας τα καθήκοντά του για τα επόμενα πέντε χρόνια) πριν από τον πρώτο επίσημο πρέσβη Ch. Tuckerman (1867). Με τη διπλή ταυτότητα και πλεονεκτική θέση, ως ξένος αλλά και γηγενής, ήταν ο καταλληλότερος να αποκαλύψει την Ελλάδα των Ελλήνων, τονίζοντας κυρίως τη μεγάλη αντίθεση κυβερνώντων και λαού. Μετά από περιοδεία του στα ελληνικά ελεύθερα εδάφη (Εύβοια, Βοιωτία, Αττική, Αίγινα, Τήνος, Άνδρος, Μοριάς) αλλά και στα αλύ-

τρωτα (Όλυμπος, Μακεδονία κλπ.), κατέδесе, σε ιδιωματική και ζωντανή γλώσσα, μία αυθεντική έκδεση των δεσμών και του χαρακτήρα της κοινωνίας και της πολιτικής της κυβέρνησης και της οδωνικής Αυλής. Η ζωή στις ελληνικές πόλεις και στην ύπαιδρο καταγράφεται με διεισδυτικές λεπτομέρειες, οι σκιαγραφήσεις προσωποκοτήτων καταλαμβάνουν σημαντικό χώρο στο χρονικό του και τα ψυχογραφήματα συμπεριφορών αναμινγύνουν πολιτική και εθνογραφία, ενώ διαγράφεται και ο χαρακτήρας του νεαρού μονάρχη μέσα από τα σχόλια του ελληνικού λαού.

Conway, 1846 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Βιγγοπούλου, «Ένας διάλογος», 2004 * Navari, *Contominas* 541 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

27

27

27. PERILLA, Francesco. *Mistra. Histoires Franques - Byzantines - Catalanen en Grèce = Notes d'Art et de Voyages Dessins - Aquarelles - Photographies de l'Auteur*, Αθήνα [Lahure/Perilla, 1929].

Σχήμα: 4ο, 27 εκ.

Εντυπωσιακό και ελκυστικό όπως όλα τα έργα του Fr. Perilla, για τον οποίο γνωρίζουμε μόνο ότι έζησε κάποια χρόνια στην Αθήνα και παρήγαγε (περ. 1930) βιβλία βασισμένα κυρίως στους πίνακές του για διάφορες περιοχές της Ελλάδας (Μυστράς, Κυκλάδες, Χίος, Πελοπόννησος, Πήλιο, Άγιον Όρος, Αθήνα, Αττική κλπ.). Όλα τα έργα του εικονογραφούνται με πολλές τεχνικές εικόνες (φωτογραφίες, σχέδια, παστέλ, υδατογραφίες). Ο αυδορμητισμός από

τις ερασιτεχνικές του λήψεις, οι νέες αισθητικές, οι νεωτερικές αντιλήψεις κάλλους, επιτρέπουν στα ιστορικά τεκμήρια να αναδεικνύονται. Το συγκεκριμένο έργο κοσμείται με ξυλογραφίες και έγχρωμες αναπαραγωγές ακουαρέλας. Ξεκινώντας από μια ιστορική αναδρομή για το βυζαντινό και φράγκικο παρελθόν, και στη συνέχεια από μια περιγητική αφήγηση από τη Βοιωτία ως το Ναύπλιο, την Πάτρα, τη Μονεμβασία, τη Μάνη και τη Μεσσηνία, η περιγραφή της επίσκεψης στον Μυστρά πλημμυρίζει τον αναγνώστη με τα ίδια αισθήματα που κατέκλυσαν τον συγγραφέα: δηλαδή τη βαθιά ανάγκη προσέγγισης που αναδύει και την αγωνία του, η οποία επισκιάζεται από το τοπίο, κυρίως όμως από το βάρος του ιστορικού παρελθόντος. Ο συνδυασμός φύσης και τέχνης εναρμονίζονται στα βυζαντινά κτίσματα και το υπερχειλίζουν συναίσθημα καταγράφεται με την ευαίσθητη γραφίδα του συγγραφέα, που συνταιριάζει απόλυτα με την καλλιτεχνική του φύση.

Navari, *Contominas* 543 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

28

28. STRUYS, Jan. *Les Voyages de Jean Struys...*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Veuve de Jacob van Meurs, 1681.

Σχήμα: 4ο, 24 εκ.

Κατασκευαστής ιστίων στη γενέτειρά του, ο J. Struys (περ. 1630-1694) ταξίδευε, από νεότατη ηλικία, κατά διαστήματα από το 1647 ως το 1673. Όπως πληροφορούμαστε από τον ίδιο, το χρονικό του στο πρώτο του ταξίδι περιγράφει

όλα τα νησιά στο Πράσινο Ακρωτήριο, στη Μαδαγασκάρη, στο Σιάμ και στην Ιαπωνία. Αναπαύτηκε τέσσερα χρόνια και έπειτα πήγε στην Ιταλία, όπου στρατεύτηκε με τους Βενετούς στον πόλεμο εναντίον των Τούρκων. Στο τρίτο ταξίδι έφθασε μέχρι τη Ρωσία, την Περσία και την Αραβία. Κατά τη διάρκεια των περιηγήσεών του φυλακίστηκε από τους μουσουλμάνους, αναζήτησε καταφύγιο σε ξένες υπηρεσίες και υπηρέτησε τους Ενετούς. Το έργο του πρωτοδημοσιεύτηκε στα φλαμανδικά (1676). Σύγχυση και παραδοξότητες επικρατούν στο χρονικό του, που παραδέχονται όμως με ταλέντο και φαντασία. Κάποιες από τις λιγοστές απόψεις του συναντούμε και σε άλλα έργα με διαφορετικό τίτλο. Άλλοτε λεπτομερής και αναλυτικός, άλλοτε ασαφής και χωρίς τεκμηρίωση, αποδεικνύει ότι δεν έχει καμία λόγια παιδεία, φαινόμενο που συναντούμε και σε άλλους ταξιδιώτες σε όλη την περίοδο του περιηγητισμού: Λίγο φαντασιόπληκτοι, αρκετά περίεργοι, πάντως ακούραστοι ταξιδιώτες. Το 1656-57 επισκέφθηκε την Κρήτη, τη Λέσβο, την Τένεδο, την Πάτμο, τη Ζάκυνθο, τα Κύθηρα και ίσως τη Δήλο, καθώς τοποθετεί τον Παρνασσό πάνω στο νησί! Έτσι παρατηρούμε αρχαίους ναούς και λείψανα με σύγχρονα κτήρια και ζωντανό σε κίνηση λιμάνι να γίνονται όλα περισσότερο αφορμή για να παρίσταται ο τόπος και η ιδέα του τόπου!

Τόπος και Εικόνα, Ι, 1978 * Koster, 1995 * Navari, *Contominas* 707.

29. POMARDI, Simone. *Viaggio nella Grecia fatto negli anni 1804, 1805 e 1806 ...*, τόμ. ΙΙ, Ρώμη, Vincenzo Poggioli, 1820.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Στον δεύτερο τόμο του οδοιπορικού του, το οποίο περιγράφει το ταξίδι του στην Ελλάδα με τον Ed. Dodwell (1805-1806), ο Pomardi γράφει για τη διαδρομή στη Θεσσαλία, τη Φθιώτιδα, τη Μαγνησία, τη Φωκίδα, τη Βοιωτία, την Εύβοια, την Αττική και την Αργολιδοκορινθία, ενώ φιλοτεχνεί για πρώτη φορά σχέδια που απεικονίζουν τοποθεσίες στις περιοχές αυτές. Στο τέλος του ταξιδιού αρρώστησε και αναγκάστηκε να πάει στη Ζάκυνθο και μέσω Ιθάκης, Λευκάδας και Κέρκυρας να επιστρέψει στην Ιταλία. Το Ζητούνι (Λαμία) συνάντησε στον δρόμο από τη Λοκρίδα προς τα Φάρσαλα. Η πόλη, ευρισκόμενη σε στρατηγικό σημείο, στη διαδρομή από τη Θεσσαλία στη νότιο Ελλάδα, με την αρχαιότερη φιλολογική μαρτυρία στον Στράβωνα, εξελίχθηκε κυρίως από τον 5ο π.Χ. αι., και μέχρι την κατάληψή της από τους Ρωμαίους βρίσκεται υπό την επιρροή των Θεσσαλών και των Αιτωλών. Έδρα επισκόπου στα βυζαντινά χρόνια, καταλήφθηκε διαδοχικά από τους Φράγκους, τους Καταλανούς και τους Τούρκους. Στο νότιο τμήμα της διακρίνεται ο περίβολος του Κάστρου με οχυρώσεις από τα αρχαία ως και τα οθωμανικά χρόνια. Με περίπου τρεις χιλιάδες κατοίκους, πολλές ορθόδοξες εκκλησίες και τέσσερα τεμένη, καλλιέργειες με ρύζι, καπνό και βαμβάκι, εύφορους κήπους, καλό κρασί και εύγευστο τυρί, η Λαμία αποτελούσε πάντα σταθμό στον δρόμο για τις ένδοξες Θερμοπύλες.

Τόπος και Εικόνα, VI, 1983 * Σιμόπουλος, III, 1, 1985 * Spetsieri-Beschi, 1993 * Παπακωνσταντίνου, 1994 * Τετράδια Εργασίας 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, Contominas 566.

30. HUGHES, Thomas Smart. *Travels in Sicily Greece and Albania... Illustrated with engravings of maps scenery plans....*, τόμ. I-II, Λονδίνο, J. Mawman, 1820.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ο αιδεσιμότατος T. S. Hughes (1786-1847), με λαμπρές κλασικές και θεολογικές σπουδές στο Καίμπριτζ, θα πραγματοποιήσει το ταξίδι στην Ανατολή ως παιδαγωγός του R. T. Parker. Έφθασαν το 1812 στη Ζάκυνθο και στη συνέχεια στην Πάτρα, από όπου επισκέφθηκαν αρχαιολογικές τοποθεσίες και αστικά κέντρα της Πελοποννήσου. Στην Αθήνα ενδιαφέρθηκαν και για την πνευματική

30

και εκπαιδευτική ζωή. Ένθερμος φιλέλληνας, με έντονη δράση αργότερα στο Λονδίνο, ταξίδεψε τον Ιανουάριο του 1814 με τον R. Cockerell ως τα Γιάννενα και κατέλυσαν στο αρχοντικό όπου είχαν φιλοξενηθεί τέσσερα χρόνια πριν ο Βύρωνας και ο Hobhouse. Έγιναν δεκτοί από τους προύχοντες και τον ίδιο τον Αλή Πασά (η πρώτη του ακρόαση με τον βεζύρη περιγράφεται με έντονα συναισθήματα), του οποίου ο Hughes σκιαγράφησε με εύστοχες παρατηρήσεις την προσωπικότητα, ενώ είναι πολύ ακριβοδίκαιος αναφερόμενος στις συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα του «σατράπη», στις δρασκευτικές πεποιθήσεις του αλλά και στην Παιδεία: «Η κατάσταση του πληθυσμού είναι λαμπρή, αν τη συγκρίνουμε με προγενέστερες εποχές ή άλλες επαρχίες της Οθωμανικής

Αυτοκρατορίας... η ανεξιδρησκία εφαρμόζεται στην πράξη, η οργανωμένη μοναρχική εξουσία έχει αντικαταστήσει τις φατρίες. Στην επικράτεια υπάρχει ασφάλεια, η ληστεία έχει εξαφανιστεί, δημιουργήθηκε οδικό δίκτυο, άνοιξαν διώρυγες, τα ποτάμια έγιναν πλωτά, η γεωργία προοδεύει, το εμπόριο ανθεί, οι πόρτες στην παιδεία είναι ανοιχτές...». Ο Hughes έζησε από κοντά τα δραματικά γεγονότα της Πάργας και επιχειρεί μια σκιαγράφιση με αντικειμενικές προθέσεις και ερμηνείες. Το έργο του, που κυκλοφόρησε το 1820, γραμμένο με ευαισθησία, χωρίς προκατάληψεις, με λεπτομερείς περιγραφές, παραμένει από τα πιο αξιόλογα ταξιδιωτικά οδοιπορικά της εποχής του Αλή Πασά.

Τόπος και Εικόνα, V, 1983 * Σιμόπουλος, III, 2, 1985 * Tolias, 1995 * Tomkinson (επιμ.), 2002 * Navari, *Contomina*s 339.

31. GUYS, Pierre Augustin. *Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs, anciens et modernes, avec un parallel de leurs mœurs. Nouvelle édition revue, corrigée, et considerablement augmentée...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Veuve Duchesne, 1776.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Από αξιόλογη οικογένεια της Μασσαλίας, με παράδοση στα γράμματα, έμπορος ο ίδιος και μέλος της Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών της γενέτειράς του, ο P. A. Guys (1721-1799) άρχισε να ταξιδεύει το 1748 στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, έζησε πολλά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, πέθανε στη Ζάκυνθο και το χρονικό του εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1771 χωρίς εικονογράφηση. Στην επανέκδοση το κείμενο επανεξετάθηκε και εμπλουτίστηκε με ηθιογραφικού κυρίως χαρακτήρα χαρακτηριστικά. Μετά τα Ορλωφικά (1769-1770) αναδύεται ένα καινοφανές ενδιαφέρον για τον σύγχρονο Ελληνισμό, που απορρέει από την πεποίθηση ότι οι νεότεροι Έλληνες αποτελούν ζωντανά μνημεία του πολιτισμού που έλαμψε στις ίδιες περιοχές κατά την Αρχαιότητα. Την αντίληψη αυτή «εξακόντισε» το έργο του Guys, με τις κλασικίζουσες ονειροπολήσεις του αλλά και τη μακρά προσωπική ελληνική εμπειρία του. Η προσπάθειά του να προσεγγίσει τους σύγχρονους Έλληνες τον οδήγησε στο να αποκαλύψει το υπόγειο ρεύμα μιας ιστορικής συνέχειας που διαποτίζει όλες τις καθημερινές κοινωνικές εκδηλώσεις του βίου τους. Παρά τη μεροληψία, τις υπερβολές και την απουσία επιστημονικής τεκμηρίωσης, η ποιότητα του ύφους και η αίσθηση ακρίβειας έκαναν το έργο του ανάρπαστο, καλλιεργώντας και έναν λόγιο διάλογο ως τους προεπαναστατικούς χρόνους, στον οποίο ενεπλάκησαν και Έλληνες διανοητές. Χωρίς συγκεκριμένο δρομολόγιο και χωρίς περιγραφές για τα αρχαία μνημεία, ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Ελλήνων παρουσιάζεται με ζωηρό και γλαφυρό ύφος.

Περιηγήσεις, 1968 * *Τόπος και Εικόνα*, II, 1979 * Σιμόπουλος, II, 1981 * Constantine, 1984 * Αυγουστίνου, 2003 * Navari, *Contomina*s 315 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

32. GRELOT, Guillaume Joseph. *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople. Enrichie de plans levez par l'auteur sur les lieux, et des figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette ville...* [Παρίσι, Veuve Damien Foucault/Pierre Rocolet, 1680].

Σχήμα: 4ο, 25 εκ.

Το 1671 ακολούθησε τον J. Chardin στις πολύχρονες περιπλανήσεις του στην Περσία, θεωρείται ο συνεχιστής του έργου του P. Gilles και είναι ο πρώτος που ερεύνησε (1544-1547) τα βυζαντινά ερείπια στην Κωνσταντινούπολη. Για πρώτη φορά, και με πολλές δυσκολίες, ο Γάλλος ζωγράφος G. J. Grelot αποτύπωσε λεπτομερέστατα την Αγία Σοφία και αφιέρωσε το έργο του, αλλά κυρίως τα πολύτιμα σχέδιά του, στον Λουδοβίκο 14ο. Κατόψεις, τομές και σχολιασμοί συνοδεύουν το κείμενο για την κορωνίδα της βυζαντινής καλλιτεχνικής και λατρευτικής έκφρασης – μνημείο που συμπυκνώνει, όπως και ο Παρθενώνας, στο αρχιτεκτονικό μεγαλούργημα την πνευματική έκφραση της εποχής του. Ο Grelot έζησε μερικά χρόνια στην Κων/πολη, όπου περιέγραψε πολλά, κυρίως βυζαντινά, μνημεία και τεμένη της πολιτείας. Αναφέρεται στις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες που συναντά ο Ευρωπαίος προκειμένου να σχεδιάζει και να αποτυπώνει μνημεία στην οθωμανική πρωτεύουσα, η οποία παρ' όλα αυτά τον έχει γοητεύσει. Πενήντα χρόνια μετά το ταξίδι του Stochove, ο Grelot επισημαίνει φθορές και αλλαγές στη διακόσμηση του κτηρίου και ο Spon είναι εκείνος (1674) που περιγράφει ξανά τα περίφημα περήφανα βυζαντινά μνημεία της Πόλης. Τα σχέδια του Grelot ήταν αναντικατάστατα ως τις αναστηλωτικές εργασίες από τον G. Fossati, στα μέσα του 19ου αιώνα, επί σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ.

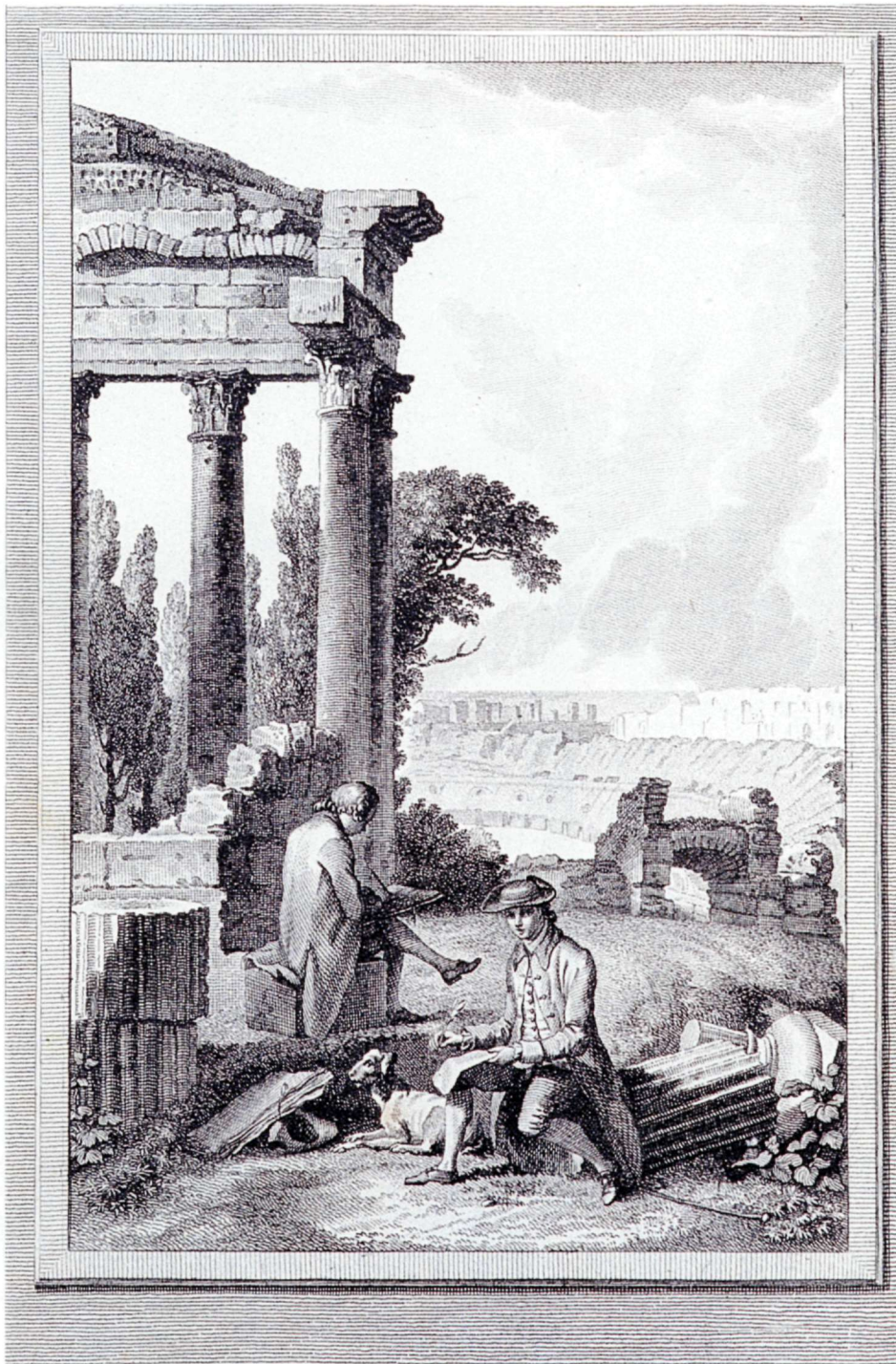
Ebersolt, 1918 * Πασαδαίος, 1981 * Navari, *Contomina*s 306 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

33. MACKENZIE, Georgina Mary Muir/IRBY, Adelina Paulina. *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe. With nineteen illustrations by F. Kanitz*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, Alexander Strahan, 1866.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 22 εκ.

Οι δύο δεσποινίδες αναζητώντας κλίμα «πιο εύκρατο» αποφάσισαν να διαχειμάσουν στην Αθήνα, αλλά τα σχέδια και τα ενδιαφέροντά τους, όπως μας πληροφορούν στην εκτενέστατη εισαγωγή του οδοιπορικού τους, άλλαξαν και στράφηκαν στο να γνωρίσουν καλύτερα τον τόπο και τους λαούς στη νότια Βαλκανική Χερσόνησο και επαρχία της ευρωπαϊκής Τουρκίας, και ειδικά στη Σερβία, την Κροατία και τη Δαλματία. Τον Μάιο λοιπόν του 1863 από την Αθήνα βρέθηκαν στον Βόλο και από εκεί με ατμόπλοιο πήγαν στη Θεσσαλονίκη, την οποία και αντίκρισαν, όπως οφείλει κάθε ταξιδιώτης να αντικρίξει τις πόλεις που ακου-

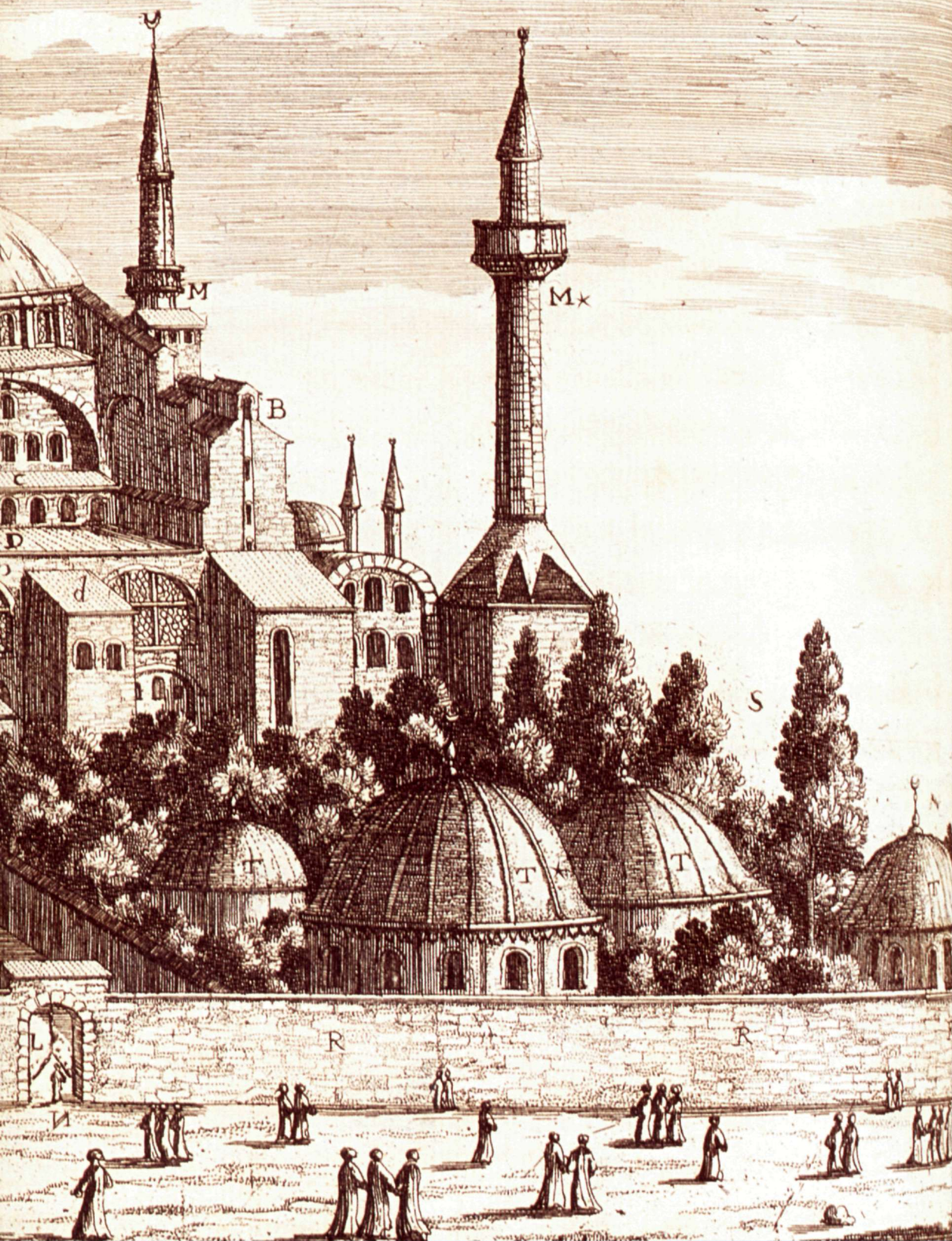

E DE S^{TE} SOPHIE
AVE MID I

μπούν στο υδάτινο στοιχείο, από τη μεριά της θάλασσας. Φιλοξενήθηκαν από τον Βρετανό υποπρόξενο και για δυο μέρες περιηγήθηκαν στα κάστρα, στους εμπορικούς δρόμους, στα ρωμαϊκά, χριστιανικά και μουσουλμανικά κτίσματα, ενώ τονίζουν ότι το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της πόλης είναι ο πολύχρωμος, πολυπολιτισμικός, «αντιπαθητικός» πληθυσμός της. Ύστερα συνέχισαν το ταξίδι τους βόρεια με προορισμό το Σεράγεβο. Το οδοιπορικό τους αποκτά ιδιαίτερη σημασία, γιατί παρουσιάζει αυτή τη μεταστροφή των δυτικών ενδιαφερόντων, από τα μέσα του 19ου αιώνα, για την κατάσταση στη φθίνουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενδιαφέρον που, με το αζημίωτο, ενεπλάκη στον πολιτικό και κοινωνικό βίο των κατοίκων της Βαλκανικής και δεν εκτονώθηκε μέχρι τη σημερινή εποχή.

Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 429.

34. VOGÜÉ, Marie Eugène Melchior de, Viscount. *Syrie Palestine, Mont Athos Voyage aux pays du passé*, troisième édition, Παρίσι, Plon Nourrit, 1887.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Μεγάλη απήχηση είχαν τα ταξιδιωτικά περιοδικά τον 19ο αιώνα, όπου αρθρογραφούσαν καταξιωμένα πρόσωπα των γραμμάτων, με άρθρα ιστορικού, γεωγραφικού, πολιτικού και εθνογραφικού περιεχομένου, όπως τα *Annales des Voyages*, *Journal of the Royal Geographical Society*, *Revue de l' Orient* κ.ά. Ένα από αυτά, το γαλλικό περιοδικό *Revue de Deux Mondes*, επί σειρά ετών, από τα μέσα του 19ου και ως τουλάχιστον τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, περιελάμβανε συχνά άρθρα που αναφέρονταν στην Ελλάδα και στον Ελληνισμό στα εδάφη της ευρωπαϊκής και ασιατικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρχαιολόγοι, δημοσιογράφοι, λογοτέχνες και πολιτικοί ήταν κυρίως οι συγγραφείς τους. Έτσι μια σειρά από άρθρα του M.E.M. de Vogüé αποτέλεσαν αρκετά κεφάλαια στο έργο του που περιγράφει τα ταξίδια του από το 1872 ως το 1875. Η Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία και τα κτίσματά της συνεχίζουν να εντυπωσιάζουν τους δυτικούς επισκέπτες, παραμένοντας δείγματα δυναμικής και πλούτου του Ελληνισμού. Το Άγιον Όρος, με τη μοναδικότητά του και τα πλούσια, τόσο σε πνευματικό επίπεδο όσο και σε καλλιτεχνικούς θησαυρούς, μοναστήρια του προσείλκυε τους ταξιδιώτες από τον 16ο ήδη αιώνα. Εδώ ο συγγραφέας, αφού πραγματεύεται με λεπτομέρειες όλο το ιστορικό παρελθόν του Άθω και τη μοναστική οργάνωση, με αφορμή την επίσκεψή του τον Ιούλιο του 1875, εισέρχεται και σε λεπτομέρειες του τρόπου ζωής των ορθόδοξων μοναχών, μαγεμένος από το πλούσιο φυσικό περιβάλλον.

Καδάς, 1984 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 773 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

35. WALKER, Mary Adelaide. *Through Macedonia to the Albanian lakes*, Λονδίνο, Chapman & Hall, 1864.

Σχήμα: 8ο, 25 εκ.

Αδελφή του Άγγλου εφημέριου στην οθωμανική πρωτεύουσα, η Mary Adelaide Walker πρέπει να έφθασε στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1856 και να παρέμεινε στην Ανατολή, πιθανότατα, για σαράντα χρόνια. Το 1860 ο αδελφός της διετελέσε για ένα διάστημα εφημέριος στη Θεσσαλονίκη και η ίδια τον ακολούθησε εκεί. Έκανε μία μεγάλη περιοδεία στον βόρειο ελλαδικό χώρο, που ξετυλίχτηκε από την Κωνσταντινούπολη διά μέσου των Δαρδανελίων ως την Καβάλα και από εκεί στους Φιλίππους· στη συνέχεια, αφού περιέπλευσε το Άγιο Όρος, έφθασε ως τη Θεσσαλονίκη και έπειτα ταξίδεψε στην Έδεσσα, στο Μοναστήρι, στην Οχρίδα, στην Καστοριά και στη Φλώρινα. Έγρα-

35

ψε πολλά βιβλία σχετικά με τα ταξίδια της στην ευρωπαϊκή Τουρκία, τη Βιθυνική χώρα αλλά και ηθογραφικά έργα για τους λαούς της Αυτοκρατορίας. Η Καβάλα, σταθμός από τις Αδριατικές ακτές στην Ασία, μνημονεύεται στους δρόμους των περιηγητών από τον 15ο ως και τον 20ό αιώνα παρά τη σπανιότητα των δρομολογίων σ' αυτήν την περιοχή. Τα κτίσματα και τα έργα όμως που ο Μωχάμετ Αλή, ιδρυτής της τελευταίας αιγυπτιακής δυναστείας, έκανε για τη γενέθλια πόλη του (αρχές του 19ου αι.) τόνισαν τον ιδιαίτερό της χαρακτήρα και απεικονίστηκαν στις εντυπώσεις των ταξιδιωτών.

Roussou-Sinclair, 2002 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 779 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

36. GOUPIL-FESQUET, Frederic Auguste Antoine. *Voyage d'Horace Vernet en Orient rédigé par M. Goupil-Fesquet*, Παρίσι, Challamel [1843].

Σχήμα: 8ο, 26 εκ.

Ο Goupil-Fesquet ταξίδεψε στην Ανατολή συντροφιά με τον Γάλλο καλλιτέχνη Horace Vernet (1789-1863), γιο και εγγονό γνωστών ζωγράφων, και τον ανειψιό του τελευταίου. Η μικρή, ιδανική σε αριθμό, συντροφιά ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1839 από τη Μασσαλία και μετά τη Μάλτα έφθασαν στη Σύρο. Συνέχισαν το ταξίδι τους προς τη Σαντορίνη, την Κρήτη και τη Σμύρνη και στη συνέχεια επισκέφθηκαν την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τη Συρία και την Κωνσταντινούπολη. Είχαν σκοπό να αποτυπώσουν απόψεις της Ανατολής με διαγκεροτυπίες, εν όψει σημαντικής έκδοσης που επρόκειτο να κυκλοφορήσει στο Παρίσι με τη νέα τεχνική αναπαραστάσεων. Το κείμενο είναι γεμάτο γοητευτικές σκηνές και γλαφυρές περιγραφές από τον καθημερινό βίο των λαών στους τόπους που επισκέφθηκε αλλά και προσωπικών του εμπειριών. Η έκδοση είναι, παράλληλα, εμπλουτισμένη και με έγχρωμες λιθογραφίες, σύμφωνες με το ρεύμα του οριενταλισμού που κατέκλυσε τους Ευρωπαίους καλλιτέχνες και τον 19ο αιώνα. Ο συγγραφέας καταφέρει να εντυπωσιάσει ισορροπώντας τον λόγο με τις ανατολίζουσες εικόνες που κοσμούν το βιβλίο. Στη Σύρο της τρίτης δεκαετίας του 19ου αιώνα και αυτοί οι ταξιδιώτες εντυπωσιάζονται από τη ζωηρή κίνηση στο λιμάνι, τις αγορές, το πλήθος, τα καφενεία... και η πένα και το πινέλο τους στέκονται στη «γενναία» μορφή, ενός «palicar»! την οποία συγγραφέας και ζωγράφος συναγωνίζονται στην περιγραφή.

Said, 1980 * Navari, Contominas 300 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

37. TAVERNIER, Jean Baptiste. *Les six voyages... en Turquie, en Perse, et aux Indes. Nouvelle édition. Revue, corrigée... et augmentée de cartes et d'estampes....*, τόμ. I-VI, Πουέν, Pierre Le Boucher, 1713.

Σχήμα: 12ο, 16,5 εκ.

Ο Φλαμανδός, J. B. Tavernier, γιος εμπόρου γεωγραφικών χαρτών, παδιασμένος για τις μετακινήσεις, πριν γίνει είκοσι δύο ετών είχε ταξιδέψει σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Έμπορος πολύτιμων λίθων αργότερα, ξεκίνησε το 1631 για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Περσία. Ακολούθησαν άλλα έξι ταξίδια ως το 1668, οπότε έφθασε ως την Ιαπωνία: «... σε διάστημα σαράντα ετών... κατέγραφα πληροφορίες σχετικά με την ποιότητα, τη θρησκεία, την κυβέρνηση, τα έθιμα και το εμπόριο κάθε χώρας, και τα μέτρα, τα σταθμά και την αξία των νομισμάτων». Στα ογδόντα τρία του χρόνια ξεκινά για την Ινδία διασχίζοντας τη Ρωσία, αλλά πεθαίνει το 1689 στη Μόσχα. Παρέμεινε ως το τέλος,

όπως κατηγορήθηκε από τον Βολταίρο, «περισσότερο έμπορος παρά φιλόσοφος». Πνεύμα που αγαπούσε την περιπέτεια, αδίστακτος στις δυσκολίες των

37

μετακινήσεων, πρωτοδημοσίευσε το 1676-1677 τις εμπειρίες από τα έξι ταξίδια του. Η έκδοση είχε μεγάλη επιτυχία, έγιναν αλληπάλληλες επανεκδόσεις, ενώ το πόνημά του αυτό μεταφράστηκε και σε άλλες γλώσσες. Στην Κωνσταντινούπολη έμεινε έντεκα μήνες περιμένοντας καραβάνι που θα τον μετέφερε στην Περσία. Το παλάτι του σουλτάνου και δίπλα η Αγία Σοφία είναι κτίσματα και θέματα που περιγράφηκαν από όλους σχεδόν τους ταξιδιώτες, καθώς η άρτια οθωμανική διοίκηση και το μεγαλείο του βυζαντινού κτίσματος πυροδοτούσαν την περιέργεια και τον θαυμασμό τους συνυφασμένα με την τρανή πρωτεύουσα.

Σιμόπουλος, Ι, 1972 * Tavernier, 1981 * Ταβερνιέ, 1992 * *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994) * Navari, Contominas 715-719 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

38. CASTELLAN, Antoine Laurent. *Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople...*, seconde édition, τόμ. I-III, Παρίσι, A. Nepveu, 1820.

Σχήμα: 8ο, 19,5 εκ.

Στον πολύ κατατοπιστικό πρόλογό του ο A. L. Castellan μας πληροφορεί για το ταξίδι του ως μέλος γαλλικής αποστολής στον Σελίμ Γ', για το οδοιπορικό που συνέταξε υπό μορφή επιστολών, καθώς και για την εκδοτική ατυχή συγκυρία να δημοσιευτεί την εποχή που το έργο του Rouquerville είχε γίνει περιζήτητο. Ισότονα με το κείμενό του, τα σχέδια του Γάλλου ταξιδιώτη παρακολουθούν τον λεπτό αφηγηματικό του λόγο και το γραπτό του περιγράφει με την ίδια ανιδιοτέλεια τον καινούργιο κόσμο που συναντά: κάστρα, πολιτείες, τεμένη, εκκλησίες, κρήνες, οικίες, μύλους, αρχαιότητες, ανθρώπους του σήμερα... Η καίρια στρατηγική θέση της Καλλίπολης στα Στενά των Δαρδανελίων ήταν σημαντική ήδη από τα βυζαντινά χρόνια για την προστασία της πρωτεύουσας, τόσο από επιδρομές από την ξηρά όσο και από τη θάλασσα. Οχυρώθηκε συστηματικά, δέχτηκε επιθέσεις και τελικά περιήλθε το 1354 στους Οθωμανούς ύστερα από τρομερό σεισμό, που ανάγκασε τους κατοίκους να εγκαταλείψουν την πόλη τους. Ναυτική βάση και ορμητήριο των σουλτάνων, που αναδιοργάνωσαν τα ναυπηγεία της, η Καλλίπολη υπήρξε και αξιόλογο εξαγωγικό κέντρο

των προϊόντων της Θράκης και υπήρχε εκεί γαλλικό προξενείο ήδη από τον 17ο αιώνα. Στο λιμάνι της γίνεται ο έλεγχος όλων των πλοίων που εισέρχονται ή εξέρχονται κυρίως από τα Στενά. Κανένα πλοίο, οιασδήποτε προέλευσης, δεν απαλλάσσεται από την έρευνα. Το λιμάνι αν και μικρό χωρούσε άνετα φούστες, γαλλιότες, μπριγκαντίνια, γαλέρες και μαούνες.

Τόπος και Εικόνα, III, 1979 * Φιλοπούλου-Δεσύλλα, 1987 * *Περιηγητές στη Μάνη*, 1993 * Navari, *Contominas* 130 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

39. GRELOT, Guillaume Joseph. *A late voyage to Constantinople: containing an exact description of the Propontis and Hellespont... as also of the city... Likewise an account of the ancient and present state of the Greek Church...* Made English by J. Phillips, Λονδίνο, John Playford, 1683.

Σχήμα: 8ο, 18 εκ.

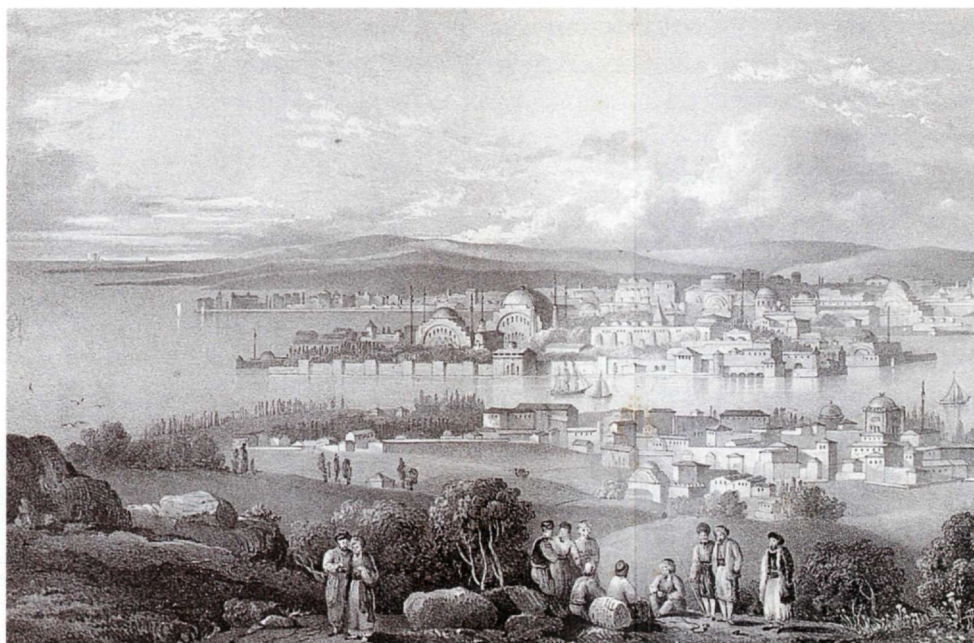
Το εντυπωσιακό χριστιανικό μνημείο, η Αγία του Θεού Σοφία στην Κωνσταντινούπολη, περήφανο για το ιουστινιάνειο παρελθόν της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αποτυπώθηκε σχεδιαστικά για πρώτη φορά από τον Γάλλο J. Grelot. Ο πελώριος τρούλος που φαντάζει χωρίς βάρος, τα ημιδόλια, οι στιλπνές μαρμαρίνες πλάκες της ορθομαρμάρωσης στις επίπεδες επιφάνειες, η φωτοχυσία από τα σε χρυσό φόντο ψηφιδωτά, η μεγάλη «αγκάλη» για τους πιστούς στο μεσαίο κλίτος, ο λαμπρά διακοσμημένος γυναικωνίτης και ο πλούσιος γλυπτός διάκοσμος του ναού –τέμενος μουσουλμανικό από τα χρόνια του Πορθητή– απεικονίστηκαν στη χαλκογραφία, παρά τα μέσα της εποχής, με τον πιο προσεγμένο τρόπο.

Ebersolt, *Constantinople*, 1918 * Πασαδαίος, 1981 * Navari, *Contominas* 307 * Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

40. MACFARLANE, Charles. *Constantinople in 1828. A residence of sixteen months in the Turkish Capital and Provinces: With an account of the present state of the naval and military power....* Λονδίνο, Saunders and Otley, 1829.

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Ο Macfarlane έφθασε στη Σμύρνη, περιηγήθηκε την Ερυθραία και τη βόρεια Μικρά Ασία προς τις Σάρδεις, τη Μαγνησία και την Πέργαμο, την περίοδο που διεξαγόταν η ναυμαχία του Ναυαρίνου (Οκτώβριος 1827). Παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη το 1828 και θέλοντας να συντάξει ένα πιο πρωτότυπο, όπως λέει, οδοιπορικό –οφείλοντας πολλά στα προγενέστερα περιηγητικά κείμενα, αλλά ακόμα και στον σύγχρονό του R. Walsch– ο συγγραφέας σκιαγρά-

40

φησε σωστά τις «μεγάλες αλλαγές» που συντελούνταν στην οθωμανική διοίκηση και κοινωνία στις αρχές του 19ου αιώνα. Η δορυφορική συμμετοχή και εμπλοκή των ταξιδιωτών στο διπλωματικό τοπίο, που πλέχτηκε από τον 16ο και ως τον 20ό αιώνα στη μεγάλη Πόλη, τους καθιστά και αυτούς υπεύθυνους για την πορεία του νέου Ελληνισμού και γενικότερα του αέναου Ανατολικού Ζητήματος. Στην Κωνσταντινούπολη του 19ου αιώνα, πόλη των θανμάτων και των μηχανορραφιών, οι ξένοι παρατηρητές, με πληθώρα χαρακτηριστικών και οδοιπορικών που δημοσίευσαν, απέδωσαν τον εντυπωσιασμό τους για ό,τι (εθνότητες, παζάρια, καΐκια και θαρκάρηδες, τεμένη, παλάτια, μνημεία, γυναίκες, κλπ.) χαρακτήριζε την αιώνια γοητευτική «βασίλισσα» της Ανατολής.

Mansel, 1999 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004 * Navari, *Contominas* 428.

41. LUCAS, Paul. *Voyage du sieur Paul Lucas fait par ordre du Roi dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique...*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Aux dépens de la Compagnie, 1714.

Σχήμα: 12ο, 15 εκ.

«Κοσμηματοπώλης, κυνηγός αρχαίων νομισμάτων, ειδικός απεσταλμένος της γαλλικής Αυλής για την αναζήτηση αρχαιοτήτων», όπως τον περιγράφει ο περιηγητής La Motraye, «μεταμφιεσμένος» σε γιατρό και φυσιοδίφη, ο Γάλλος Paul Lucas (1664-1737) από τη Ρουέν ταξίδεψε από το 1699 σε όλο τον ελληνικό χώρο, την ανατολική Μεσόγειο, την Περσία και δημοσίευσε σχεδόν όλα τα

ημερολόγια από τα ταξίδια του, τα οποία όμως έγραψαν διαπρεπή μέλη της Ακαδημίας Καλών Τεχνών. Το δεύτερο ταξίδι του Lucas άρχισε τον Οκτώβριο του 1704 και διήρκεσε τέσσερα χρόνια. Από τη Μασσαλία στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη, διέσχισε ύστερα τη Θράκη και τη Μακεδονία φθάνοντας ως τη Λάρισα. Ξαναέφυγε από την οθωμανική πρωτεύουσα προς τη Βιθυνική χώρα και από τη Σμύρνη συνέχισε στην ανατολική Μικρά Ασία, τη Συρία, την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο. Ο ίδιος παραδίδει, στο τέλος του δεύτερου τόμου της έκδοσης του 1720, έναν «Κατάλογο των σημαντικότερων αξιοπεριεργών που ο συγγραφέας έφερε μόνο από το τρίτο του ταξίδι» στον Λουδοβίκο 14ο, τον Βασιλιά Ήλιο: εκατοντάδες νομίσματα, ημιπολύτιμες εγχάρακτες πέτρες, χάρτες, δεκάδες επιγραφές, ανάγλυφα, πολλά χειρόγραφα, φυτά, σπόρους και άλλα δείγματα από το ζωικό και ορυκτό βασίλειο. Το τελευταίο του ταξίδι στην Ανατολή έμεινε ανέκδοτο. Πέθανε σε ηλικία εβδομήντα τριών χρόνων ταξιδεύοντας στην Ισπανία. Κατατάσσεται ως η πλέον αντιπροσωπευτική μορφή περιηγητή του 18ου αιώνα, που εκφράζει την ακόρεστη συλλεκτική μανία των Δυτικών, οι οποίοι με την επικάλυψη της αρχαιογνωστικής περιέργειας και της φιλολογικής τεκμηρίωσης συγκέντρωσαν, σε εθνικές και ιδιωτικές συλλογές, αρχαιότητες από την Ανατολή, σε ασύλληπτο αριθμό και πλούτο, ως αξιόμαχο αποθήκη αρχαιογνωστικών προσεγγίσεων.

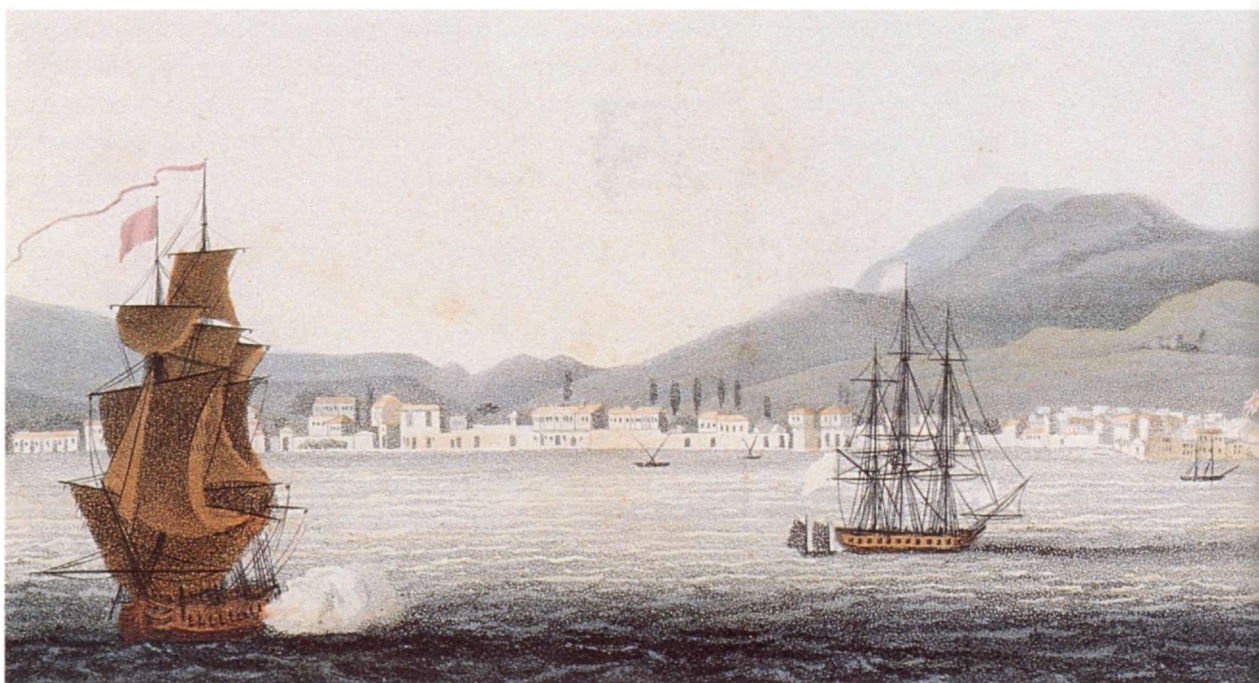
Σιμόπουλος, Π., 1981 * Τόλιας, «Το δέατρο», 2003 * Navari, *Contomina* 421 * Βιγγοπούλου, Ο *Ελληνικός Κόσμος*, 2005.

42. TURNER, William. *Journal of a Tour in the Levant...*, τόμ. I-III, Λονδίνο, John Murray, 1820.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Ο W. Turner κατά τη διάρκεια της παραμονής του, ως μέλος διπλωματικής αποστολής, στην οθωμανική πρωτεύουσα πραγματοποίησε ένα ταξίδι (1815-1816) στο Ανατολικό Αιγαίο. Η Σμύρνη, πρότυπο από αιώνες της εμπορικής οδού που οδηγούσε προς τον πλούτο της Ανατολίας, κόμβος όπου κατέληγαν οι θαλάσσιοι δρόμοι της Δύσης, αναδείχτηκε από τον 18ο κυρίως και όλο τον 19ο αιώνα και δεν εξαιρέθηκε σχεδόν από κανένα δρομολόγιο οποιουδήποτε ταξιδιωτικού στόχου (εκκλησιαστικού, διπλωματικού, εμπορικού, αρχαιολογικού ή καλλιτεχνικού, ψυχαγωγικού κλπ.). Καταλαμβάνει έτσι τη δεύτερη θέση, μία μικρογραφία σχεδόν της Κωνσταντινούπολης, απ' όπου εκκινούσαν ή κατέληγαν όλες οι περιηγήσεις, είτε προς την ενδοχώρα είτε προς όλο τον θαλάσσιο χώρο ανάμεσα στη μικρασιατική ακτή και στις νήσους. Στα κείμενα των περιηγητών κυριαρχούν ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της πολιτείας με πνεύμονα το λιμάνι της, οι πολύ ζωντανές εικόνες από τη ζωή του εμπορίου και η πολυχρωμία των μειονοτήτων, με το ελληνικό στοιχείο να υπερισχύει στην κοινωνία της.

Νάσιουτζικ, 2001 * Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004.

42

43. CHOISEUL-GOUFFIER, Marie G.A. Florent de. *Voyage pittoresque dans l'empire Ottoman, en Grèce..., seconde édition, augmentée de notices historiques...*, — Atlas, Παρίσι, J.-P. Aillaud, 1842.

Σχήμα: folio, 45,5 εκ.

Το μνημειώδες πόνημα του Choiseul-Gouffier (1752-1817) με την καινοτομία της εικόνας πρωταρχικό στοιχείο του έργου, θα φέρει στον Ευρωπαίο αναγνώστη ζωντανό τον μαγικό κόσμο της Ανατολής. Ο Γάλλος ευπατρίδης, συγκροτημένος διπλωμάτης πλέον μετά το δεύτερό του ταξίδι (1784-1792), παρέδωσε ένα πολύτομο έργο που προδίδει πολύπλευρο ταλέντο με αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, φιλοπεριέργεια, κριτικό πνεύμα και καλλιτεχνικό αισθητήριο. Η πρώτη έκδοση κυκλοφόρησε μεταξύ 1782 και 1822· εν τω μεταξύ ο συγγραφέας πέθανε και η έκδοση ολοκληρώθηκε πλέον από τον Barbié du Bocage. Εκτός από το σημαντικότερο περιηγητικό του έργο, ο Choiseul-Gouffier αποδείχτηκε και ικανότατος διπλωμάτης. Εκπλήρωσε ως πρέσβης του Λουδοβίκου Ιδού τον σκοπό του, καθόσον πέτυχε μεταξύ άλλων, στο τέλος της μακροχρόνιας φιλίας Γαλλίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την προσθήκη δέκα άρθρων στις Διομολογήσεις που κανόνιζαν τη γαλλική ναυσιπλοΐα στη Μαύρη Θάλασσα. Οι Ευρωπαίοι πρεσβευτές στην πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν εγκατεστημένοι στον Γαλατά, με άμεση οπτική πρόσβαση πέρα από το Χρυσόκερας προς το παλάτι του σουλτάνου. Οι πρεσβείες σημειώνονταν στον χάρτη ως ενσάρκωση της χώρας τους και στις επιστολές αποκαλούνται

παλάτια. Γιατί, αν σε άλλες πρωτεύουσες οι πρεσβευτές ζούσαν σαν πρίγκιπες, στην Κωνσταντινούπολη ζούσαν σαν βασιλιάδες.

Pingaud, 1887 * Περιηγήσεις, 1968 * Τόπος και Εικόνα, ΙΙ, 1979 * Σιμόπουλος, ΙΙ, 1981 * Constantine, 1984 * «Περιηγητές», Επτά Ημέρες, 2000 * Αυγουστίνου, 2003 * Navari, Contominas 148 * Βιγγοπούλου, Ο Ελληνικός Κόσμος, 2005.

44. CHOISEUL-GOUFFIER, Marie G.A. Florent de. *Voyage pittoresque de la Grèce. Planches*, Βρυξέλες, Calcographie Royale de J. Goubaud [c. 1830].

Σχήμα: folio, 46 εκ.

Σε αυτήν την πειρατική έκδοση του Άτλαντα, των δύο πρώτων τόμων του έργου του Choiseul-Gouffier, παρουσιάζονται οι περισσότερες από τις απόψεις του πρωτότυπου πονήματος αν και υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις και ελλείψεις και τα χαρακτηριστικά είναι λιθογραφίες αντί χαλκογραφίες.

Μετά την κατάληψη της Χίου από τους Οθωμανούς (1566), πρόθεση των τελευταίων ήταν να διατηρήσει το νησί την εμπορική του δύναμη. Παραχωρήθηκαν προνόμια και η καλλιέργεια της μαστίχης συνεχίστηκε, με την Υψηλή Πύλη να προσπορίζεται τα έσοδα από το μονοπωλιακό αυτό προϊόν. Το νησί, ως την τραγική καταστροφή του (1882), στάθηκε από τα ευνοημένα ως προς το πρωτοφανές εμπόριο που ανέπτυξε (στα τέλη του 18ου αι. λειτουργούσαν μόνο στη

Σμύρνη πεντακόσιοι εμπορικοί οίκοι Χίων), το σημαντικό ναυτικό δυναμικό που κινούσε και την αξιόλογη πνευματική ανάπτυξη που καλλιέργησε. Η Χίος διεκδικεί, μαζί με άλλες πόλεις, την πατρότητα του Ομήρου. Η παράδοση διασώζει την ίδρυση και λειτουργία σχολής Ομηρίδων και τη συνδέει με τη δέση Δασκαλόπετρα, κοντά στο Βροντάδο, όπου ταυτίζεται ναός της Κυβέλης.

Απ' όλες τις γυναίκες της Ανατολής, όλοι σχεδόν οι περιηγητές τις Χιώτισσες «τραγούδησαν», σαν τις ομορφότερες και τις πιο ευγενικές και καλοσυνάτες. Περιέγραφαν και την ενδυμασία με το πλισεδωτό στην πλάτη, τους κυλινδρικούς κεφαλόδεσμους και τα μεταξωτά μαντίλια· μίλησαν και για τον χαρακτήρα τους: «Χαρούμενες, ζωντανές και ελκυστικές... χαριτωμένες όταν τραγουδούν ή όταν κεντούν στα κεφαλόσκαλα... πλησιάζουν εύκολα τους ξένους, συνομιλούν μαζί τους... πουθενά οι γυναίκες δεν είναι τόσο ελεύθερες και όμως τόσο συνετές».

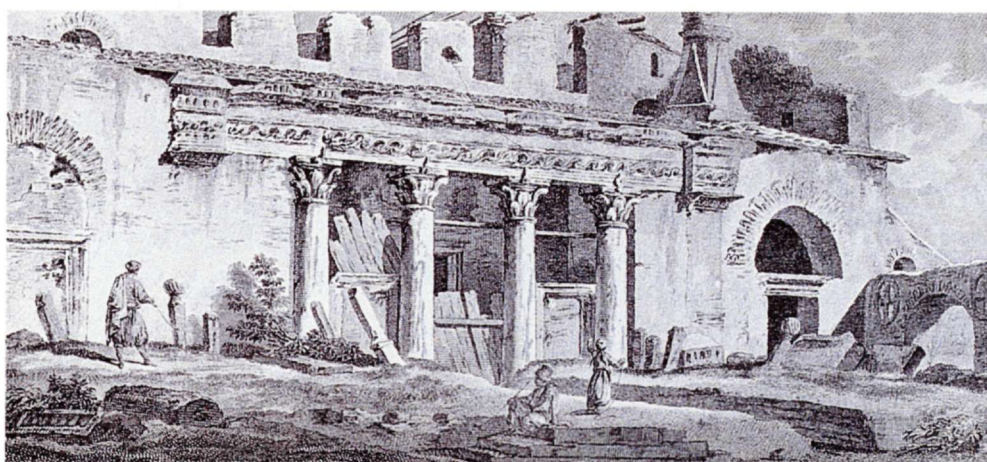
Χαρακτικά Χίου, χ.χ. * Χίος, 2001 * Κορρέ-Ζωγράφου, 2003 * Navari, *Contominas* 147.

45. **TEXIER, Charles Félix Marie.** *Asie Mineure. Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonnèse d'Asie*, Παρίσι, Firmin-Didot, 1882.

Σχήμα: 8ο, 22 εκ.

Τη δεκαετία του 1830, και μετά από περιοδεία μόνο, ο αρχαιολόγος Charles Texier εκπονεί για πρώτη φορά τη *Γεωγραφική, Ιστορική και Αρχαιολογική Περιγραφή των Πόλεων και Επαρχιών της Μικράς Ασίας*, στεφανώνοντας με το έργο του όλες τις προγενέστερες απλοϊκές παρεμφερείς μελέτες. Το έργο του Texier πρωτοδημοσιεύτηκε σε τρεις μεγάλου σχήματος τόμους (1839-1849), μεταφράστηκε στα ελληνικά σε περιληπτική μορφή ήδη από τον 19ο αιώνα, ενώ πολλά από τα εικονογραφικά θέματα χρησιμοποιήθηκαν και σε άλλες παρεμφερείς εκδόσεις. Μετά τον Chandler (1765), τον Leake (αρχές του 19ου αι.) και τον Texier αρχίζει η βαθμιαία εισχώρηση των ταξιδιωτών προς την αχανή ενδοχώρα της Μικράς Ασίας. Οι πρώτες προσεγγίσεις αποτολμώνται προς τη Βιδυνική περιφέρεια, ενώ οι ανατολικότερες περιοχές –άρρηκτα συνδεδεμένες περισσότερο με αρχαιοθηρίες παρά με ρομαντικές οδοιπορίες– έλκουν διπολικά τους ταξιδιώτες μέσα από το υπερχειλίζον ελληνιστικο-ρωμαϊκό παρελθόν τους και τις εξέχουσες δέσεις των επτά Εκκλησιών της Αποκάλυψης. Τον Ιούλιο του 1835, μετά την επίσκεψή του στην Τέω, ο ακούραστος αρχαιολόγος έφθασε από τη μεριά της θάλασσας ως τον χώρο των Διδύμων, με τον γιγάντειο αρχαίο ναό που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Η πιο πρωτότυπη αρχιτεκτονική αυτή σύνδεση από την αρχαία ελληνική ναοδομία, αν και ελάχιστα από τα αρχιτεκτονικά του μέλη σώζονται, είναι το μοναδικό κτίσμα που είναι εμφανές από το περίφημο μαντείο του Απόλλωνα και μέχρι σήμερα περιτριγυρίζεται από τις ταπεινές κατοικίες ενός μικρού οικισμού.

43

45

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθήνα, 1818-1853. Έργα Δανών Καλλιτεχνών, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, 1985.
- Αθήναι, από την κλασική εποχή έως σήμερα (5ος π. Χ. αι.- 2000 μ.Χ.), Αθήνα, Κότινος, 2000 [βλ. Αθήναι, 2000].
- Αθήνα, από το τέλος του αρχαίου κόσμου ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους, Αθήνα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, 1985 [βλ. Αθήνα, 1985].
- Αθήνα-Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα, Μαριλένα Κασιμάτη (επιμ.), Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, 2000 [βλ. Αθήνα-Μόναχο, 2000].
- Αθήνα Πρωτεύουσα Πόλη, Αθήνα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, 1985 [βλ. Αθήνα, πρωτεύουσα, 1985].
- Akurgal, Ekrem, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, Istanbul 1985 [βλ. Akurgal, 1985].
- Angelomatis-Tsougarakis, Helen, *The Eve of the greek Revival: British Travellers' Perceptions of the early nineteenth century Greece*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, Routledge, 1990.
- Ansted, D., *The Ionian Islands*, London 1863 [βλ. Ansted, 1863].
- Armao, Ermanno, *In giro il mar Egeo con Vincenzo Coronelli*, Φλωρεντία 1951 [βλ. Armao, 1951].
- Αυγουστίνου, Όλγα, *Ιδανικά Ταξίδια. Η Ελλάδα στη γαλλική ταξιδιωτική λογοτεχνία 1550-1821*, Αθήνα, MIET, 2003 [βλ. Αυγουστίνου, 2003].
- Βακαλόπουλος, Απόστολος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1968 [βλ. Βακαλόπουλος, 1968].
- Barthélemy, G., *Images de l'Orient au XIXe siècle*, Παρίσι, Bertrand-Lacoste, 1992.
- Basch, Sophie, *Le voyage imaginaire. Les écrivains français en Grèce au vingtième siècle*, χ.τ., Hatier, 1991.
- Belle, Henri, *Ταξίδι στην Ελλάδα, 1861-1874*, Αθήνα, Ιστορητής, 1993 [βλ. Belle, 1993].
- [Βελμός, Ν.], *Παληὰ Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα ὅπως εἶταν ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι Ἀνεξαρτησίας...*, ὅπως τὴν εἶδαν οἱ ξένοι περιηγηταὶ τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα, Αθήνα, Ἐκδοση Ασύλου Τέχνης, 1931, ανατύπωση: Αθήνα, Κέδρος, 1979.
- Berchet, J.-Cl., *Le Voyage en Orient. Anthologie des Voyageurs Français dans le Levant au XIXe siècle* [Παρίσι], R. Laffont (éd.), coll. «Bouquins», 1985.
- Beschi, L., «Un disegno veneto dell' Acropoli Ateniese nel 1670», *Arte Veneta* X (1956), 136-141 [βλ. Beschi, 1956].

- Βιγγοπούλου, Ιόλη – Πολυκανδριώτη, Ράνια, «Περιηγητικά Κείμενα για την Ν.Α. Ευρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο, 15ος-19ος αιώνας, Κατάλογος Συντομευμένων Τίτλων», *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994), 21-155 [βλ. *Τετράδια Εργασίας* 17 (1994)].
- Βιγγοπούλου, Ιόλη, «Περιηγητές και Κύθηρα. Όψεις και αντικειμενικότητες, αυταπάτες και μυθοπλασίες για μια νέα αναζήτηση στην πρόσληψη ενός χώρου», *Κύθηρα: Μύθος και Πραγματικότητα, Α΄ Διεθνές Συνέδριο Κυθηραϊκών Μελετών*, 20-24 Σεπτεμβρίου 2000, τόμ. 3, Κοινωνία - Οικονομία, Κύθηρα 2003, 49-62 [βλ. Βιγγοπούλου, «Κύθηρα», 2003].
- , «Ταξιδεύοντας τον 16ο αιώνα», *Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους*, Επιστήμης Κοινωνία, Αθήνα, ΕΙΕ, 2003, 137-168.
- , «Οι ταξιδιώτες τον 19ο αιώνα. Ένα πολυμορφικό αφήγημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000. Τα χρόνια της σταθερότητας 1871-1909*, τόμ. 5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 383-400 [βλ. Βιγγοπούλου, «19ος αιώνας», 2004].
- , «Το περιηγητικό ρεύμα στον 19ο αι. Ένας πολιτισμικός διάλογος ή ένας διάλογος πολιτισμών», *Σύγκριση/Comparaison* 15 (2004), 175-185 [βλ. Βιγγοπούλου, «Ένας διάλογος», 2004].
- , *Ο Ελληνικός Κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15ος-20ός αιώνας), Ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημητρίου Κοντομηνά* (Ιόλη Βιγγοπούλου, Εισαγωγή-Σχόλια), Μουσείο Μπενάκη/Κατάλογος Έκδοσης, Αθήνα, Κότινος, 2005 [βλ. Βιγγοπούλου, *Ο Ελληνικός Κόσμος*, 2005].
- , *Le monde grec vu par les voyageurs du XVIe siècle*, Αθήνα, I.R.N./F.N.R.S., 2004 [βλ. Vingoroulou, *XVIe siècle*, 2004].
- Bodnar, Ed., *Cyriacus of Ancona and Athens*, Collection Latomus, vol. XLIII, Βρυξέλες/Berghem 1960 [βλ. Bodnar, 1960].
- Βουραζέλη, Ελένη, *Ο βίος του έλληνικού λαού κατά την Τουρκοκρατίαν επί τη βάσει των ξένων περιηγητών*, τόμ. 1, Αθήνα 1939.
- Bracken, Catherina Philippa, *Κυνηγοί Αρχαιοτήτων στην Ελλάδα 1800-1830*, Θεσσαλονίκη, χ.χ.
- Byzance Retrouvée. Érudits et Voyageurs français (XVIe-XVIIIe siècles)*, Catalogue d'Exposition, Chapelle de la Sorbonne, Paris, 13 août-2 septembre 2001, Παρίσι, Publication de la Sorbonne-Byzantina Sorbonensia, 2001 [βλ. *Byzance Retrouvée*, 2001].
- Γενναδίου, Ιωάν., *Ο Λόρδος Έλγιν και οί πρός αὐτοῦ ἀνά τήν Ελλάδα καί τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς, 1440-1837*, Αθήνα,² 1997.
- Γιακουμής, Χ., *Η Ελλάδα. Φωτογραφικό και λογοτεχνικό ταξίδι στον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Μπάστας-Πλέσσας, 1997.
- , *Η Ακρόπολη των Αθηνών, Φωτογραφίες 1839-1959*, Αθήνα, Ποταμός, 2000 [βλ. Γιακουμής, 2000].

- Γιακωβάκη, Νάσια, «Η Ευρώπη και το ταξίδι στην Ελλάδα», «Περιηγητές. Εικόνες της Ελλάδας», εφημ. *Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες*, 2 Απριλίου 2000, 16-17 [βλ. Γιακωβάκη, 2000].
- Colin, J., *Cyriaque d'Ancone, le voyageur, le marchand, l'humaniste*, Paris 1981 [βλ. Colin, 1981].
- Concina, E. – Νικηφόρου-Testone, Αλίκη (επιμ.), *Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική Ζωή και Αρχιτεκτονική 14ος-19ος αι.*, Κέρκυρα 1994 [βλ. Concina – Νικηφόρου-Testone (επιμ.), 1994].
- Constantine, David, *Early Greek Travellers and the Hellenic Ideal*, Καίμπριτζ, University Press, 1984 [βλ. Constantine, 1984].
- Conway Felton, Cornelius, «The Greece and the Greeks», *The North American Review*, vol. 62, issue 131, April 1846 [βλ. Conway, 1846].
- Dapper, Ol., *Περί Κρήτης*, Ηράκλειο, Μικρός Ναυτίλος, 1999 [βλ. Dapper, 1999].
- Dodwell, Ed., *A Classical and Topographical Tour*, London 1819 [βλ. Dodwell, 1819].
- Δρούλια, Λουκία, «Ο Spon και άλλοι ξένοι στην Αθήνα», *Περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα 1968, 3-26 [βλ. Δρούλια, «Ο Spon», 1968].
- Droulia, Loukia, *Philhellénisme... Répertoire Bibliographique*, Athènes, C.R.N/F.N.R.S, 1974 [βλ. Droulia, *Philhellénisme*, 1974].
- Ebersolt, J., *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Paris, Ernest Leroux, 1918 [βλ. Ebersolt, 1918].
- Eisner, R., *Travelers to an Antique Land*, The University of Michigan Press, 1993 [βλ. Eisner, 1993].
- Ένας Νέος Κόσμος γεννιέται. Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19ο αιώνα, συλλογικός τόμος, Ευγ. Χρυσός (επιστ. επιμ.) Αθήνα, Ακρίτας [1996] [βλ. Ένας Κόσμος, 1996].
- Etienne, R. – Mossière, J.-C., *Un humaniste lyonnais de XVIIe siècle*, 1993 [βλ. Etienne – Mossière, 1993].
- Η Αθήνα στο γύρισμα του αιώνα, Αθήνα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης/ΕΛΙΑ, 1985.
- «Η Αθήνα των περιηγητών», εφημ. *Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες*, 4 Απριλίου 2004 [βλ. «Η Αθήνα», 2004].
- Irwin, D. & F., *Scottish Painters*, London 1975 [βλ. Irwin, 1975].
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Ι-ΙΓ', 1974-1977 [βλ. ΙΕΕ].
- Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τόμ. 2ος και 3ος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004 [βλ. *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, 2004].
- Καδάς, Σ., *Το Άγιον Όρος*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1984 [βλ. Καδάς, 1984].

- Καιροφύλας, Γ., *Η Αθήνα και οι Αθηναίοι 1834-1934* [Αθήνα] 1978 [βλ. Καιροφύλας, 1978].
- Καλλιβρετάκης, Λ., «Κρήτη 1871-1913, Το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας», *Ιστορία του νέου Ελληνισμού, 1770-2000. Τα χρόνια της σταθερότητας 1871-1909*, τόμ. 5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004 [βλ. Καλλιβρετάκης, 2004].
- Καλογεροπούλου, Αθηνά – Προύνη-Φιλίπ, Μαρία, «Στοιχεία της ιστορίας της περιόδου των αρχαιοτήτων μερίμνης από της Τουρκοκρατίας μέχρι και της Όθωνικής περιόδου...», *Αρχαιολογική Έφημερίς, Εύρετήριον πρώτης και δευτέρας περιόδου 1837-1874*, 1 (1973), ιε'-ροδ' [βλ. Αρχαιολογική Έφημερίς, 1973].
- Καρδαμίτση-Αδάμη, Μάρω – Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Αριστέα, *Ernst Ziller, Αναμνήσεις*, Αθήνα, Libro, 1997 [βλ. Καρδαμίτση-Αδάμη – Παπανικολάου-Κρίστενσεν, 1997].
- Καρούζου, Σέμνη, *Το Ναύπλιο*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1979 [βλ. Καρούζου, 1979].
- Knigge, Ursula, *Ο Κεραμεικός της Αθήνας. Ιστορία-Μνημεία-Ανασκαφές*, Αθήνα 1990 [βλ. Knigge, 1990].
- Kokkou, Angeliki, «Les voyageurs à Syros: une source de renseignements aux XVIIIe-XIXe siècles» *Vers l'Orient par la Grèce avec Nerval et d'autres voyageurs*, Loukia Droulia – Vasso Mentzou (éd.), χ.τ., C.R.N./F.N.R.S. – Klincksieck, 1993, 13-20 [βλ. Kokkou, 1993].
- Κόλλιας, Ηλ., *Οι ιππότες της Ρόδου, το παλάτι και η πόλη*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1991 [βλ. Κόλλιας, 1991].
- Κορδέλλας, Α., *Το Λαύριον*, Λαύριο, Βιβλιοθήκη της Εταιρείας Μελετών Λαυρεωτικής, αριθμ. 6, 1993 [βλ. Κορδέλλας, 1993].
- Κορρέ-Ζωγράφου, Κατερίνα, *Παραδοσιακή Ζωή και Τέχνη στα κείμενα των Περιηγητών, 15ος-19ος αι.*, Αθήνα 2003 [βλ. Κορρέ-Ζωγράφου, 2003].
- Koster, Daniël, *To Hellen's Noble Land. Dutch Accounts of Travellers, Geographers and Historians on Greece (1488-1854)*, Catalogue of an exhibition of Dutch manuscripts, rare books, maps, and philhellenica, Groningen/Αθήνα 1995 [βλ. Koster, 1995].
- Κούρια, Αφροδίτη (επιμ.), *Εικόνες του Ναυπλίου σε ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά*, Ναύπλιο, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, χ.χ. [βλ. Κούρια, χ.χ.].
- Κουτελάκης, Χ., «Πισκοπή ή Τήλος. Χαρτογραφικό λάθος ή σκοπιμότητα;», *Η χαρτογράφηση του ελληνικού παράλιου και νησιωτικού χώρου, Πρακτικά του Έβδομου Διεθνούς Συμποσίου της IMOS*, Αθήνα, Ολκός, 1994 [βλ. Κουτελάκης, 1994].
- Laborde, Cte L.E.S.J. de, *Athènes aux XVe, XVIe, XVIIe siècles*, τόμ. I-II, Παρίσι 1854 [βλ. Laborde, 1854].
- Λουκοπούλου, Λουίζα, *Αττική. Από την προϊστορική ως τη ρωμαϊκή περίοδο*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1973 [βλ. Λουκοπούλου, 1973].

- Μάνη. *Μαρτυρίες για το χώρο και την κοινωνία. Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές (15ος-19ος αι.)*, Πρακτικά Συμποσίου, Λιμένι Αρεόπολης, 4-7 Νοεμβρίου 1993, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994.
- Mansel, Philip, *Κωνσταντινούπολη, η περιπόδητη Πόλη (1453-1924)*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1999 [βλ. Mansel, 1999].
- Μεγάλοι Περιηγητές της Αθήνας, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών Βούρου-Ευταξία, 2004 [βλ. Μεγάλοι Περιηγητές, 2004].
- Μιχελή, Λίζα, *Η Αθήνα των ανωνύμων*, Αθήνα, Γαλάτεια, 1994 [βλ. Μιχελή, 1994].
- Μοσχόπουλος, Γ., *Κεφαλλονιά*, 1985 [βλ. Μοσχόπουλος, 1985].
- Μουλλάς, Πάνος – Μέντζου, Βάσω (επιμ.), *Σελίδες για την Ελλάδα του 20ού αιώνα. Κείμενα Γάλλων ταξιδιωτών*, Αθήνα, Ολκός, 1995.
- Νάσιουτζικ, Παυλίνα, *Αμερικανικά οράματα στη Σμύρνη του 19ου αιώνα: η συνάντηση της αγγλοσαξονικής σκέψης με τη ελληνική*, Αθήνα 2001 [βλ. Νάσιουτζικ, 2001].
- Navari, Leonora, *Greece and the Levant. The Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts*, Λονδίνο 1989.
- (επιμ.), *Greek Civilization through the Eyes of Travellers and Scholars from the Collection of Dimitris Contominas*, Αθήνα, Κότινος/Oak Knoll Press, 2003 [βλ. Navari, Contominas].
- Ο Κόσμος του Βυζαντινού Μουσείου*, Αθήνα, ΥΠΠΟ/ΒΧΜ, 2004 [βλ. *Ο Κόσμος του Βυζαντινού Μουσείου*, 2004].
- Ο Λόρδος Βύρων στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΥΠΠΟ/Βρετανικό Συμβούλιο, 1987 [βλ. *Ο Λόρδος Βύρων*, 1987].
- Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεότερα χρόνια*, Π. Τουρνικιώτης (επιστ. επιμ.), Αθήνα, Μέλισσα, 1994 [βλ. *Ο Παρθενώνας*, 1994].
- Omont, H., *Athènes au XVIIe siècle*, Paris 1898 [βλ. Omont, 1898].
- Otter, W., *The Life and Remains of the Rev. Edward Daniel Clarke...*, London 1824 [βλ. Otter, 1824].
- Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή, *Το κάστρο της Λαμίας*, Αθήνα, ΤΑΠΑ, 1994 [βλ. Παπακωνσταντίνου, 1994].
- Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Δήμητρα – Ιακώβου, Μαρία (επιστ. επιμ.), *Βυζαντινή Μεσαιωνική Κύπρος, Βασίλισσα στην Ανατολή και Ρήγαινα στη Δύση*, Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, 1997 [βλ. *Βυζαντινή Μεσαιωνική Κύπρος*, 1997].
- Paris-Rome-Athènes, Le Voyage en Grèce des architectes français aux XIXe et XXe siècle*, Paris 1982 [βλ. *Paris-Rome-Athènes*, 1982].
- Παρτς, Ι., *Κεφαλληνία και Ιθάκη*, 1892 [βλ. Παρτς, 1892].
- Πασαδαίος Αρ., *Η Πόλη του Βοσπόρου*, Αθήνα, Αρχαιολογική Εταιρεία αριθμ. 96, 1981 [βλ. Πασαδαίος, 1981].

- Peltre, Christine, *Retour en Arcadie. Le voyage des artistes français au XIXe siècle*, Παρίσι, Klincksiek, 1997.
- Περιηγήσεις στον Ελληνικό χώρο, επιλεγ. Κ. Θ. Δημαράς, Αθήνα 1968 [βλ. Περιηγήσεις, 1968].
- «Περιηγητές. Εικόνες της Ελλάδας», εφημ. *Η Καθημερινή*, *Επτά Ημέρες*, 2 Απριλίου 2000 [βλ. «Περιηγητές», *Επτά Ημέρες*, 2000].
- Περιηγητές στη Μάνη, 15ος-19ος αιώνας, Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο Μάνης, Πύργος Κρανάης, Γύθειο, Ιούλιος 1993 - Δεκέμβριος 1994, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Υπουργείο Πολιτισμού, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού [Αθήνα 1993] [βλ. *Περιηγητές στη Μάνη*, 1993].
- Pingaud Léonce, Choiseul-Gouffier. *La France en Orient sous Louis XVI*, Paris, Al. Picard, 1887 [βλ. Pingaud, 1887].
- Pitton de Tournefort, Joseph, *Voyage d'un botaniste*, Paris, Maspero/La Découverte, 1982 [βλ. Pitton de Tournefort, *Voyage*, 1982].
- , *Ταξίδι στην Κρήτη και τις νήσους του Αρχιπελάγους*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2003 [βλ. Pitton de Tournefort, *Ταξίδι*, 2003].
- Πολυκανδριώτη, Ράνια, «Το περιηγητικό κείμενο και η ιστορική του αξία. Η ιδιότυπη περίπτωση του La Guilletière στη Μάνη», *Μάνη. Μαρτυρίες για το χώρο και την κοινωνία. Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές (15ος-19ος αι.)*, Πρακτικά Συμποσίου, Λιμένα Αρεόπολης, 4-7 Νοεμβρίου 1993, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994, 619-637 [βλ. Πολυκανδριώτη, 1994].
- Radet, G., *L'histoire et l'oeuvre de l'Ecole Française d'Athènes*, Παρίσι 1901.
- Roussou-Sinclair, Mary, *Victorian Travellers in Cyprus: a Garden of their own*, Nicosia, Cyprus, Research Centre, Texts and Studies, XLIV, 2002 [βλ. Roussou-Sinclair, 2002].
- Said, Ed., *L'Orientalisme. L'Orient crée par l'Occident*, Παρίσι, Editions du Seuil, 1980 [βλ. Said, 1980].
- Σεβέρη, Ρίτα, *Ταξιδιώτες ζωγράφοι στην Κύπρο, 1700-1960*, χ.τ., Ίδρυμα Κώστα και Ρίτας Σεβέρη, 2003 [βλ. Σεβέρη, 2003].
- Σιμόπουλος, Κυριάκος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. I-III, Αθήναι 1972-1985 [βλ. Σιμόπουλος].
- Σκανδαλίδης, Μιχ., *Ονοματολογική Ναυσιπλοΐα στο ελληνικό Αιγαίο*, Αθήνα, Υπουργείο Αιγαίου/εκδ. Καστανιώτη, 2001 [βλ. Σκανδαλίδης, 2001].
- Spencer, T., *Fair Greece Sad Relic*, Bath 1954 [βλ. Spencer, 1954].
- Spetsieri-Beschi, Caterina, «Simone Pomardi e Edward Dodwell in Grecia (1804-1806): il contributo di un taccuino inedito», *Vers l'Orient par la Grèce avec Nerval et d'autres voyageurs*, Loukia Droulia – Vasso Mentzou (éd.), χ.τ., C.R.N./F.N.R.S. – Klincksiek, 1993, 39-47 [βλ. Spetsieri-Beschi, 1993].

- Stanford, W.J. – Finopoulos, E.J. (επιμ.), *The Travels of Lord Charlemont in Greece and Turkey, 1749*, London 1984 [βλ. Stanford – Finopoulos (επιμ.), 1984].
- Στεριώτου, Ιωάννα, *Οι Βενετικές οχυρώσεις του Ρεθύμνου (1540-1646)*, Αθήνα, ΤΑΠΑ, 1992 [βλ. Στεριώτου, 1992].
- Stoneman, R., *Land of Lost Gods. The Search for Classical Greece*, 1987.
- , (επιμ.), *Φιλολογικές διαδρομές στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πατάκης, 1996 [βλ. Stoneman, 1994].
- Τα χαρακτηριστικά της Χίου*, τόμ. Α': *Οι ενδυμασίες*, τόμ. Β': *Χάρτες-Τοπία* [Αθήνα], Ίδρυμα Υιών Κωστή Μ. Λω, χ.χ. [βλ. *Χαρακτικά Χίου*, χ.χ.].
- Ταβερνιέ, Ι. Β., *Έξι ταξίδια στην Τουρκία και την Περσία*, Αθήνα, Στοχαστής, 1992 [βλ. Ταβερνιέ, 1992].
- Τανούλας, Τ., *Τα Προπύλαια της αθηναϊκής Ακρόπολης κατά τον Μεσαίωνα*, Αθήνα, Αρχαιολογική Εταιρεία, 1997 [βλ. Τανούλας, 1997].
- Tavernier, J. B., *Les six voyages en Turquie et en Perse*, Paris, Maspero/La Découverte, 1981 [βλ. Tavernier, 1981].
- The Athenian Agora*, American School of Classical Studies, 1990 [βλ. *The Athenian Agora*, 1990].
- Τζώρτζη, Καλή, *Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα. Περιήγηση στο χώρο και στο χρόνο*, Αθήνα, ΤΑΠΑ, 2001 [βλ. Τζώρτζη, 2001].
- Τόλιας, Γιώργος (επιμ.), *Ο Πυρετός των Μαρμάρων, 1800-1820*, Αθήνα, Ολκός, 1996 [βλ. Τόλιας (επιμ.), *Ο πυρετός*, 1996].
- , *Τα νησολόγια. Η μοναξιά και η συντροφιά των νησιών*, Αθήνα, Ολκός, 2002 [βλ. Τόλιας, *Νησολόγια*, 2002].
- , «Το θέατρο της μνήμης. Συγκρότηση και λειτουργίες του πρώιμου δυτικού συλλεκτισμού», *Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους*, Επιστήμης Κοινωνία, Αθήνα, ΕΙΕ, 2003, 59-84 [βλ. Τόλιας, «Το θέατρο», 2003].
- Τόλιας, Γιώργος – Κουμαριανού, Αικατερίνη, «Ο Αναγεννησιακός Νικόλας Σοφινός», *Βυζάντιο-Βενετία-Νεώτερος Ελληνισμός: Μία περιπλάνηση στον Κόσμο της Επιστημονικής Σκέψης. Πρακτικά Συνεδρίου*, Γ. Βλαχάκης – Θ. Νικολαΐδης (επιμ.), Αθήνα, ΕΙΕ, 2004, 147-158 [βλ. Τόλιας – Κουμαριανού, 2004].
- Tolias, G. (επιμ.), *British Travellers in Greece 1750-1820*, Exhibition Catalogue, Λονδίνο, Foundation for Hellenic Culture, 1995 [βλ. Tolias, 1995].
- Tomkinson, J. (επιμ.), *Travellers' Greece, Memories of an enchanted Land*, Athens, Anagnosis, 2002 [βλ. Tomkinson (επιμ.), 2002].
- Τόπος και Εικόνα*, τόμ. I-VII, Αθήνα, Ολκός, 1978-1985 [βλ. *Τόπος και Εικόνα*].
- Τσιγκάκου, Φανή-Μαρία, *Ανακαλύπτοντας την Ελλάδα, Ζωγράφοι και Περιηγητές του 19ου αι.*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1981 [βλ. Τσιγκάκου, 1981].

- Τσικνάκης, Κ. «Ανάμεσα στους Τούρκους και τους Βενετούς. Η περιοχή των Μεγάρων στα τέλη του 17ου-αρχές του 18ου αι.», *Οἶνον ἱστορῶ, Μεγαρίς. Ἡ Ἀμπελοοικονομική της ἱστορία*, Γ. Α. Πίκουλας (επιμ.), Επιστημονικό Συμπόσιο, Κτήμα Εύχαρις, Αθήνα 2002, 85-102 [βλ. Τσικνάκης, 2002].
- Τσιρπανλής, Ζ., *Στη Ρόδο του 16ου-17ου αιώνα. Από τους Ιωαννίτες Ιππότες στους Οθωμανούς Τούρκους*, Ρόδος 2002 [βλ. Τσιρπανλής, 2002].
- Φιλαδελφέως, Αλ., *Τα μνημεία των Αθηνών*, Αθήναι 1924 [βλ. Φιλαδελφέως, 1924].
- Φιλοπούλου-Δεσύλλα, Κωνσταντίνα, *Ταξιδιώτες της Δύσεως. Πηγή για την οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στους χρόνους του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, 1520-1566*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών-Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 53, Αθήνα 1987 [βλ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, 1987].
- Χατζηασλάνη, Κορνηλία, *Ο Μοροζίνη, οι Βενετοί και η Ακρόπολη*, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 1987 [βλ. Χατζηασλάνη, 1987].
- Χίος, Ψαρά, Οινούσες, Χώρος και Πολιτισμός, ΤΕΔΚ νομού Χίου, 2001 [βλ. Χίος, 2001].
- Vivien de St. Martin, L., *Description historique et géographique de l'Asie Mineure comprenant les temps anciens, taillé des voyages qui ont été faits dans la peninsule, depuis l'epoque des croisades jusqu'aux temps les plus modernes...*, τόμ. I-II, Παρίσι 1852.
- Yavuz, K. (επιμ.) *Istanbul des temps anciens jusqu' à nos jours, Gravures, Th. Allom, Stanbul, χ.χ.* [βλ. Yavuz, χ.χ.].
- Yérasimos, St., *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles), Bibliographie, Itinéraires et Inventaire des lieux habités*, Publication de la Societé Turque d'Histoire Serie VII- No 117, Άγκυρα 1991 [βλ. Yérasimos, 1991].
- Weber, S. H., *Voyages and Travels in the Near East made during the XIX century... in the Gennadius Library*, Princeton 1952 [βλ. Weber, I, 1952].
- , *Voyages and Travels in Greece, the Near East and adjacent regions made previous to the year 1801*, Princenton N.J. 1953 [βλ. Weber, II, 1953].
- Wordsworth, Chr., *Ελλάδα, μία περιπλάνηση στα τοπία και στην Ιστορία της*, Αθήνα, Εκάτη, 1999 [βλ. Wordsworth, *Ελλάδα*, 1999].
- , *Αθήνα-Αττική, Το ημερολόγιο ενός οδοιπορικού*, Αθήνα, Εκάτη, 1999 [βλ. Wordsworth, *Αθήνα*, 1999].

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

Αθήνα: η πόλη, τα μνημεία, τα περίχωρα

1. Η σελίδα τίτλου και «Δυτική πρόσοψη του Παρθενώνα». Σχέδιο του Κυριάκου Αγκωνίτη από τον κώδικα Χάμιλτον, στο H. Omont, *Athènes au XVIIe siècle*, Paris 1898.
2. «Athenae», ξυλογραφία εντός του κειμένου.
3. Ο Jacob Spon (1647-1685), χαλκογραφία, 7,5 x 12 εκ.
4. «Citta di Atene», χαλκογραφία, 18 x 14 εκ.
5. Κατόψεις και αναπαραστάσεις μνημείων της Αθήνας, χαλκογραφίες, 17 x 22 εκ.
6. *Η Αθήνα όπως φαίνεται από τη θάλασσα*, οξυγραφία, 8 x 14 εκ.
7. *Η πόλη της Αθήνας*, ξυλογραφία εντός του κειμένου, 15 x 24 εκ.
8. *Γενική άποψη της Αθήνας*, χαλκογραφία, 20 x 34 εκ.
9. «Το [χορηγικό] μνημείο του Λυσικράτη, γνωστό ως το φανάρι του Δημοσθένη στην Αθήνα», χαλκογραφία, 18 x 20 εκ.
10. «Άποψη του ναού της Αθηνάς στην Ακρόπολη των Αθηνών», οξυγραφία, 10 x 14 εκ.
11. «Ταξιδεύοντας στην Τουρκία», ακουατίντα, 12 x 19 εκ.
12. «Αναπαράσταση της αρχαίας Αθήνας», οξυγραφία, 9,5 x 16,5 εκ.
13. «Η αρχαία Ακαδήμεια», αναπαράσταση, χαλκογραφία, 12 x 16 εκ.
14. *Ναός στο Σούνιο*, επιχρωματισμένη χαλκογραφία, 29 x 40 εκ.
15. «Χωρικός από τα περίχωρα της Αθήνας», επιχρωματισμένη λιθογραφία, 37 x 27 εκ.
16. *Κάτοψη και όψη του Παρθενώνα*, χαλκογραφία, 19 x 38,5 εκ.
17. *Ο ναός του Διός και η Ακρόπολη όπως φαίνονται από τα νοτιοανατολικά στον Ιλισσό*, ακουατίντα σε σέπια, 21 x 28 εκ.
18. *Ο Λόρδος Βύρωνας*, λιθογραφία, 18 x 25 εκ.
19. «Η Αθήνα όπως φαίνεται από τον δρόμο που έρχεται από τη Θήβα», χαλκογραφία, 18 x 44 εκ.
20. «Το φανάρι του Διογένη», ατσαλογραφία, 14 x 21 εκ.
21. «Ο Πειραιάς, γενική άποψη», ξυλογραφία, 9,5 x 14,5 εκ.
22. *Άποψη της Αθήνας προς τον Λυκαβηττό, το Παλάτι*, λιθογραφία, 19 x 22 εκ.
23. *Η Αθήνα από τον λόφο του Αρδηττού*, υδατογραφία, 14 x 22 εκ.
24. «Το Στάδιον στην Αθήνα», έγχρωμος πίνακας, 13,5 x 20 εκ.
25. *Η λαϊκή αγορά στο Θησείο*, έγχρωμος πίνακας, 11 x 14 εκ.
26. «Ο ναός του Ολυμπίου Διός», 16,5 x 22 εκ., «Παλιός δρόμος της Αθήνας», 11 x 11 εκ., «Η Ρωμαϊκή αγορά», 11 x 13 εκ., φωτογραφίες.
27. *Η Ακρόπολη με τον Παρθενώνα από νοτιοδυτικά*, δημοσιευμένο σχέδιο με πενάκι.
28. *Άποψη της Αθήνας*, χαλκογραφία, 20 x 34 εκ.
29. *Ο Παρθενώνας*, χαλκογραφία, 13 x 15 εκ.
30. *Ο βομβαρδισμός του Παρθενώνα από ανατολικά*, χαλκογραφία, 27 x 60 εκ.

31. *Το Ερέχθειον στην Ακρόπολη*, χαλκογραφία, 25 x 18 εκ.
32. «*Άνδρας και γυναίκα Αρβανίτες*», προμετωπίδα, χαλκογραφία, 14 x 8 εκ.
33. *Χάρτης της Αττικής*, χαλκογραφία, 26 x 25,5 εκ.
34. *Η Ακρόπολη από τα δυτικά*, έγχρωμη χαλκογραφία, ακουατίνα, 35,5 x 25,5 εκ.
35. «*Το Πανόραμα των Αθηνών*», λιθογραφία, 58 x 73 εκ.
36. «*Άποψη του Παρθενώνα ή ναός της Αθηνάς*», χαλκογραφία, 37 x 52 εκ.
37. «*Η Ακρόπολη από τα δυτικά*», επιχρωματισμένη λιθογραφία, 11,5 x 18,5 εκ.
38. «*Η είσοδος της Ακρόπολης*», λιθογραφία, 11 x 14 εκ.
39. *Το Ερέχθειον, σχέδιο και κάτοψη*, λιθογραφία, 27 x 21 εκ.
40. *Η Ακρόπολη το χάραμα*, έγχρωμος πίνακας, 19 x 13 εκ.
41. *Η Αττική και η Μεγαρίδα*, χαλκογραφία, 16 x 20 εκ.
42. «*Τα Μέγαρα*», χαλκογραφία, 13 x 16 εκ.
43. *Το λιμάνι του Πειραιά*, χαλκογραφία, 22 x 17 εκ.
44. *Άποψη των Ελευθερών στην Αττική*, ατσαλογραφία, 8 x 13 εκ.
45. «*Ο Παρθενώνας και τα βυζαντινά ανάγλυφα τοποθετημένα από τον κ. Πιττάκη*», λιθογραφία, 13 x 18 εκ.
46. *Τα εργοστάσια στο Λαύριο*, έγχρωμος πίνακας, 13 x 28 εκ.
47. *Ταφικά μνημεία στον Κεραμεικό*, λιθογραφία, 38,5 x 62 εκ.
48. «*Αθήνα, Ελληνίδες με παραδοσιακή ενδυμασία*», φωτογραφίες, 30 x 23 εκ.
49. *Η βιβλιοδεσία*, 19ος αιώνας.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

Χερσαίοι και θαλάσσιοι σταθμοί στα ταξίδια των περιηγητών

1. «*Η λιτανεία του αγίου Σπυρίδωνα στην Κέρκυρα*», έγχρωμη αναπαραγωγή, 16,5 x 26 εκ.
2. «*Κεφαλλονιά, δημόσια κτήρια στο Ληξούρι*», λιθογραφία, 12 x 17,5 εκ.
3. «*Συρακούσες*», λιθογραφία, 13 x 20 εκ.
4. «*Ιθάκη*», ακουαρέλα, 13 x 20 εκ.
5. *Ο Χάνδακας*, χαλκογραφία, 11 x 33 εκ.
6. *Το Ηράκλειο και τα Χανιά*, χαλκογραφίες, 15 x 10 εκ.
7. *Το Ρέθυμνο*, χαλκογραφία, 30 x 35 εκ.
8. *Η Άνδρος*, χαλκογραφία, 10 x 16 εκ.
9. *Η ανατολική ακτή της Χίου*, χαλκογραφία, 14 x 20 εκ.
10. *Βράχος στη Ζάκυνθο, το κάστρο στα Κύθηρα, το λιμάνι της Μυκόνου*, χαλκογραφία, 21 x 32, εκ.
11. *Άποψη της Σύρας*, λιθογραφία, 13 x 19,5 εκ.
12. *Η Αμμόχωστος*, λιθογραφία, 11 x 16 εκ.
13. «*Το τέμενος στα Χανιά*», φωτογραφική εικόνα εντός του κειμένου.
14. *Η πόλη της Ρόδου*, ξυλογραφία, 7 x 13 εκ.
15. «*Πισκοπία*» ή *Τήλος*, χαλκογραφία, 14 x 17 εκ.
16. «*Η Χίος*», χαλκογραφία, 30 x 125 εκ.
17. *Άποψη από τις Αλυκές στην Κύπρο*, λιθογραφία, 13 x 17 εκ.

18. *Άποψη του Αγίου Νικολάου στα Κύθηρα*, χαλκογραφία, 11,5 x 18 εκ.
19. «*Η πόλη και το κάστρο της Κορώνης*», χαλκογραφία, 28 x 34 εκ.
20. *Μονεμβασιά*, χαλκογραφία, 11 x 15 εκ.
21. *Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσεις*, λιθογραφία, 12 x 19 εκ.
22. *Το Ναύπλιο, έγχρωμος πίνακας και φωτογραφία*, 10 x 18 εκ. και 15 x 22 εκ.
23. «*Ο Μοριάς και η Μεθώνη*», χαλκογραφίες, 10,5 x 15,5 εκ.
24. «*Κόρινθος*», χαλκογραφία, 16,5 x 22 εκ.
25. *Στην Κυπαρισσία*, λιθογραφία, 12 x 20 εκ.
26. *Ναύπλιο, διακρίνεται και το Παλαμήδι*, λιθογραφία, 15,5 x 8,5 εκ.
27. *Η Περίβλεπτος στον Μυστρά, αναπαραγωγή ακαουαρέλας*, 27 x 22 εκ.
28. «*L' île de Delfes*» [sic] [Δελφοί ή Δήλος], χαλκογραφία, 29 x 20 εκ.
29. *Το Ζητούνι ή Λαμία*, λιθογραφία, 10 x 16 εκ.
30. *Το Σεράι του Αλή Πασά στα Γιάννενα*, λιθογραφία, 18,5 x 24 εκ.
31. «*Εγώ, ο ταξιδιώτης, γράφω όσο ο συνοδοιπόρος μου ζωγραφίζει*», προμετωπίδα, χαλκογραφία, 17 x 11 εκ.
32. *Άποψη της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη*, χαλκογραφία, 22 x 18 εκ.
33. *Η Θεσσαλονίκη*, λιθογραφία, 10 x 33 εκ.
34. «*Η Μονή Βατοπεδίου στο Άγιον Όρος*», ξυλογραφία, 14 x 19 εκ.
35. «*Η Καβάλα ή Νεάπολις όπως φαίνεται από τη θάλασσα*», λιθογραφία, 11 x 18 εκ.
36. «*Έλλην πειρατής του Αρχιπελάγους και Παλικάρι*», επιχρωματισμένη λιθογραφία, 23 x 14 εκ.
37. «*Κωνσταντινούπολη, το Σαράι και η Αγία Σοφία*», χαλκογραφία, 13 x 17 εκ.
38. «*Άποψη της Καλλίπολης*», χαλκογραφία, 10 x 17 εκ.
39. «*Άποψη στο εσωτερικό της Αγίας Σοφίας*», χαλκογραφία, 14 x 10 εκ.
40. «*Άποψη της Κωνσταντινούπολης όπως φαίνεται από τους λόφους πίσω από το Σκούταρι*», λιθογραφία, 25,5 x 36 εκ.
41. *Επιγραφές από τη Σμύρνη*, χαλκογραφία, 13,5 x 17 εκ.
42. «*Η Σμύρνη*», επιχρωματισμένη λιθογραφία, 11 x 33 εκ.
43. «*Άποψη της Κωνσταντινούπολης από το Παλάτι της Γαλλίας*», χαλκογραφία, 35 x 53 εκ.
44. «*Ερείπια του ναού της Κυβέλης*», «*Γυναίκες της Χίου*», λιθογραφίες, 16 x 23 εκ.
45. «*Δίδυμα, ο ναός του Απόλλωνα*», λιθογραφία, 17 x 11 εκ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Αγάθωνας 51
 Αγκωνίτης, Κυριάκος (Ciriaco Pizzeccol-
 li Anconitano) XVII, 3
 Αδριανός 9
 Αλή Πασάς XXIV, 39, 88, 89
 Αλή Χασεκή 9
 Αμπντούλ Μετζίτ 90
 Ανάχαρσης 6
 Απολλώνιος 63
 Ασπασία 38
 Ασπιώτη, Μαρία 57
 Alagna 67
 Aldenhoven, F. XX
 Allezard 67
 Allom, Th. 68
 Aubusson, Pierre d' 71
 Βολταίρος 98
 Babin, P. XVII
 Baedeker 25
 Barbié du Bocage 6, 102
 Barthélemy, J. J. XVIII, 6
 Bartlett, W. H. 22, 68
 Beauvau, Henri de 81
 Belle, Henri XX, 23
 Bellin, Jacques Nicolas 47, 67
 Belon, Pierre 63
 Beulé, Charles Ernest XX, 43, 44
 Bisani, Alessandro 10
 Blaeu 63
 Boetticher, Adolf XX, 29
 Bon, Antoine XXI, 28, 29
 Bordone, B. 63
 Boschini 63
 Bouhours, Dominique 71
 Bret, P. 25
 Breton 24
 Breydenbach, B. 81
 Bröndsted, Ol. 24, 77
 Bruyn, Cornelis de 72
 Byron, George Gordon Noel, Lord (βλ.
 Λόρδος Βύρωνας)

Buondelmonti, Cr. 63, 72
 Γίββων, Εδ. 18
 Carne, John 68
 Cartwright, J. 57
 Castellan, Antoine Laurent 75, 98
 Caulfeild, James 41
 Chandler, R. 48, 104
 Chapoutier, Fernand 28, 29
 Chardin, J. 90
 Charlemont, Earl of 41
 Chateaubriand, Fr. R. 11
 Choiseul-Gouffier, Marie G. A. Florent
 de 102, 103
 Clarke, Edward Daniel XIX, 36, 48
 Cockerell, R. 14, 77, 88
 Conder, Josiah 48
 Coronelli, Vincenzo-Maria XVIII, 6, 33,
 46, 63, 72, 76
 Cripps, J. M. 36
 Curtius, Ernst XX, 32, 50
 Δεξίλεως 51
 Δημοσθένης 10
 Διογένης 10
 Διονύσιος Κολλυτός 51
 Dalton, Richard XIX, 41
 Dapper, Olfert 63, 70, 74
 De Salignac, Baron 81
 Della Valle 74
 Dodwell, Ed. 21, 22, 48, 84
 Dreux, R. de XVII
 Drummond, Alexander 67
 Du Loir 63
 Dürer, Al. 8
 Εταιρεία των Dilettanti 9, 84
 Εταιρεία Φιλομούσων 12
 Enderlin, Jacob 62, 63
 Fanelli, Francesco 33
 Fischer 32, 68

- Fossati, G. 90
 Foster 77
 Frommel, Carl 14
 Fulleylove, John 25
- Gell, William, Sir 48, 60, 82
 Gerbelius, N. XVII, 3, 4
 Gilles, Pierre 90
 Giraud, J. 4
 Giraudeau, J. 59
 Godartd-Faultrier, Victor XX, 48
 Goupil-Fesquet, Frederic Auguste Antoine 96
 Grelot, Guillaume Joseph 74, 99
 Gropius 32, 77
 Guérin, Jules 44
 Guillet, André Georges XVII, 4, 32
 Guys, Pierre Augustin 89
- Ηγησώ** 51
Ἡριννα 72
Ηρόδοτος 8, 63
Ησίοδος 12
Ησύχιος 63
- Haler** 77
 Hansen, Ch. 24, 32
 Haygarth, William XIX, 19
 Hichens, Robert Smythe XXI, 44
 Hobhouse, John Cam, Lord Broughton XIX, 20, 39, 88
 Hofmannsthal, Hugo von 51
 Holdt, Hanns XXI, 51
 Holland, H. 48
 Horn, G. 46
 Hughes, Thomas Smart 88
- Ικτίνος** 38
Ιωάννης Χρυσόστομος 63
- Irby, Adelina Paulina** 90
- Jansson, J.** 46
- Kaupert, J. A.** 50, 51
- Κικέρωνας** 15
Κογεβίνας, Λυκούργος 57
Κοραής, Αδαμάντιος 39
- Κορδέλλας, Ανδρέας** 49, 50
Κρόμβελ 38
Κυβέλη 104
- Λόρδος Βύρωνας (Byron, George Gordon Noel, Lord)** XIX, 11, 19, 20, 23, 39, 82, 84, 88
Λόρδος Elgin XIX, 23, 36
Λουδοβίκος 14ος 90, 101
- La Guilletière** 32
La Motraye, A. de 100
Lacroix, Pierre Louis 70
Lanza, V. 77
Laurenberg, Johann 44
Le Roy, J. D. XVIII, 15
Leake, W. M. 84, 104
Light, Sir Henry 74
Linckh 77
Lucas, Paul 100
Lusieri 36
- Μεσίχ πασάς Παλαιολόγος** 71
Μοροζίνη XVIII, 29, 33, 76
Μωχάμετ Αλή 95
- Macclymont, James Alexander** XXI, 25
Macfarlane, Charles 99
Mackenzie, Georgina Mary Muir 90
Marchebeus, – 58, 59
Mauclair, Camille XXI, 25
Mercator, G. 46, 63
Merlier, Octave 29
Münster, S. 4, 63
Murray 25
- Napier, Charles James** 58
Nicolay, N. de 63
Nointel, G. XVII
- Οδυσσέας** 60
Όθωνας (βασιλιάς) 12, 41
Όμηρος 4, 84, 104
Ουμ Χαράμ 74
- Ortelius, A.** 46, 63
- Πασχαλόπουλος, Αναστάσιος** 84
Πανσανίας 4, 8, 14, 33, 47, 63, 67

- Περδικάρης, Γρηγόρης XX, 84
 Περικλής 38
 Πίνδαρος 4
 Πιττάκης, Κυριάκος 48
 Πλάτωνας 14
 Πλίνιος 63, 67
 Πλούταρχος 63, 67
 Πομπόνιος Μέλας 63
 Πτολεμαίος 63

Palmer, Roger, Earl of Castlemaine 60
Parisotti, Andrea 72
Parker, R. T. 88
Peeters, J. 63
Père Babin 4
Perilla, Francesco 85
Pitton de Tournefort, J. XXIII, 66
Pleydenwurff, Wilhelm 9
Pococke, Richard XVIII, 18
Pomardi, Simone XIX, 21, 22, 87
Ponten von Broich, Julia 80
Ponten, Josef 80
Porcacchi, T. 46, 63, 82
Pouqueville, F.C.H.L. 75, 98
Ruauux, René 57
Purser, W. 68

Ρουσόπουλος, A. 51

Randolph, Bernard 82
Renan, E. XX
Revet, Nicholas XVIII, 9, 15, 39, 43
Roux, Joseph 67

Σαπφώ 72
Σελίμ Γ΄ 75, 98
Σολίνος 63
Σοφριανός, Νικόλαος 3
Στέφανος Βυζάντιος 63
Στράβωνας 4, 63, 72, 87
Σωσίκρατος 51

Sandys, G. 63
Sayer, Robert 15
Scharling, Henrik XIX, 23
Schedel, Hartmann XVII, 8
Schrubring 32

Scrofani, Saverio XIX, 36
Smith 74
Spon, Jacob XVII, XVIII, 4, 6, 7, 10, 32, 33, 38, 63, 90
Stackelberg, Otto Magnus von XIX, 16, 77
Stademann, August Ferdinand XX, 41
Stochove 90
Struys, Jan 86
Styrsck 32
Stuart, James XVIII, 9, 10, 15, 39, 43

Τσιγκάκου, Φ.-Μ. 25

Tavernier, Jean Baptiste 96
Tibaldi, Pio 76
Texier, Charles Félix Marie 104
Thevenot, J. 74
Tuckerman, Ch. 84
Turner, William XIX, 11, 101
Turot, Henri 71

Υέραςιμος, St. 3

Φιλαδελφέως, Αλ. 10

Van Eyck, J. 8
Vernet, Horace 96
Vogüé, Marie Eugène Melchior de, Viscount 94

Walker, Mary Adelaide 95
Walsch, R. 99
Warsberg, Alexander, Freiherr von 60
Wheler, George XVII, XVIII, 4, 7, 15, 33, 38, 48, 63
Williams, Hugh William XIX, 11, 14
Wolfensberger 22
Wolgmut, Michael 9
Wordsworth, Christopher XX, 12, 43, 52
Wright, George Newenham 22
Wyse, Thomas, Sir 77

Χασάν Αγάς 9

Ψυχάρης, Γιάννης 25

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ «Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΚΑΙ Η
ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΚΕΝΤΡΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΤΑ-
ΞΙΔΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ (15ος-20ος ΑΙΩΝΑΣ)» ΣΕ-
ΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΙΡΗ
ΚΑΡΑΒΑ ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΤSOULIDIS
Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΟΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΤΟ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ ΚΑΙ ΤΑ ΦΙΛΜ ΕΓΙΝΑΝ ΑΠΟ
ΤΟ «ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ» - ΧΡ. ΚΟΥΤΡΟΥΔΙΤΣΟΣ ΤΗΝ
ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Η ANNA ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΜΠΑΛ-
ΛΙΔΗ ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2005 ΣΕ ΧΑΡΤΙ CREATOR
IVORY 135 ΓΡ. ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Η
ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΥΠΡΑΙΟΣ - ΓΙΑΝΝΑ ΤΣΙΑΚΑ
Ο.Ε.» ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΟΤΙΝΟΣ

